

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MESNEVÎ'DE NEFİS KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şevki ÇALIŞKAN

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tasavvuf

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Sezayi KÜÇÜK

HAZİRAN – 2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MESNEVÎ'DE NEFİS KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şevki ÇALIŞKAN

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı : Tasavvuf

Bu tez 14/06/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir

Doç. Dr. N. Vahit İmamoglu

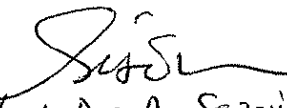
Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Ramazan Müslül

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Trd. Doç. Dr. Sezgi Küçük

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Şevki ÇALIŞKAN

10.05.2011

ÖNSÖZ

Nefis, insanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiş ve asırlardır insanların bu kavram üzerinde çeşitli boyutlardan çalışma yapmalarına sebep olmuştur. Nefis, latif bir varlık olduğundan dolayı da tanımlanması ve sınırlanması güç bir kavram olmuştur. Gerek lügatlerde gerek diğer kullanımlarda birçok kavramla özellikle de ruh ile iç içe geçmiş olması tanımını daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Bu ve benzeri birçok sebepten tam bir tarifi yapılamamış, konu hakkında ileri sürülen görüşler her devirde farklılık arz etmiştir. Nefis ile ilgili felsefe, kelim ve tasavvuf değişik tarif ve görüşler ortaya koymuştur.

Mutasavvıflar nefsi kişiyi kötülüğe götüren en büyük düşman olarak gördüklerinden, nefsin bu yönüne ağırlık vermişlerdir. Nefsin kötülüğünün mahiyet ve büyüklüğü ondan kurtulmanın lüzumu ve çareleri hususunda ilk mutasavvıflardan itibaren çok söz söylenmiş ve kitaplar kaleme alınmıştır.

Büyük mutasavvıf Hz. Mevlânâ da eserlerinde nefis üzerinde çok durmuştur. En meşhur eseri *Mesnevî*'sinde de nefis ile ilgili oldukça geniş malumat vermiştir. Bizler de *Mesnevî*'de Hz. Mevlânâ'nın bu malumatlarını çeşitli başlıklar altında toplayarak ortaya çıkarmaya çalıştık.

Bu çalışmamızın konu seçiminden araştırılıp sunulmasına her aşamasında bize yardım ve katkıda bulunan, engin anlayış ve hoşgörüsü ile örnek olup bizi cesaretlendiren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Sezayi KÜÇÜK'e ve Doç. Dr. Ramazan MUSLU'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bugün bu çalışmayı yapabilecek bir seviyeye gelmeme en büyük sebep, hayatımın her anında desteğini eksik etmeyen dayım Abbas EVCI'ye, dualarıyla yanımda olan anneme ve her türlü destek ve katkısından dolayı eşime minnetlerimi bildiririm.

Şevki ÇALIŞKAN

10.05.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: GENEL HATLARI İLE NEFİS	3
1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Nefis Kavramı	7
1.2. Hadislerde Nefis Kavramı	10
1.3. Sûfîlerde Nefis Kavramı.....	13
1.3.1. Nefis ile Mücadelede Tarîkler.....	18
1.3.2. Nefsin Mertebeleri... ..	20
1.3.2.1. Nefs-i Emmâre.....	20
1.3.2.2. Nefs-i Levvâme	21
1.3.2.3. Nefs-i Mülhime	21
1.3.2.4. Nefs-i Mutmainne.....	22
1.3.2.5. Nefs-i Râziye	22
1.3.2.6. Nefs-i Marziye.....	22
1.3.2.7. Nefs-i Kâmile	22
1.4. Nefsin Sıfatları.....	23
1.4.1. Şehvet.....	23
1.4.2. Kin.....	24
1.4.3. Kibir	25
1.4.4. Gazap	26
1.4.5. Haset	26
1.4.6. Hırs.....	27
1.4.7. Tûl-i Ömür, Tûl-i Emel.....	27
1.4.8. Gurur	28
1.4.9. Riya	29
1.4.10. Dil	29

1.5. Nefisten Kurtuluş	30
BÖLÜM 2: MESNEVÎ'DE NEFİS	33
2.1. Mesnevî'nin ilk Hikâyesi "Padişah-Câriye"	44
2.2. Nefsin Metaforik Anlatımları.....	46
2.2.1. Hayvan ile Metaforik Anlatım.....	46
2.2.1.1. Eşek.....	46
2.2.1.2. Öküz.....	48
2.2.1.3. Tilki.....	49
2.2.1.4. Ejderha	50
2.2.1.5. Fare	51
2.2.1.6. Karga.....	52
2.2.1.7. Timsah.....	53
2.2.1.8. Kurt	53
2.2.1.9. Tavşan	53
2.2.2. İnsan ile Metaforik Anlatım	55
2.2.2.1. Firavun	55
2.2.2.2. Kadın.....	56
2.2.2.3. Kâfir	58
2.2.2.4. Hırsız.....	58
2.2.3. Diğer Metaforik Anlatımlar	59
2.2.3.1. Diken.....	59
2.2.3.2. Cehennem	60
2.2.3.3. Gulyabâni.....	62
2.3. Nefsin Sıfatları	63
2.3.1. Haset.....	64
2.3.2. Kibir.....	66
2.3.3. Kin	67
2.3.4. Şehvet	67
2.3.5. Hırs	70

2.3.6. Rüşvet	73
2.3.7. Medih.....	74
2.3.8. Tekebbür.....	74
2.3.9. Zâlim – Zulüm	76
2.3.10. Makam	77
2.3.11. Tûl-i Ömür.....	78
2.3.12. Yemek.....	79
2.3.13. Gazap	81
2.3.14. Fakirlik	81
2.3.15. Dünya	82
2.3.16. Dil - Söz.....	83
2.3.17. Hilekâr	84
2.4. Nefisten Kurtuluş	86
2.4.1. Nefisten Kurtuluştaki Akıl.....	92
2.4.2. Nefisten Kurtuluştaki Mürid.....	98
2.4.3. Nefisten Kurtuluştaki Yol Göstericiler.....	100
2.4.3.1. Mürşid-i Kâmil.....	100
2.4.3.2. Yalancı Mürşid.....	108
2.4.4. Nefsin Hilafında Bulunmak.....	111
2.4.5. Nefsi Öldürmek	114
2.4.6. Ağlamak	118
2.4.7. Dua	120
2.4.8. Yok Olmak	122
2.5. Nefisten Kurtuluşa Dair “İhtiyar Çalgıcı” Hikâyesi	124
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	129
ÖZGEÇMİŞ	136

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
as	: Aleyhisselam
bkz.	: Bakınız
cc	: Celle Celâlühü
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
ö.	: Ölümlü
s.	: Sayfa
sas	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
terc.	: Tercüme

Tezin Başlığı: Mesnevî’de Nefis Kavramı	
Tezin Yazarı: Şevki ÇALIŞKAN	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sezayi KÜÇÜK
Kabul Tarihi: 14 Haziran 2011	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 136 (tez)
Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri	Bilim Dalı: Tasavvuf
<p>Tasavvuf geleneğinde nefis her zaman göz önünde tutulup, terbiye edilip, hâkim olunması gereken ve bütün kötülüklerin kaynağı kabul edilmiştir. Yine aynı anlayışa göre nefis insanın kişiliğinin mânen olgunlaşmasının önündeki en büyük engeldir. Mutasavvıflar nefsin daha iyi tanınıp bilinmesi, ona karşı tedbirli olunması ve de devamında onun karşısında muvaffâkiyet elde edilmesinin çareleri hakkında çok sözler söylemişler, nazım ve nesir olarak birçok eserler kaleme almışlardır. Bu mutasavvıflardan biri de Hz. Mevlânâ’dır. Özellikle meşhur eseri <i>Mesnevî</i> de bu hususta en önemli tasavvufî eserlerden biridir.</p> <p>Biz bu çalışmamızda Hz. Mevlânâ’nın tasavvufî konularda önemli tespitler içeren ve en önemli eseri olan <i>Mesnevî</i>’de “Nefis” kavramını ele aldık.</p> <p>İki bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde nefsin manası, Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde geçen, nefis kavramını örnekleyen âyet ve hadisleri belirttik. Sûfilerin nefis ile neyi kastettiğini ve ona karşı tavırlarının izahını yapmaya çalıştık. Nefsin mertebeleri ve sıfatları hakkında ana hatları ile bilgiler vermeye gayret ettik.</p> <p>Çalışmamızın esasını teşkil eden ikinci bölümde ise <i>Mesnevî</i>’de geçen “Nefis” kavramını ele alarak bu kavrama Hz. Mevlânâ’nın bakış açısını ortaya koymaya çalıştık. <i>Mesnevî</i> çerçevesinde nefsin tarifini, nefsin daha iyi kavranması için yapılan benzetme ve misalleri çeşitli guruplara ayırarak izah ettik. Sonra nefsin sıfatlarını başlıklar halinde ele aldık. Bütün bunlardan sonra nefsi kontrol altına almanın gerekliliği ve bunu elde etmenin yollarını ele aldığımız kısımla çalışmamızı tamamladık.</p>	
Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, <i>Mesnevî</i> , Nefis, Tasavvuf	

Title of the Thesis: The Nafs Concept in Mathnawi	
Author: Şevki ÇALIŞKAN	Supervisor: Assist. Prof. Dr. Sezayi KÜÇÜK
Date: 14 June 2011	Nu. of pages: vi (pre text) + 136 (main body)
Department: Basic Islamic Sciences Subfield: Tasavvuf (Sufizm) Tasawwuf	
<p>Nafs was considered to be the root of all evil which is ruled, tamed, and always to be taken into account by all the Sufi within the tradition of Sufizm. The Nafs is the major obstacle in the spiritual maturity process of mankind. There are many statements and writings, both in prose and verse, to acknowledge Nafs well, to take precautions against, and finally to overthrow it.</p> <p>In the present study, we investigated the concept of “Nafs” in Mathnawi, the most popular work of Mawlana, also known as Rumi, Jalāl ad-Dīn Muhammad Balkhī, and Jalāl ad-Dīn Muhammad Rūmī, the Mathnawi which has been widely read, memorized, and attended since its first day.</p> <p>The present study consist of two parts. In the first the meaning of Nafs is given and the concept of Nafs is explained with some examples from the Quran and in the Hadith. Furthermore, in this section general information about the Sufi understanding of the concept, their attitudes and behaviours against it, the levels of the Nafs, and some of the attributions of Nafs are given in outline.</p> <p>In this section, the main part of the present study, Mawlana’s perspective on Nafs and the concept of Nafs in the Mathnawi is elaborated. Information about the attributions of the Nafs are given under separate headings after the definition of Nafs, and grouping the similies and examples given to make the concept be better understood within the Mathnawi. The study is concluded with the ways about how to get rid of this enemy and stating the necessity of doing this.</p>	
Key words: Mawlana (Rumi), Mathnawi, Nafs, Sufizm	

GİRİŞ

Tezin Konusu

İlk insan Hz. Âdem yaratılıp cennete konulduğunda Cenâb-ı Hak kendisine yasakladığı bir ağaca yaklaşmamasını emretmiştir.¹ Ancak kendisine secde etmeyerek kendinin ve oğullarının düşmanı olan Şeytan onu kandırıp o meyveden yiyerek cennetten kovulmasına sebep olmuştur.² İnsanoğlu ile birlikte ona düşman olarak yeryüzüne gönderilen şeytana, asılları bir olan nefsin düşmanlığı da eklenmişti. Bu düşmanın insana neler yapıp, yaptırabileceği; insanın gözünü, gönlünü nasıl bağlayıp Hak'tan ve hakikatten saptıracağı, enâniyet, hakka râzı olmama gibi birçok sıfatının gün yüzüne çıktığının ilk ve en güzel örneklerinden biri Hâbil ile Kâbil'in hadisesidir.³

Nefsi, kişinin Allah'a yönelip kulluk vazifelerini yerine getirmesinde, bunun neticesinde ruhunun canlanıp Hakk'ı müşahedesinde ve hakikate ermede engel olarak gören mutasavvıflar, onu en büyük düşman ilan etmişlerdir. Ve nefsi terbiye etmek, onu iyiliğe yönlendirmek ve ona hükmedebilmek tasavvufun ana meselelerinden biri haline gelmiştir. Çünkü tasavvuf, insanı dünya hayatında Hakk'ın emrettiklerini yapmak, nehy ettiklerinden kaçındırmak, aynı şekilde O'nun peygamberinin de ortaya koyduğu gerçekleri yerine getirerek dünyada bu doğrultuda bir hayat sürmeyi sağlamakla beraber aynı güzelliklerin âhirette de yaşanabilmesini hedefler.

Bu büyük düşmanın şerrinden emin olmak için Müslümanlar her zaman bir gayret içinde olmuşlardır. Onu tanımak, kötülüğünü ortaya koymak, zararının ne denli büyük olabileceğini anlatabilmek için özellikle mutasavvıflar tarafından çok söz söylenmiştir. Bu söylenenler sözde kalmamış ilk mutasavvıflardan itibaren yazıya da geçirilmiştir.

13. yüzyılda Konya'da yaşayıp yine orada vefât eden Türk dünyasının önemli mutasavvıflarından Hz. Mevlânâ'nın yazmış olduğu altı defter/ciltten oluşup 25000'den fazla beyit bulunan, yazıldığı günden itibaren her asırda insanlar tarafından okunup anlaşılmaya çalışılan eşsiz eseri *Mesnevî*'de nefis hakkında çok bilgiye rastlıyoruz. Tezimizin konusu da bu eserde geçen nefis ve nefise dair mevzuların tespiti, tahlili ve takdiminden oluşmaktadır.

¹ el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19; Tâhâ 20/120-122.

² el-A'râf 7/20-22.

³ el-Mâide 5/27-30.

Tezin Amacı ve Önemi

Bu tez ile Hz. Mevlânâ'nın nefis kavramı ile ne kastettiğinin ortaya konması hedeflenmiştir. *Mesnevî*, sembolik anlatım tarzının öne çıktığı hikâyelerin fazlaca olduğu bir eserdir. Mevlânâ bu eserinde konuları maddeler halinde ayrı ayrı başlıklara ayırarak vermemiştir. Bir hikâyenin anlatımının içine birçok konuyu katmış ancak bütün bu karmaşada anlatım bütünlüğünü çok güzel elde etmiştir.

Bu durumu *Mesnevî*'deki nefis anlatımında da görüyoruz. Hz. Mevlânâ bir yerde nefsi anlatmaya başlarken devamında nefis ile alakalı mürşid, akıl, gönül, aşk gibi konulara değindiği gibi çok farklı konulara da geçiş yapmış olabiliyor. Bütün bunları bir bütünlük içinde, seni asıl konudan uzaklaştırmadan, konu içine konu serpiştirerek düşüncelerinin daha çeşitli olmasını temin amaçlı olduğunu düşünebiliriz.

Biz de Hz. Mevlânâ'nın bu eserinde ele alınan nefis ile ilgili konuları bir bütünlük içinde ortaya koymaya çalıştık. Böylece nefis konusu çeşitli başlıklar halinde düzenlenip izah edilmeye çalışılmıştır. İlgili bilgiler çeşitli maddeler haline getirilerek bir sistem ve düzen içine konularak daha kolay ulaşılması sağlanmıştır. Konu ile ilgili ilk çalışma olması sebebi ile kendisinden kolayca istifade edilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Araştırmamızda yöntem olarak konuyla ilgili literatürdeki bilgiler kullanılmış ve ilgili kaynakta metin taraması yapılmıştır. Çalışmamıza kaynak ise Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sidir. Bu *Mesnevî* ile ilgili manzum veya mensur olarak bütün ve kısmî birçok dilde tercümesi ve çevirisi yapıldığı gibi çok sayıda şerhlerde kaleme alınmıştır.

Çalışmamızda tercüme olarak, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında basılan Veled Çelebi (İzbudak) tercümesini kullandık. Yazım kurallarında da düzeltme yapmaksızın kaynak olarak kullandığımız tercüme eserden olduğu gibi aktardık. Ancak tercümede geçen “Tanrı” lafzını, kullanımının daha güzel ve yerinde olacağını düşünerek “Allah” lafzı ile değiştirerek kullandık.

Mesnevî'de nefis ile ilgili geçen beyitleri Tâhiru'l-Mevlevî (Olgun) ve Ahmed Avni Konuk şerhlerinden faydalanmak suretiyle izah etmeye çalıştık.

BÖLÜM 1: GENEL HATLARI İLE NEFİS

Cenâb-ı Hakk, insanı en güzel şekil ve sûrette yaratmış,⁴ maddi olarak en güzel vasıflarla vasıflandırmıştır. Ardından da ona ruh üflemiş,⁵ böylece “Ahsen-i takvîm” mânevi olarak da gerçekleşmiştir. İnsan, akıl nimetinin verilmesi ile de mükemmeliyet elde etmiştir. Akıl ile iyiyi, kötüyü, doğruyu, yanlış ayırt edebilme kabiliyeti ve iradesini kullanma selâhiyyetini kazanmıştır.⁶

Cenâb-ı Hakk, yarattığı ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (as)’a, cennet nimetlerini göstererek, kendisinden râzı olduğu kullarını bu şekilde ağırlayıp, izzet-i ikramda bulunacağını da göstermiştir. Daha sonra insanı, asıl yaradılış gâyesi olan kendisine ibadet edilmesinin gerçekleşmesi,⁷ amel bakımından kimin daha güzel olduğunun belirlenmesi için yapılacak imtihan için⁸ yeryüzüne göndermiştir.⁹ Yeryüzüne insanla beraber, Hz. Âdem’e secde etmeyerek Allah’a düşmanlık bayrağını açmış, kıyamete kadar mühlet isteyip, bu isteğinin verilmesiyle de insanların sağından, solundan, altından, üstünden girerek onları isyana, itaatsizliğe düşürmeye ant içmiş olan Şeytan da gönderilmiştir.¹⁰ Dışarıda Şeytan gibi bir düşman olmakla beraber Cenâb-ı Hak, insanın içine de nefis denilen, devamlı kötülüğü emreden, latif bir varlığı da yerleştirmiştir. Ve onun için, kudsî hadiste “Nefsine düşman ol; çünkü o bana düşmanlığa saplandı.” buyrulmuş.¹¹ Yine Peygamber Efendimiz uyarıp, “Düşmanın en büyüğü beden çatının içinde bulunan nefisindir.” demiştir.¹² Bu iki düşmana uyanların ise “esfeli sâfilin” den, hüsrana uğrayanlardan olup yüzüstü cehenneme gideceği belirtilmiştir.¹³

⁴ et-Tîn 95/4; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’an Dili*, Yenda, I-X, İstanbul 1997, IX, 152.

⁵ el-Hicr 15/29.

⁶ Süleyman Uludağ, “Akıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, II, (İstanbul 1989), 246

⁷ ez- Zâriyât 51/56.

⁸ el-Mülk 67/2.

⁹ el-Bakara 2/36.

¹⁰ el-A’râf 7/11-17; el-Hicr 25/30-39.

¹¹ Ahmed Fârûkî Serhendî, İmam-ı Rabbanî, *Mektubat-ı Rabbanî*, (çev. Abdulkadir Akçiçek), Merve Yayınevi, 56. Mektup, I, 170.

¹² İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, Daru İhyâi't-Turâs el-Arabî, Beyrut 1352 (H.), I, 143; İmâm Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-dîn*, (terc. Ahmed Serdaroglu), Bedir Yayınevi, İstanbul 1987, III, 11.

¹³ Elmalılı, IX, 153.

Nefis, sözlükte ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ, heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular, kötülüğe meyil, insandaki hayvâniyet, asıl, cevher,¹⁴ benlik, meni, nutfe, öz,¹⁵ kalp¹⁶ manalarına gelmektedir.

Tasavvufî terim olarak ise nefis; kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, kulun kötü vasıfları ile yerilen fiilleri, kötü davranışların tümü, insanın yaratılışında var olan içgüdülerin, ihtirasların, zaafaların, bencilliğin, kendini beğenmişliğin, kıskançlığın ve çekememezliğin odaklandığı merkez olarak açıklanmaktadır.¹⁷

Her biri farklı manalar taşıyalar da nefis, kalp, ruh ve aklın rabbânî ve ilâhî latifeyi ifade etme noktasında birleşmesi, nefsin zıt manalar içermesi, olumlu ya da olumsuz yönlerinin ortaya çıkması, nefsin tarif edilmesini zorlaştırmıştır.¹⁸

Nefis hakkında milattan önceki dönemlerden, özellikle Yunan filozoflarından başlayarak günümüze kadar gelen tartışmalar devam etmiştir. Bu tartışmalar, İslâmî ilimler açısından ise özellikle kelimada kendini göstermiştir. Burada da nefsin, mahlûk, kadim olup olmadığı, fânî, bâki olduğu, cevher veya arazlığı, cisim olduğu, bir bedende bir veya birden fazla nefsin bulunup bulunmadığı şeklinde olmuştur.¹⁹

Bu tartışmaların aynı şekilde ilk dönemden başlayarak ruh içinde yapılmıştır. Ruhun tarifi, yaratılışı, cevher veya arazlığı, kadim ve bakiliği, ölümden sonra ruhların ne olacağı, nimet veya azabın keyfiyeti hakkındaki tartışmalar devam etmiştir.

Arap dilinde birbirinden farklı manalara sahip olsalar da nefis ve ruh ayırım yapılmadan aynı anlamda kullanılmıştır. Sûfîler de ruh, nefis, kalp ve aklı aynı hakikatin çeşitli yönlerini ifade eden terimler olarak eş anlamlı görmüşlerdir. Sûfîlerin nefis ile

¹⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, Ekim 2004, İstanbul, s. 1466; Hüseyin Atay, “Nefis”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1997, XXXVII. 3; Süleyman Uludağ, “Nefis”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, 526.

¹⁵ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, “Nefs” maddesi, Bahar Yayınları, s. 838.

¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deyimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, II, 672.

¹⁷ Abdulkürîm Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1981, s. 222; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcüb, Hakikat Bilgisi*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1996, s. 309; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 271; Gazâlî, a.g.e. III, 10, 11; Uludağ, a.g.m. s. 527.

¹⁸ Uludağ, a.g.m. s. 526; Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, İstanbul: Yeni Ufuklar, 1992, s. 521.

¹⁹ Hucvirî, a.g.e. s. 309, 321; Uludağ, a.g.m. s. 526, 527; Atay, a.g.m. s. 3-4.

filozofların hayvansal nefisten ruh ile de insani nefisten kastettikleri manayı ifade ettikleri belirtilir.²⁰

Ruhun varlığını kabul eden Müslümanlar hakikatinin araştırılması konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Gazzâlî gibi sûfilerin birçoğu bu konunun mûkaşefe ilmini ilgilendirdiğinden ruh ile ilgili bu bilgileri Allah'ın kendisine tahsis etmesinden ve gaybi bir konu olmasından dolayı bir söz söylemenin doğru olmayacağını belirtmişlerdir. Müslümanların çoğunluğu ise ruhun mahluk ve cevher olduğu, parçalanıp bölünemediği ve kıdeminin olmadığı konusunda fikir beyan etmişlerdir.²¹

Muhakkıklara göre de insan; ruh, nefis ve bedeninin terkiplerinden meydana gelmiştir. Ruhun, akıl; nefsin, hevâ ve heves; bedeninin, his sıfatı vardır. Dünyada cennetin örneği olan ruh, onu cennete çağırır. Cehennem örneği nefis de, insanı ateşe davet eder. Ruhun terbiyecisi ve idare edeni akıl, nefsin ise hevâ ve hevestir. Nefis, şer mahalli; ruh, hayır mahallidir.²²

Bir bedende cemâdî, nebâtî, hayvânî ve insânî olmak üzere dört nefsin bulunduğu kabul edilmiştir. İnsanı diğer hayvanlardan ayıran ise “Rabbâni latife” denen nefistir. Bu nefisle, bedende bulunan ve insânî nefsin bineği, kötülüklerin kaynağı olan hayvânî nefis arasında devamlı bir çatışma vardır. İnsan, hayvânî nefsi hâkimiyet altında tuttuğu müddetçe hayra yakın, onun hâkimiyetine girerse şerre yakındır. Hayvânî nefse tâbi olmak kirlenmeye, insânî nefse sahip olmak temizlenmeye sebep olur.²³

Bedende bulunan nefisten, kötü sıfat ve ahlaklar ortaya çıkar. Ruhtan ise güzel sıfat ve ahlaklar ortaya çıkar. Çeşitli şekillerde terbiye edilen hayvânî nefisten kötülük gelmez. Artık o nefis, kulluk vazifelerini ifade insânî nefse hizmet eder. Sûfiler de nefis derken, kötülüğün kaynağı olan bu nefsi kast edip ona “nefs-i nâtika” adını vermişlerdir.²⁴

²⁰ Erkan Yar, *Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000, s. 40, 41; Süleyman Uludağ, “Ruh”, *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, s. 192.

²¹ Azizüddin Nesefî, *İnsan-ı Kâmil, Tasavvufta İnsan Meselesi*, (çev. Mehmet Kanar), Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s. 34-36; Hucvirî, a.g.e. s. 390-394; Süleyman Toprak, *Ölümden Sonra Hayat (Kabir Hayatı)*, Esra Yayınları, 7. Baskı Ankara 1997, s. 216; Yar, a.g.e. s. 48; Yusuf Şevki Yavuz, “Ruh”, *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, s. 189, 190; Uludağ, a.g.m. s. 193.

²² Hucvirî, a.g.e. s. 312, 313; Kuşeyri, a.g.e. s. 222.

²³ Uludağ, “Nefis”, s. 527; Atay, a.g.m. s. 5-22; Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, (sadeleştiren Hüseyin Rahmi Yananlı), Kitabevi, İstanbul 2000, s. 265, 266; Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, (haz. M. Faruk Meyan), Bedir Yayınevi, İstanbul 1987, s. 371-381.

²⁴ Ebû Hafs Şihâbüddin Sühreverdî, *Avârifü'l- Meârif*, (*Gerçek Tasavvuf*), (terc. ve tahrir Dilâver Selvi), Semerkand Yayınları, 1999, s. 185; Uludağ, a.g.m. s. 527.

O zaman, öncelikle nefsi tanımak lazımdır. Çünkü “Nefsini bilen Rabbini bilir.” buyrulmuştur.²⁵ Bu takdirde nefsini bilip tanımayan Rabbini de tam mânâsıyla tanıyamayacaktır.²⁶ Allah’ı tanımakla mükellef olan insan, nefsini de tanımak durumundadır. “Nefsi hakkında sefih olan müstesna İbrahim’in dininden kim yüz çevirir.”²⁷ âyetinde “Nefsi hakkında sefih olmakla” kastedilenin, nefsi hakkında câhil ve kendisini bilmeyen demek olduğu ifade edilmiştir. Bu bakımdan nefsinin fâniliğini bilen, Rabbinin bâkiliğini, nefsinin zilletini tanıyan Rabbinin izzetini tanır. İnsan, yaratılış olarak bir çamur parçasından en mükemmel şekilde yaratılmış, en güzel iç ve dış organlarla bezenmiş, akıl nimetiyle süslenmiştir. Bu aklın, kendisinin âcizliğini, Rabbinin büyüklüğünü idrak etmesi gerekir. Cenâb-ı Hak, diğer mahlûkata da beden, hareket, ruh ve can vermiştir. Ancak insan, verilen ruh ve akıl ile ayırt edebilme kabiliyetine sahiptir. Bu bakımdan insan, bir yanıla hayvanlık derecesinde kalırken, diğer yönüyle Allah’ı tanıyıp O’na yönelmekle insanlık derecesine çıkmaktadır.²⁸

Hadis-i Kudsî de buyruluyor ki: “Ey insanoğlu, nefsini bilen, Beni bilir. Beni bilen, Beni arar, Beni arayan bulur. Beni bulan her istediğine kavuşur, ummadıklarına da erişir... Ey insanoğlu, Rabb benim, o halde Beni tanı. Ey insanoğlu, nefsini bilen Beni de bilir, nefsini terk eden muhakkak Beni bulur. Beni bilmek için, kendini bil... Ey Dâvûd, Ben gizli hazine idim, tanınmayı istedim ve Beni tanımları için mahlûkatı yarattım. Ey Dâvûd, nefsine düşman olup bana yaklaş, karşılığında bilgisizlik olmayan bir marifetle Beni bil...”²⁹ Dâvûd (as) “Ya Rabbi nefsimi ve seni nasıl bileyim?” diye sorunca Hz. Allah, “Nefsini zayıflıkla, âcizlikle ve fâni olarak bil ki, Beni kuvvet, kudret ve bekâ ile bilesin” buyurdu.³⁰

İnsanın, kötülüğü emredici olan nefsini, önce Kur’ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde sonrada bu ikisini kendilerine düstur edinmiş olan, sûfîlerde tanıyıp öğrenmesi gerekmektedir.

²⁵ Aclûnî, a.g.e. II, 262.

²⁶ Uludağ, a.g.m. s. 528.

²⁷ el-Bakara 2/130.

²⁸ Hucvirî, a.g.e. s. 310; Hâris el- Muhasibî, *er-Riâye, Nefs Muhasebesinin Temelleri*, (çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük), İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2004, s. 430; Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n- Nüfûs*, (çev. Yaman Arıkan), Saadet Yayınevi, s. 29-32; İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 768-769.

²⁹ İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 766.

³⁰ Hucvirî, a.g.e. s. 310; İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 769.

1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Nefis Kavramı

Nefis kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de üç yüze yakın yerde tekil veya çoğul olarak zikredilmektedir.³¹ Nefis “Zât, şahıs, kişi, kimse” anlamında kullanılan yerlerde “Herkes, her bir fert, her kişi” anlamları ile insanı bir bütün olarak ifade etmektedir.³²

“Ey iman edenler! Allah'dan korkun. Ve herkes yarın için önceden ne gönderdiğine baksın...”³³

“Hiç şüphe yok ki, kıyametin ilmi Allah'ın katındadır. Yağmuru o indirir. Rahimlerdekini o bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse de nerede öleceğini bilmez. Muhakkak Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır.”³⁴

Aynı şekilde bir bütün olarak insanı ifade etmenin bir parçası ve devamı olarak da insanın öz varlığını, şahsını anlatmak için nefis kelimesi “Kendi” manasına da kullanılmıştır. Burada “Kendi” manası dönüşümlü zamir olarak kullanıldığında ise “Kendisi, kendisinden” şeklinde “İlâhi Zât, Allah'ın bizzat kendisi, Allah'ın zâtı ve hakikati” olarak kullanılıp manalandırıldığı görülür.³⁵

“Siz halka iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Halbuki kitabı (Tevrat'ı) okuyup duruyorsunuz. Hâlâ aklınızı çalıştırmayacak mısınız?”³⁶

“Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah'tan hiçbir şey yoktur. Ancak, onlardan bir korunma yapmanız başka. Allah sizi kendisinden sakındırıyor. Dönüş de ancak Allah'adır.”³⁷

Nefis kelimesi cins olarak insanı ifade eden manalar için olduğu gibi zâtı ile insan olarak, özelde de peygamberlerden birçoğu için kullanılmıştır.³⁸

“Sen (ya Muhammed) adeta kendine kıyacaksın.”³⁹

“Musâ, “Yâ Rabbi! Ben kendimle kardeşimden başka kimseye sahip olamıyorum. Artık bizimle bu fâsık, kavmin arasını sen ayır!” diye dua etti.”⁴⁰

³¹ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1990, s. 710-712.

³² E. E. Calverley, “Nefis” *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, IX. 179; Mehmet Necmettin Bardakçı, *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 74; Atay, a.g.m. s. 46; Uludağ, a.g.m. s. 526; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ağustos 2009, İstanbul, s. 472; Yunus Acar, *Kur' an-ı Kerîm ve Hadislerde Ruh ve Nefis Kavramına Psikolojik Yaklaşım*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2010, s. 37.

³³ el-Hasr 59/18; bkz. Âl-i İmrân 3/25, er-Ra'd 13/42, es-Secde 32/13.

³⁴ Lokmân 31/34; bkz. el-Bakara 2/48.

³⁵ Atay, a.g.m. s. 47; Acar, a.g.t. s. 38.

³⁶ el-Bakara 2/44; bkz. el-A'râf 7/188, İbrâhîm 14/22, Âl-i İmrân 3/168, en-Nisâ 4/49, el-Ankebût 29/40.

³⁷ Âl-i İmrân 3/28; bkz. el-Mâide 5/116, el-En'am 6/12, Tâhâ 20/41.

³⁸ Acar, a.g.t. s. 42.

³⁹ eş-Şuarâ 26/3.

Nefis kelimesinin putlar ve diğerk hak olmayan ilahların zâtı olarak kullanıldığı yerler de olmuştur.⁴¹

“Bu putlar, ne o tapanlara, ne de kendilerine yardım etmeye güç yetiremezler.”⁴²

Nefis, bazı âyetlerde de insanın bir cüzü, gücü, unsuru, iş yapan ve sorumlu tutulan, ölüm anında insandan ayrılan, şuurulu bir varlık ve cevher olarak kullanılmıştır.⁴³

“Rabbiniz, sizin içinizdekini daha iyi bilir. Eğer siz iyi kimseler olursanız, bilin ki O, hiç şüphesiz, çok tevbe edenleri bağışlayıcıdır.”⁴⁴

Nefsin yaratılması ile beraber bu nefsin ölümlü olduğu, öldüğünde ise sorumluluğunun kalkacağı, dolayısı ile bir sorumluluğunun olduğu bildirilmiştir. Bu yaratılışta insanın nefis konusunda düşünmesi gerektiğine dikkat çekilir. Bu düşünce insanın yaratılışı, her türlü maddi donanımı ile dünya hayatında ki serüvenini ve âhiretini içine almaktadır.⁴⁵

“Ey İnsanlar! Sizi bir tek kişiden yaratan, ondan da eşini vücuda getirerek, ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun.”⁴⁶

“Her nefis ölümü tadacaktır...”⁴⁷

“İlerde biz onlara, hem ufuklarda, hem kendi nefislerinde âyetlerimizi öyle göstereceğiz ki, nihayet onun (Kur’an’ın) hak olduğunu anlayacaklardır. Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?”⁴⁸

Bütün bunlardan sonra nefse sorumluluk da yüklenmiştir. İnsana iyi ve kötü yapma yeteneği verilmekle yaptığı iyilik ve kötülüklerden de hesap vereceği belirtilmiştir. Ancak bu nefse, fücür ve takvaya, iyilik ve kötülüklerle karşı sorumlulukların yüklenmesi kendisine verilen güç ve kudret kadardır.⁴⁹

“Allah hiç kimseye, gücü yetmeyeceği bir şeyi teklif etmez. Herkesin kazandığı kendi lehine, yüklendiği vebal de aleyhinedir...”⁵⁰

“Nefse ve onu düzenleyene. Sonra da ona, fenalığı ve ondan sakınmayı bildirene yemin ederim ki”⁵¹ âyeti ile nefsin biçimlendirilmesi, düzenlenip tesviye edilmesi

⁴⁰ el-Mâide 5/25; bkz. Âl-i İmrân 3/93, Yûsuf 12/23.

⁴¹ Acar, a.g.t. s. 43.

⁴² el-A'râf 7/192; bkz. er-R'ad 13/16.

⁴³ Atay, a.g.m. s. 48; Acar, a.g.t. s. 44.

⁴⁴ el-İsrâ 17/25; bkz. Yûsuf 12/18, el-En'âm 6/93, Tâhâ 20/96, el-Enfâl 8/72.

⁴⁵ Atay, a.g.m. s. 55; Acar, a.g.t. s. 41.

⁴⁶ en-Nisâ 4/1.

⁴⁷ Âl-i-İmrân 185.

⁴⁸ Fussilet 41/53.

⁴⁹ Atay, a.g.m. s. 54

⁵⁰ el-Bakara 2/286.

⁵¹ eş-Şems 91/7, 8.

anlatılmaktadır. Bu düzgünleştirme ruh üfürülüp bir seviyeye getirilmesi, insanın uzuvları ve iç-dış kuvvetlerin düzene konulması, hayır ve şerri yapabilme gücüne sahip olmasıdır.⁵²

“O putlar, sizin ve babalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlara hiçbir saltanat indirmemiştir. Kâfirler ancak zanna ve nefislerinin arzusuna tâbi oluyorlar. Halbuki Rablerinden kendilerine doğru yolu gösteren Resûl geldi.”⁵³

Bu nefsin sıfatlarının bazıları, bu sıfatlar ile vasıflanmanın fenâlığı ve aynı şekilde bu sıfatlardan uzak duranlarında kurtuluşa erenlerden olacağı bildirilir. Nefsin iyilik ve kötülük yapma potansiyelinin olmasıyla her ikisinin de karşılığını göreceği değişik âyeti kerimelerde haber verilir.

“Vicdanları da bunlara tam bir kanaat getirdiği halde, sırf zulüm ve kibirden onları inkâr ettiler. Ama bak, fesadçıların sonu nice oldu!”⁵⁴

“Bize kavuşacaklarını ummayanlar, “Melekler bizim üzerimize indirilse ya! Yahut biz Rabbimizi görsen ya!” dediler. Yemin olsun ki, onlar kendilerini büyük gördüler de, büyük bir azgınlık gösterdiler.”⁵⁵

“Onlardan önce, yurdu (Medine’yi) hazırlayıp iman sahibi olanlar (yani Ensâr), kendilerine hicret edip gelenleri severler. Onlara verilen ganimetten dolayı nefislerinde bir kıskançlık duymazlar, onları kendi nefislerine tercih ederler. Vele ki, kendilerinde fakr-u ihtiyaç olsa bile! Kim de nefsinin (mala olan) hırısından korunursa, işte onlar felâha erenlerin tâ kendileridir.”⁵⁶

“Kim yaralı iş yaparsa kendine, kimde kötülük işlerse yine kendinedir. Yoksa Rabbin aslâ kullarına zulüm edici değildir.”⁵⁷

“Hatırla ki o kıyamet günü, herkes kendi nefsi için mücadele ederek gelecek ve herkese yaptığı işin karşılığı tam olarak ödenecek. Hiç birine zulüm edilmeyecektir.”⁵⁸

Sûfîlerin nefsin mertebelerinde delil olarak gösterdikleri âyetlerde nefsin emmârelikten kâmilliğe olan halden hale yolculuğu da ifade edilir. Bu düzenlenip seviye edilen nefsin ilk basamağı olan emmâre halinde, sahibine her zaman kötülüğü telkinden ve onu yaptırmaktan geri kalmaz. Günah işletmekte, faydasız ve gereksiz arzu, istek ve hevesleri telkinde ısrarcıdır. İnsanları hükmü altına alıp onları bilinçsiz ve yaptıklarının fenâlığından habersiz bir hale getirir.

⁵² Sühreverdî, a.g.e. s. 354; Elmalılı, a.g.e. IX, 92; Acar, a.g.t. s. 44; Atay, a.g.m. s. 54.

⁵³ en-Necm 53/23.

⁵⁴ en-Neml 27/14.

⁵⁵ el-Furkân 25/21; bkz. en- Nisâ 4/128, el-Bakara 2/109.

⁵⁶ el-Haşr 59/9.

⁵⁷ Fussilet 41/46.

⁵⁸ en-Nahl 16/111.

“Ben nefsimi temize de çıkarmıyorum. Çünkü nefis, gerçekten kötülüğü çok emreder. Ancak Rabbimin, esirgediği müstesna! Çünkü Rabbim, çok bağışlayıcı; çok merhametlidir.”⁵⁹

Ancak nefsin bu kötülüklerinden kurtulmak için gayret göstermeye karar veren sâlikin nefsi, başlanan mücâhede ve riyâzetle hakikati fark etmeye başlar. Artık hata yapılır, günah işlenir ve ardından hemen pişmanlık gelir tövbe edilerek nefis kınanır. Ancak bu pişmanlık dâimi değildir, andan ana değişiklik gösterir.

“Kıyamet gününe yemin ederim! Kınayıcı nefse de yemin ederim”⁶⁰

Halden hale geçişin olduğu emmârelikten artık kurtulup arınmaya doğru yolculuk devam etmektedir. Bunun gerekliliği de bize bildirilir. Artık gafletten kurtuluş başlamış, nefsin kötü fiilleri terk edilmiştir. Terakki ve tezkiye devam etmektedir. Mânevî nimetler elde edilmeye, Rabbânî ilhamlar gelmeye başlamıştır. Bunun neticesi de Cennet ve Rabbin rızası olmuştur.⁶¹

“Nefse ve onu düzenleyene. Sonra da ona fenalığı ve ondan sakınmayı bildirene yemin ederim ki; muhakkak o nefsi temizleyen felaha ermiştir. Onu kirletip gören ise hüsrana uğramamıştır”⁶²

“Ey huzurlu nefis! Sen Rabbinden, Rabbinde senden razı olarak, Rabbine dön! Haydi kullarımın arasına gir! Cennetime buyur!”⁶³

“Kim de Rabbinin makamından korkmuş ve nefisini, hevâdan men etmişse, muhakkak cennet onun varacağı yerdir.”⁶⁴

1.2. Hadislerde Nefis Kavramı

Hadis-i şeriflerde de tekil ve çoğul olarak çeşitli anlamlarda birçok yerde nefis geçmektedir.⁶⁵ Cin, zâtı ile insan yine insana delalet edecek şekilde dönüşümlü zamir olarak “Kendi” anlamında kullanıldığı gibi “İlâhî Zât” anlamında da kullanılmıştır. Cins ve cemaat olarak “Sizden, bizden” anlamlarında yine zâtın murat edildiği yerlerde olmuştur.⁶⁶

⁵⁹ Yûsuf 12/53; bkz. el-Mâide 5/30, Yûsuf 12/18, Tâhâ 20/96.

⁶⁰ el-Kıyâmet 75/1,2; bkz. ez-Zümer 39/56.

⁶¹ Kur’ân-ı Kerîm’de nefis için bkz. Atay, a.g.m. s. 46-56; Acar, a.g.t. s. 37-56.

⁶² eş-Şems 91/7-10.

⁶³ el-Fecr 89/27-30.

⁶⁴ en-Nâziât 79/40,41.

⁶⁵ Arent Jean Wensinck, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Hadîsi’n-Nebevî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1986, VI. 505-507.

⁶⁶ Acar, a.g.t. s. 38.

“Yüce Allah şöyle buyurur: Ben kulumun beni zannı yanındayım. (İradem kulumun beni anlayışına göre ilgilenir.) kulum beni andığı zaman ben muhakkak onunla beraber bulunurum. O beni gönülünde gizlice zikrederse ben de onu bu suretle nefsim de (yani Zatımda) zikrederim...”⁶⁷

“Peygamber’in (sas) yanında bir Yahûdi cenâzesi geçmişti de Peygamber (sas) hemen ayağa kalkmıştı. Bunun üzerine Peygambere de: “Bu bir Yahûdi cenâzesidir” denilmişti de Peygamber (sas) “Bu da (yaşayıp ölen) bir insan değil mi?” diye cevap vermişti...”⁶⁸

“...Göklerin ve yerlerin Rabbi, şanı âli ve azameti mütecellî olan Allah bize kendi aramızdan bir Peygamber gönderdi...”⁶⁹

“Muhakkak ki senin üzerine Rabb’in için bir hak vardır. Ve yine senin üzerinde kendin için bir hak vardır. Ve yine senin üzerinde ailen için de bir hak vardır. Binaenaleyh sen her hak sahibine hakkını ver.”⁷⁰

Hadislerde nefis, gönül anlamında kullanıldığı gibi ruh ile eşanlamlı olarak da kullanılmıştır.⁷¹

“Zeyd İbn Vehb şöyle demiştir: Ben Abdullah İbn Mes’ud’dan işittim: Bize kendisi doğru söyleyici, kendisine de doğru bildirilen Rasulullah (sas) şöyle tahdis etti: “Sizden her birinizin yaratılışı, ana ve baba maddeleri anasının karnında kırk gün ve kırk gece toplanır. Sonra o maddeler o kadar zaman içinde katı bir kan pıhtısı halini alır. Sonra yine o kadar zaman içinde mudgaya, yani bir çiğnem ete döşünür. Sonra ona bir melek gönderilir de, ona dört kelamı yazmasına izin verilir. Melek de (ezelde takdir olunan mukadder hükümlerden), onun rızkını, ecelini, işini, şâki ve sâid olduğunu yazar. Sonra ona rûh üfler...”⁷²

Nefis can, insan içinde ruh ve bedenden ayrı bir varlık anlamlarında, insanın biyolojik, psikolojik ve sosyal temelli güdülenimine işaret, mânevî anlamda da insanın içgüdü mekanizmasının eğilimlerinde de kullanılmıştır.⁷³

“Gözün zinası (yabancı kadınlara şehvetle) bakmaktır. Dilin zinası (helal olmayan sözleri zevk alarak) konuşmaktır. Nefis de zina temenni eder ve buna arzu ve iştah besler. Buda nefsin zinasıdır.”⁷⁴

“Rasulullah (sas) şöyle buyurmuştur: “Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki hiç biriniz, ben kendisine babasından da evladından da daha sevgili olmadıkça (kemaliyle) iman etmiş olmaz...”⁷⁵

⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, (terc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987, XVI, 7275.

⁶⁸ Buhârî, a.g.e. III, 1238.

⁶⁹ Buhârî, a.g.e. VI, 2948.

⁷⁰ Buhârî, a.g.e. VI, 1834.

⁷¹ Acar, a.g.t. s. 28, 47.

⁷² Buhârî, a.g.e. XVI, 7326.

⁷³ Acar, a.g.t. s. 47,56.

⁷⁴ Buhârî, a.g.e. XIII, 6189.

⁷⁵ Buhârî, a.g.e. I, 170.

“Peygamber (sas) şöyle buyurdu: “...Yatağına girip yatmak istediğin zaman şu duayı söyle: Ya Allah! Kendimi sana teslim ettim ve işimi sana ısmarladım...”⁷⁶

Nefsi, sülûkta en büyük düşman olarak gören mutasavvıflar Hz. Peygamberin hadislerinde nefsin düşmanlığının beyan edildiğini belirtmişlerdir. Nefis, insanın içinde bulunan, kötülüğü ve zararı en büyük olandır. O zaman bu düşmanı çok iyi tanımak lazımdır. Onu ne kadar iyi tanırsan onun zararından o derece az etkilenirsin. Bu nefsi iyi tanıyıp bilmenin nihayetinde kişi Rabbini tanımayı elde edecektir.

“Düşmanların arasında en azılı olan düşmanın, iki yanın arasında ve içinde bulunan nefsidir.”⁷⁷

“Nefsini bilen Rabbini de bilir.”⁷⁸

Hz. Peygamber (sas) bu nefis ile mücadeleyi cihâdın en büyüğü ve mühimi olarak haber vermiştir. Ve gerçek mücâhidin de bu nefis düşmanı ile savaşan kişi olduğunu bildirmişlerdir.

“Hz. Peygamber (sas) “Küçük cihâddan büyük cihâda dönmüş bulunmaktayız” deyince, Ey Allah’ın Rasülü! Büyük cihâd nedir? Diye sorulunca Oda şöyle buyurdular: “Dikkat edin, o nefis mücâhededir.”⁷⁹

“Mücâhid Allah’a itaat hususunda nefsi ile cihâd eden kimsedir.”⁸⁰

Hz. Peygamber (sas)’in ümmeti için en korktuğu şeylerden biri onların nefsin sıfatları ile vasıflanmalarıyla Hak’tan uzaklaşıp hakikatten sapmaları olmuştur. Bundan dolayı bu nefsi kontrol altında tutmanın lüzumunu ve nefisten bir an bile gaflette olmamalarını hatırlatmak için, göz açıp kapamadan daha az bir süre bile olsa nefisten gaflete düşürmemesi ve ona takva duygusunu vermesi için Cenâb-ı Hakk’a dua etmişlerdir. En mutlu kişinin de nefisini kötileyen ve onun kötülüğünü bilip ona hâkim olanın olduğunu belirtmişlerdir.⁸¹

“Ümmetimin hakkında endişe ettiğim hususların en korkuncu heva ve hevese uymak ve tul-i emeldir. Nefsin arzularına uymak insanı hak yoldan sapıtır. Tul-i emel ise ahreti unutturur.”⁸²

⁷⁶ Buhârî, a.g.e. XIII, 6249.

⁷⁷ Aclûnî, a.g.e. I, 143.

⁷⁸ Aclûnî, a.g.e. I, 262.

⁷⁹ Aclûnî, a.g.e. I, 424.

⁸⁰ Tirmizî, “Fedâilu’l-Cihad”, 2.

⁸¹ Hadislerde nefis için bkz. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 226-232; Acar, a.g.t. s. 28-60.

⁸² Aclûnî, a.g.e. I, 68.

“Allah’ım beni göz açıp kapayıncaya kadar, hatta ondan daha da kısa bir süre bile olsa nefsimi bırakma.”⁸³

“Allah’ım! Nefsimi takva duygusunu ver. Onun sahibi ve maliki sensin. Onu gaflet ve isyandan temizle. Onu temizleyenlerin en hayırlısı sensin.”⁸⁴

“...Nefsini kötileyen kişiye ne mutlu...”⁸⁵

1.3. Sûfîlerde Nefis Kavramı

Sûfîler nefsi her türlü şerrin ve fenalığın kaynağı olarak görmüşlerdir. Nefis bütün kötülüklerin ortaya çıkmasının temelidir. Ebû Bekir et-Tamestânî (ö. 340/951), nefsi Hakk ile sâlik arasında en büyük perde saymıştır.⁸⁶

Yine nefis bedene tevdi edilmiş, kötü huyların mahalli olan bir latife olarak tarif edilmiştir. Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848) ise “Nefis, bâtil olandan başka bir şeyle sükûn bulmayan bir latiftir.” der.⁸⁷

Sûfîler nefsi her zaman Hak’tan yüz çeviren bir münkir, azgın bir köpek veya ölmeyen bir yılan olarak vasıflandırırken onun kişinin putu olduğunu söylemişlerdir. Ebu Süleyman Dârânî (ö. 215/830), “Nefis hem hain hem de mânidir.” derken, Nasrabâzî (ö. 367/977) ise nefsi kişinin zindanı olarak tarif eder.⁸⁸

Nefis, kulu Allah’a itaat etmekten engelleyen ve kişiye köstek vurup durmadan kötülüğü emredendir. İbn Atâ (ö. 309/922) nefsi, kişiyi Allah’ın gazabına en hızlı şekilde yaklaştıran husus olarak görür. Ebû Hafs (ö. 260/874) da “Nefis tüm olarak zulmet ve karanlıktır.” der.⁸⁹

Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), nefis-i emmâreyi şöyle tarif eder: “Kötülüğü emreden nefis, insanı helak olmaya davet eden düşmana yardımcı olan, hevâ ve hevese uyan, türlü türlü kötülüklerle itham olunan nefistir.”⁹⁰

⁸³ Aclûnî, a.g.e. I, 189.

⁸⁴ Müslim, “Zikir”, 73.

⁸⁵ Aclûnî, a.g.e. II, 46.

⁸⁶ Hucvirî, a.g.e. s. 156, 309; Kuşeyrî, a.g.e. s. 171, 291.

⁸⁷ Hucvirî, a.g.e. s. 309, 311; Kuşeyrî, a.g.e. s. 222; Sühreverdî, a.g.e. s. 585.

⁸⁸ Hucvirî, a.g.e. s. 313, 319; Kuşeyrî, a.g.e. s. 238, 374; Necmüddin Kübrâ, *Usûlu Aşere/Risâle ile'l-Hâim/Fevâihu'l-Cemâl, Tasavvufî Hayat*, (haz. Mustafa Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul 1980, s. 151.

⁸⁹ Hucvirî, a.g.e. s. 440; Kuşeyrî, a.g.e. s. 238, 291.

⁹⁰ Kuşeyrî, a.g.e. s. 290.

Nefsi bedendeki şer mahalli latif varlık olarak gören sûfiler ruhu ise güzel sıfat ve ahlakların kaynağı olan kalbe konmuş latif bir varlık olarak görürler. Ruh bedendeki bir manadır. Allah'ın sırrının mahallidir. Akıl da bu ruhun sıfatıdır.⁹¹

Ruhun varlığı, yaratılmışlığı, keyfiyeti ve kıdemi gibi konularda sûfiler de söz söylemişlerdir. Bu konuda söz söylemekten kaçınanlar olmakla beraber ihtilafa varacak çeşitli söylemler de olsa genel itibarı ile ruhun mahlûk ve cevher olduğu, parçalanıp bölünemeyeceği ve kadim olmadığı savunulmuştur.⁹²

Cüneyd-i Bağdâdî gibi birçok sûfî ruhla ilgili bilgileri Allah'ın kendisine tahsis etmesinden dolayı ruh vardır demekten fazla bir şey söylemenin doğru olmayacağını söylemişlerdir. Vâsifî (ö. 320/932) de ruh ile ilgili âyetle Cenâb-ı Hakk'ın sarahaten ruhun mahlûk olduğunu beyan ettiğini söyler. Ruh ile ilgili bu âyetlerin ruhun mevcudiyeti ve onun kadim olduğunun reddine de delalet ettiği söylenmiştir.⁹³

Nefisten sakınma ve onun düşmanlığından korunma ilk âbid ve zâhidlerden başlayarak bütün sûfîlerin, tasavvuf yolunda yürüyenlerin hayatlarında yer almıştır. İlk zâhidlerde, zühd hayatını yaşamada en büyük engel olarak şeytan ve nefsi görmüşlerdir. Ve nefsi, şeytanında onu âlet ederek günah işletmesinden dolayı, şeytandan daha tehlikeli bulmuşlardır. Şeytânî vesveseler kimi zaman gidebilir, nefsânî hatırlar ise devamlıdır. Nefis ısrarla kötülüklerin yapılması için çaba harcar da devamlı şehvete ve rahata doğru kişiyi zorlar.⁹⁴

Hz. Peygamberin hadisinde bir savaş dönüşü, küçük cihâddan, büyük cihâda döndüklerini, bu büyük cihâdında nefis ile yapılan olduğunu haber vermesi, “Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri yollarımıza iletiriz.”⁹⁵ âyetinin, mânevî cihâda işaret ettiğinin kabulü, nefis ile yapılan mücâdelenin büyüklüğüne, nefsin ne kadar tehlikeli olduğuna işaret sayılmıştır. Hatta dıştaki düşmanlarla ve içte nefisle yapılan bu iki savaş birlikte yürütülmüş, birbirinden ayrı tutulmamıştır. “Ey müminler sabredin, düşmana

⁹¹ Kelâbâzî, *Taarruf, Doğu Devrinde Tasavvuf*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s. 100; Hucvirî, a.g.e. s. 313; Kuşeyrî, a.g.e. s. 222; Sühreverdî, a.g.e. s. 585.

⁹² Kelâbâzî, a.g.e. s. 100; Hucvirî, a.g.e. s. 390-394; Kuşeyrî, a.g.e. s. 223; Necmüddin Kübrâ, a.g.e. s. 132; Nesevî, a.g.e. s. 36.

⁹³ Kelâbâzî, a.g.e. s. 99; Kuşeyrî, a.g.e. s. 105; Necmüddin Kübrâ, a.g.e. s. 132.

⁹⁴ Kuşeyrî, a.g.e. s. 218, 219; Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî Mektupları*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1970, s. 161.

⁹⁵ el-Ankebût 29/69.

karşı hazırlıklı olun.”⁹⁶ âyeti, maddi düşmana karşı hazırlıklı olup, nöbet tutmak şeklinde anlaşıldığı gibi içimizdeki nefis düşmanına karşıda nöbet tutup onu devamlı gözetim altına alın şeklinde de yorumlanmıştır.⁹⁷

İslam tarihinde ilk zamanlar, yeni fethedilen ülkelerin sınırlarına yapılan gözetleme kuleleri, nöbet yerleri olan bu ribatlar, daha sonra içteki düşman olan nefis için mücâhede mekânları olmuştur. Ve ribat deyince, nefisle cihâd akla gelmeye başlamış, buralar mânevî bir önderin rehberliğinde sürekli ve planlı, içe dönük bir savaşın idâre merkezi olmuştur. Ribat ve tekkelerde bekleyip hizmet edenler de bulunması gereken vasıflardan biri de; nefsi kötü şeylere dalmaktan alıkoymak ve hevâyâ uymaktan sakınmaktır.⁹⁸

Tekke ve tarikat eşyaları arasında teber, kılıç, sancak gibi maddi savaş âletlerinin var olması, nefisle yapılan büyük cihâda verilen önemin bir göstergesidir. Maddi düşmanla yapılan savaş âletlerini, nefisle yapılan savaşta sembol olarak kullanmışlardır.⁹⁹

Savaş alanında düşmanla cihâd, farz-ı kifâye sayılmıştır. Bir kısım insanların bunu yerine getirmesiyle diğerlerinden sorumluluk kalkmıştır. Yine bu savaşta yaşlı, hasta ve sakatlığı olanlar yani fiilen bu savaşa katılması mümkün olmayanlar muâf tutulmuşlardır. Ancak nefisle yapılan savaşta ise böyle bir muâfiyet olmadığı gibi bir kısım insanların yerine getirmesi de diğerleri için yeterli değildir. Bu anlamda da nefis ile cihâd, farz-ı ayın mesâbesinde görülmüştür.¹⁰⁰

O zaman nefisle savaşmak ve onu öldürmek şarttır. Burada onu öldürmekle kast edilen, onu hiçten yok etmek değildir. Esas olan ona hâkim olup, onu emrin altına almaktır. Bunun için de, “Nefsin senin bineğindir, binebilirsen seni taşır, o senin üzerine binecek olursa seni öldürür.” sözü meşhurdur. Ve hedef de, nefis bineğini ehilleştirip ona binerek, ondan faydalanmaktır. Yapılan mücâhadeler ve riyâzatlar, nefsin yok olup

⁹⁶ Âl-i İmrân 2/200.

⁹⁷ Hucvirî, a.g.e. s. 314; Sühreverdî, a.g.e. s. 133; Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 56, 215; Mehmet Demirci, “İçe Dönük Cihad: Mücahede”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 8, Sayı 19, Temmuz- Aralık 2007, Ankara 2007, s. s. 14.

⁹⁸ Sühreverdî, a.g.e. s. 133; Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, Mayıs 1977, İstanbul, s. 142, 143; Demirci, a.g.m. s. 17.

⁹⁹ Demirci, a.g.m. s. 16

¹⁰⁰ İsmail Ankaravî, *Minhacu'l- Fukara*, (haz. Saadettin Ekici), İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 205; Demirci, a.g.m. s. 15.

gitmesi için değil, ona ait şer vasıfların fâni olup kontrol altına alınması içindir. Cüneyd-i Bağdâdî, “Tasavvuf sulhü olmayan bir cenktir.” diyerek tasavvufun da devamlı ve sonu olmayan bir mücadele olduğunu belirtir.¹⁰¹

Herkeste kötülüğü emreden bir nefis varsa ve bu nefsi tutup atmak, yok etmek mümkün değilse o zaman bu nefsin hilelerini, ona yardımcı olan askerlerini, şer kuvvetlerini bilmek, ona göre tedbir alıp mücadeleye başlamak gerekir.

Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859): “Allah ile kul arasında en kalın perde nefistir” derken, Bâyezîd-i Bistâmî de, Cenâb-ı Hakk’ın kendisine “Nefsini bırak da öyle gel” diye hitap ettiğini, bunun üzerine, yılanın gömleğinden soyunduğu gibi, nefisinden sıyrıldığını belirtir.¹⁰²

Dârânî, “Amellerin en faziletlisi, nefsin zıddına hareket etmektir.” diyor. Ebü’l Hüseyin Nûri (ö. 295/908) de tasavvufun tarifinde, “Nefsin tüm haz ve arzularını terk” diyerekten dikkat çeker. İbn Atâ, “Nefis cibilliyeti icabı edepsizdir. Halbuki kul sürekli olarak edebe riayet etmekle memurdur. Nefis tabiatı icabı muhalefet meydanında at oynatır, kul harcadığı çaba ile nefsin fena arzularına ulaşmasını engeller. Nefsini doludizgin salıveren, şer ve kötü işlerde onun ortağı olur.” diyor.¹⁰³

İnsandaki sonu olmayan istek ve arzuların temelinde devamlı nefis vardır. Ve bu emeller ona hizmet ederler. Her şeyi arzu edip sevmenin temelinde de en büyük put olan nefis vardır. Diğer putçuklarda ondan güç kuvvet alır. Bu en büyük putu yıkan, işi başından çözmüştür. Hz. Mevlânâ da nefis putunu ejderhaya benzetmiştir.¹⁰⁴

Ebu Süleyman Dârânî’nin de dediği gibi gerçekten nefis çok haindir. Onun hainliğine, kurnazlığına akıl erdirmek mümkün değildir. O, insanı öyle şeylerle kandırır ki bunların nefisten geldiğinin farkına varmazsan çok iyi düşündüğünü, yaptığının en doğrusu olduğunu düşünürsün. Seni, işleyeceğin faziletli bir iş, amel karşısında daha faziletlisine davet ediyormuş gibi kandırır. Sen namaz kılmaya kalksan, namaz kılmaya kalkınca uykudan olacağını, yarınki amellerinde zayıflık gösterebileceğini, şimdi uyuyup uykunu aldıktan sonra yarın daha dinç olarak namaz kılman gerektiğini söyleyerek kandırır.

¹⁰¹ Hucvirî, a.g.e. s. 321; Uludağ, a.g.m. s. 315; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut, 6. Baskı, İstanbul 1995, s. 95; Demirci, a.g.m. s. 14; Yılmaz, a.g.e. s. 41.

¹⁰² Uludağ, a.g.m. s. 528.

¹⁰³ Kuşeyrî, a.g.e. s. 129, 290.

¹⁰⁴ Öztürk, a.g.e. s. 99; Uludağ, a.g.m. s. 528.

Yine o muayyen zamanlarda yapacağın ibadetlerde de seni bu yolla kandırmaya çalışır. Nafile oruç tutmaya niyet edeceğin zaman, oruç tutunca güç kuvvetten düşeceğini hatırlatır, oruç tutunca; eşi, dostu ziyaret yapmana mani olacağını fısıldar, ziyafete davet edilersen yemek yememekle Müslüman kardeşinin kalbinin kırılmasına vesile olacağını, böylece sevap kazanayım derken, günaha düşmekle seni korkutur. Bazen de senin yapacağın ibadette hatırına gelir, senin huzurunu bozmaya başlar ve sana vesveseye başlar, “Şu melunun dediğini yap da başından çekip gitsin, onun vesveselerinden kurtul” der de seni bu suretle kandırmaya çalışır.¹⁰⁵

Nefsi iyi tanıyıp ona aldanmamak gerekir. O dünyanın rahatlığından bıkmaz. Âhîret hakkında da gafletten uyandırılmak istemez. Uyandırmaya çalışırken sana dünyanın güzelliklerini, sonu olmayan arzu ve istekleri hatırlatır. O, Allah’tan daima uzaktır, seni de daima uzaklaştırmak ister. Seni uyutur da kendi uyumaz.¹⁰⁶

O, öyle bir düşmandır ki seni gaflete daldırır. Seni her şeyden emin bir vaziyete getirir. Ve ilk fırsatta senin helâkini sağlar. Sen gaflete düşünce de ilk fırsatta arkandan vurur. Düşmanına hiçbir zaman güvenmemen gerekir. Bu şuna benzetilir; bazı insanlar, arkadaşların başına bir bela, musibet gelince yanındayız, darda olursan haber ver derler, sen de dostlarım var diye sevinirsin. Ancak ne zaman onlara ihtiyacın olsa da kapılarını çalsan, kapıyı yüzüne çarparlar sana sırtlarını çevirirler. Daha fazlasına da şahit olursun, senin dara düşmende onların da payının olduğunu görürsün. Bu durumda onlardan uzaklaşır, bir daha asla onlara güvenmezsin. Aynı şekilde nefsin arkadaşlığı, ilk fırsatta başını ezmek için elinde taşla veya bir tabak zehirli yemekle bekleyendir. Seni bütün bu durumlar karşısında uyaran ise Cenâb-ı Hak’tır. O zaman kişinin dostunu ve düşmanını iyi tanıyıp bu düşmandan uzaklaşıp hakiki dostu dayanması lazımdır.¹⁰⁷

İlk sūfîlerden Hâris el-Muhasibî (ö. 243/857)’nin, *er-Riâye*, *Âdâbü’n-nüfûs*, *Muâtebetü’n-nefs* ve *el-Vesâyâ*’sı, Hakîm et-Tirmîzî (ö. 320/932)’nin *Kitâbü’r-Riyâze* ve *âdâbü’n-nefs*, *el-Mesâilü’l-Meknûne* ve *Menâzilü’l-ibâd*’ı, İmâm Gazzâlî (ö. 505/1111)’nin *İhyâü Ulûmi’dîn*’i, Muhyiddin İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240)’nin *el-Fütûhâtü’l-mekkiyye*’si, Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221)’nin *Fevâ’ihu’l-cemâl*’i,

¹⁰⁵ Hucvirî, a.g.e. s. 313; Muhasibî, s. 258-259; Ateş, a.g.e. s. 160.

¹⁰⁶ Muhasibî, a.g.e. s. 428.

¹⁰⁷ Muhasibî, a.g.e. s. 426-429.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 672/1273)'nin, *Mesnevî'si* nefis ile ilgili geniş malumatların verilip değerlendirilmelerinin yapıldığı temel eserlerdendir.¹⁰⁸

1.3.1. Nefis İle Mücadelede Tarîkler

Nefsin sıfatların çok olmasına karşılık, kişiyi ondan kurtarıp Cenâb-ı Hakk'a ulaştıracak yollar da varlıkların sayısı kadar çoktur. Genel olarak bu yollar üçe ayrılır: Tarîk-i ahyâr, tarîk-i ebrâr, tarîk-i şuttâr.¹⁰⁹

Tarîk-i ahyâr; çok namaz, oruç, Kur'ân-ı Kerîm okumak gibi amel ve ibadetlerle Allah'a ulaşmaya çalışan, âbid, zâhid ve hayırlar yoludur. Ancak bu yolda maksuda erişmek çok uzun zaman alır ve zordur.

Tarîk-i ebrâr; mücâhede ve riyâzatla nefsi temizleyip kalbi nurlandırarak iyi huylar edinmekle Allah'a ulaşmaya çalışan iyilerin yoludur.

Tarîk-i şuttâr; Allah'ın dışında ki varlıkların tamamından sıyrılıp irâdî ölümü gerçekleştiren, cezbe sahibi aşk ve muhabbet ehlinin yoludur.¹¹⁰

Seyrî sülûk usulüyle Cenâb-ı Hakk'a ulaşmak gayesi bakımından da nefsânî ve ruhânî tarikler; nefsi terbiye veya ruhu tasfiye etmek şeklinde gruplandırılır.¹¹¹

Nefis ve ruh arasında, insanda ki iradeyi ele geçirmek için daimi bir mücadele ve savaş vardır. Nefis, tabiatı icabı devamlı ruhun istek ve arzularının tersini yapar, şer kuvvetleri ve askerleri ile saldırır. Ruh da ona karşı aşk, sevgi, gözyaşı, muhabbet gibi kuvvetlerle karşı koymaya çalışır. İşte nefsi ıslah ederek, ruha boyun eğdirme savaşının adı olan sülûk; kişinin tasavvufi bir disiplin altında bütün mertebe ve merhaleleri aşarak Cenâb-ı Hakk'a varmasıdır.¹¹²

Sülûkta asıl maksat, nefsin çirkin ve kötü sıfatlarından kurtulmaktır. Bunun için gerek ruhânî gerekse nefsânî tariklerde sâlik, önünde duran perdeleri teker teker geçmelidir. Bu perdeleri aşmada sâlikin en büyük yardımcısı kâmil bir mürşiddir. Bu uzun

¹⁰⁸ Uludağ, a.g.m. s. 528.

¹⁰⁹ Necmüddin Kübrâ, s. 33; Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut, 4. Baskı, İstanbul 1995, s. 152; Aynî, a.g.e. s. 221, 222; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 260.

¹¹⁰ Necmüddin Kübrâ, a.g.e. s. 38-42; Serhendî, a.g.e. s. 263; Aynî, a.g.e. s. 220, 221; Öztürk, a.g.e. s. 153; Yılmaz, a.g.e. s. 260.

¹¹¹ Aynî, a.g.e. s. 265; Yılmaz, a.g.e. s. 263.

¹¹² Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 88, 100, 115; Bardakçı, a.g.e. s. 77.

yolculukta hedefe varıncaya kadar birçok engel ve tehlike olacaktır. Bu tehlikelerden emin olabilmek selamete gidebilmek için bu yolculuğun mürşidsiz mümkün olamayacağına ittifak edilmiştir.¹¹³

Ebû Ali Sakafî (ö. 328/939): “Bir adam her çeşit ilim adamlarının sohbetlerinde bulursa, bütün ilimleri kendisinde toplasa, samimi bir terbiyeciden veya şeyhten riyâzet yolu ile eğitilmedikçe (Allah) adamlarının seviyesine ulaşamaz. Amelde ki kusurlarını ve nefsinin benliklerini kendisine birer birer gösterecek bir üstadın edep ve terbiye görmeyen kimselere muameleleri düzeltme (tasavvuf) konusunda tâbi olmak caiz değildir.” diyerekten hem mürşidsiz yolculuğun olamayacağını hem de seçilen mürşidin bu işi bilmesi şarttır. Yine bu kişinin sadece mücerret ilim sahibi olmasının yetmeyeceğini, onun hakiki mânâda hâl sahibi de olması gerektiğine dikkat çekiyor.¹¹⁴

Ruhânî tarîkte ruhu tasfiye ve ruhun üzerindeki karanlıkları kaldırmak esastır. Ruh yücelince insan vücuduna hâkim olacak, böylece nefis kontrol altına alınmış olacaktır. Bu yolda çile yoktur. Nafî ibadetler, zikir, teslimiyet ve rabîta gibi mânevî gayretlerle ruhu tasfiye vardır. Bu tasfiyede en önemli şey mürşidin mânevî teveccühüdür. Bu yolda sâlikin aşması gereken ruhun merhaleleri beden, nefis, kalp, sır, hafî ve ahfâ olarak veya kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ, letâifü'l-küll, nefy-isbat ve murakabe olarak veya nefis-i emmâre, nefis-i nâtika, kalp, ruh, sır, sırrın sırrı, hafî ve ahfâ olarak isimlendirilir. Sâlik bu mertebeleri aşarak yakîne ulaşır.¹¹⁵

Nefsânî tarîkte ise nefsin riyâzet ve mücâhede ile arzu ve isteklerini kontrol altına almak vardır. Nefsi terbiyede yedi merhale vardır. Bu merhalelerin her birinde de Allah'ın yedi isminden biri zikredilir. Ve her mertebede nefsin sıfatı, seyri, âlemi, hali, mahallî, vâridatı, şühüdü, esması ve rengi vardır. Her makam Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyetle delillendirilmiştir. Nefs-i Emmâre, Nefs-i Levvâme, Nefs-i Mülhime, Nefs-i Mutmainne, Nefs-i Râziye, Nefs-i Marziyye ve Nefs-i Kâmile diye isimlendirilen bu mertebelere “atvâr-ı seb'a” ismi verilir.¹¹⁶ Bu “atvâr-ı seb'a” ismiyle özellikle Halveti

¹¹³ İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 951; Aynî, a.g.e. s. 263; Yılmaz, a.g.e. s. 208

¹¹⁴ Kuşeyrî, a.g.e. s. 162.

¹¹⁵ Osman Türer, “Letâif-i Hamse”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII. 143; Yılmaz, a.g.e. s. 263; Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, s. 154.

¹¹⁶ Yılmaz, a.g.e. s. 267; Uludağ, a.g.m. s. 528; Öztürk, *Kur'an ve Sünnet Göre Tasavvuf*, s. 115, 125; Ateş, *İslam Tasavvufu*, s. 522.

tarikâtı mensupları tarafından, kütüphanelerde yazmaların birçoğu mevcut olan risâleler kaleme alınmış olup detaylı bilgiler verilmiştir.¹¹⁷

1.3.2. Nefsin Mertebeleri

1.3.2.1. Nefs-i Emmâre

Bu makama işaret ettiği kabul edilen “Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis gerçekten kötülüğü çok emreder. Ancak Rabbimim esirgediği müstesna! Çünkü Rabbim çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”¹¹⁸ âyetinde de buyrulduğu gibi bu makamda nefis, şiddetle günah ve yasak olan şeylere yönelir. Bu makamda nefis, ruhun elinden kurtulmuştur. Özellikle şehvet ve dünyevi haz ve lezzetler, haset, kin, cimrilik, kibir gibi yardımcı kuvvetleriyle hesap tanımaz ve tutulamaz bir hale gelmiştir. Nefsi, bu makamda besleyen hevâ, heves, enâniyet ve bencillik çok belirgindir. Nefis, hevâ ile süflî arzulara doğru giderken, enâniyet ile de yaratıcısına bile büyüklük taslayabilecek kadar azıtabilecektir. O, ortaklığa bile yanaşmaz. Onun arzusu bütün yaratılmışların kendisine muhtaç olmasıyla emrini yerine getirmeleridir. Kendisi hiç kimsenin hükmü altına girmek istemediği gibi hiçbir şeye de muhtaç olmak istemez. Bu makamda beden, nefsin hâkimiyeti altında olduğundan muhâkeme, irâde, şuur gibi hasletler yok olmuştur. Kendinden o kadar emindir ki mükemmeldir. Şüpheyeye, pişman olmaya, tövbeye, nasihatlere kulak vermeye çok uzaktır. Bu mertebeye de sâlikin devam edeceği zikri, “Lâ ilâhe illallah” seyri, “ilallah” tır.¹¹⁹

İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624), peygamberlerin gönderilme hikmet ve maksadının ve şer’î emirlerin aslının bu nefis-i emmârenin arzularını yok edip onu kontrol altına almakla ölümüne sebep olmak olduğunu bildiriyor. Şer’î hükümleri yerine getirmenin nefsi yola getirmede ne kadar önemli olduğunu “Bir şer’î ameli yerine getirmek bin senelik riyâzet ve mücâhededen daha faziletlidir.” diyerek dile getirmektedir.¹²⁰

¹¹⁷ Bkz. Ali Haydar Bostancı, *Tasavvufta Etvâr-ı Seb’a ve Sofyalı Bâli Efendi’nin Etvâr-ı Seb’ası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996. s. 28-33; Ramazan Muslu, “Halvetiyye’de “Atvâr-ı Seb’a” Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâli’nin *Atvâr-ı Seb’a* Risalesi”, (4-21 Nolu Dipnotlar), *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2006, Yıl 8, Sayı 18, ocak-haziran 2007, s. 44, 45.

¹¹⁸ Yûsuf 12/53.

¹¹⁹ Serhendî, I. 171; Gazâlî, IV. 83; III. 11; İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 956; Elmalılı, a.g.e. V. 87; Uludağ, a.g.m. s. 528; Öztürk, a.g.e. s. 116-119; Aynî, a.g.e. s. 273; Yılmaz, a.g.e. s. 264, 265.

¹²⁰ Serhendî, I. 171.

Erzurumlu İbrâhim Hakkı (ö. 1194/1780) da *Marifetnâme*'sinde yer verdiği bir nazmı ile nefs-i emmâreyi çok veciz bir şekilde özetlemektedir.

Bir kalb ki üstâdı emmâre olur / Mârifet ülkesinden âvâre olur
Buhl u hırs ü ucb ü hubb-ı câh ü mal / Hezl ü hüzm ü lüzüm ü gamz ü kıyl ü kal
Genç sever, kadın sever, cehil sever / Ahmaktır, unuttur, buğz, isyan eder
Çok yer, uyur, kibr eder ve kin tutar / Dindarların haline inkârı var
Hem hased, hem oyun, hem zararlı söz / Hem neşeli, hareketsiz hâli var
Sıfatlarından bir kaçını dedim / Birçoğu da kaldı bitiremedim¹²¹

1.3.2.2. Nefs-i Levvâme

“Kıyamet gününe yemin ederim! Kınayıcı nefse de yemin ederim.”¹²² âyeti bu makama delil olarak getirilir. Bu makamda nefis artık kendini kınamaya başlamıştır. Yaptığı yanlışlıklar, günahlar ve kötülükler neticesinde pişman olup gafletten uzaklaşmaya başlamıştır. Nefs-i emmâreden kurtulduğundan ruhun güzelliklerini hissetmeye başlamıştır. Hatalardan dönüp bir an önce tövbe etmeyi arzular hale gelmiştir. Bu makamda sâlikin zikri “Allah”, seyri, “alellah” tır.¹²³

Nefis, bu makamda devamlı şüphe içindedir. Şehvet ve kötülüğe nefsin meyli vardır. Ama bunun farkındadır kötülüğünü bilir, günahları yapmak istemez. Kendinden üstün bir kudret olduğunu, işlediği günahların bir karşılığı olacağını ve tövbe etmesi gerektiğini düşünerek nedametle doğruya yönelir.¹²⁴

1.3.2.3. Nefs-i Mülhime

“Nefse ve onu düzenleyene. Sonra da ona fenalığı ve ondan sakınmayı bildirene yemin ederim ki; muhakkak o nefsi temizleyen felaha ermiştir. Onu kirletip gören ise hüsrana uğramıştır.”¹²⁵ âyetinde işaret edildiği gibi nefis, ilham ve keşfe mazhar olmaya başlamıştır. Nefs-i levvâmeyle temizlenmeye başlayan gönüle artık içten vasıtasız bilgiler gelmeye başlamıştır. Artık nefis neyin hayır ve neyin şer olduğunu bilir. Çünkü ona fücur ve takva ilham edilmiştir. Bunun neticesinde de nefsin kötü arzu ve

¹²¹ İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 956.

¹²² el-Kıyâmet 75/1,2.

¹²³ İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 961; Gazâlî, IV, 179; III, 11; Yılmaz, a.g.e. s. 265; Aynî, a.g.e. s. 273.

¹²⁴ Cebecioğlu, a.g.e. s. 474; Öztürk, a.g.e. s. 119.

¹²⁵ es-Şems 91/7-10.

isteklerine karşılık bir direnç göstermeye başlamış, ondan tiksinererek kaçma çarelerini arar olmuştur. Bu makamda sâlikin zikri, “Hû” seyri, “billâh” tır.¹²⁶

1.3.2.4. Nefs-i Mutmainne

“Ey mutmainne (huzura ermiş) nefis”¹²⁷ âyeti bu makama işaret eder. Artık nefis bütün kötü sıfatlardan sıyrılmıştır. İlâhî hitaba mazhar olmuştur. Artık gönülde ilâhî aşk hüküm sürmektedir. Nefis bütün kötü fiillerden sıyrılarak güzel sıfatlarla bezenmektedir. Sâlik Hakk’a teslim olmuş daima tevekkül, rıza ve sabır halleri içindedir. Bu makamda sâlikin zikri, “Hakk” seyri, “anillâh” tır.¹²⁸

1.3.2.5. Nefs-i Râziye

Artık nefis her şeye râzı ve teslim olmuştur. “Sen Rabbinden, Rabbinde senden razı olarak, Rabbine dön”¹²⁹ ilâhî hitabıyla rıza makamına varılmıştır. Nefis yerilmiş ve sâlik beşeri sıfatlardan sıyrılıp fenâ makamına ulaşmıştır. Bu makamda sâlikin zikri “Hayy” seyri, “fillâh” tır.¹³⁰

1.3.2.6. Nefs-i Marziye

Rızânın en kâmil seviyeye çıktığı makamdır. Rabbi de ondan râzı olmuştur. Sâlik tamamen Cenâb-ı Hakk’ın ahlakıyla ahlaklanmıştır. Beşeri istekleri terk ile onlardan kurtulmuştur. Hakk ile mahlûk özellikleri birleştiğinden bâtında devamlı Hakk ile beraberdir. Bu makamda sâlikin zikri “Kayyûm” seyri, “maallah” tır.¹³¹

1.3.2.7. Nefs-i Kâmile

Bu makam, diğer makamların bütün güzel sıfatlarını toplamıştır. Artık riyâzet ve mücâhedeyle varılabilecek yerin nihayetine ulaşılmıştır. Sâlik bütün maksatlara varmış, murada ermiştir. Bu makamda sâlikin zikri, “Kahhâr” seyri, “lillâh” tır.¹³²

¹²⁶ İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 983; Yılmaz, a.g.e. s. 265; Elmalılı, a.g.e. IX. 94, 95; Aynî, a.g.e. s. 274.

¹²⁷ el-Fecr 89/27.

¹²⁸ Yılmaz, a.g.e. s. 265; Aynî, a.g.e. s. 275; Öztürk, a.g.e. s. 121; İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 1004; Gazâlî, III, 11; Cebecioğlu, a.g.e. s. 475.

¹²⁹ el-Fecr 89/28.

¹³⁰ İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 1011; Yılmaz, a.g.e. s. 266; Aynî, a.g.e. s. 276; Cebecioğlu, a.g.e. s. 475.

¹³¹ İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 1018; Yılmaz, a.g.e. s. 266; Cebecioğlu, a.g.e. s. 474; Aynî, a.g.e. s. 276, 278.

¹³² İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 1024; Yılmaz, a.g.e. s. 266; Aynî, a.g.e. s. 278.

1.4. Nefsin Sıfatları

“O insanı yanmış kerpiç gibi kuru bir çamurdan yarattı.”¹³³ âyetinde geçen “Fehhâr”, ateşte pişirilmiş kerpiç, çanak ve çömlek demektir. Bununla da insanda ateşe dair özellikler bulunduğu ve kötü sıfatların kendisinden çıkacağı belirtilir. Nefsin kötü huy ve sıfatları ise: Kin, haset, kibir, gazap, tahammülsüzlük, kendini beğenmişlik, kendine tapma, hayran olma, bencillik, şımarıklık, cimrilik, şehvet, cehalet, yalan, riya, dünyada ebedi kalma arzusu, tamah, hırs, heva, lağv, gılgizet-kasvet, hıkd-gıll, husumet, zan, tecessüs, alaycılık, ikrah, vefasızlık-ihanet, gayz, öfke, zulüm, ucup gibi ahlâkî olmayan birçok hastalıklardır. Nefsin bütün kötü sıfatlarının kaynağı ise hafiflik, aşırı iştah ve arzulardır.¹³⁴

Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996)'de nefsin sıfatlarını iki başlık altında belirtir: “Tayş (hataya meyil) ve şereh (açgözlülük). Tayş cehaletten, şereh ise hırstan kaynaklanır. İnsan nefsinin tabiatını teşkil eden dört mizaçtan; zaaf toprak fitratının, cimrilik çamur fitratının, şehvet ateşin ve cehalet kuru çamurun icabıdır. Nefis dört değişik sifata mübteladır. 1- Rubûbiyet; kibir, azgınlık, övülmeyi sevme, ululanma isteği ve zenginlik gibi şeylerle ortaya çıkar. 2- Nefis, kandırma, hile yapma, haset ve gıybet gibi sıfatlara mübteladır. 3- Yemek, içmek, cinsi münasebet gibi hayvânî tabiatlara mübteladır. 4- Nefsin korku, tevâzu ve alçakgönüllülük gibi kulluk sıfatlarına da meyli olabilir.”¹³⁵

1.4.1. Şehvet

Şehvet, şiddetli arzu ve bu arzulanan şeyi elde etmek için gösterilen olağanüstü çabadır. Şehvet, insanı madden ve mânen perişan eden unsurların başında gelir. Nefsin, insanları peşine katıp aldattığı sıfatlarından en kötüsüdür. İnsanların kolay aldandığı ve nihayetinde perişan olduğu en tehlikeli sıfattır. Şehvet sahibi aklını kullanamaz. Şehvet gönül gözünü kapadığından güzellikleri ve hakikati göremez. İnsanın hem dünyada hem de âhirette rezil ve suçlu duruma düşmesine sebep olur.¹³⁶

¹³³ er-Rahmân 55/14.

¹³⁴ Kuşeyrî, a.g.e. s. 222; Muhasibî, a.g.e. s. 111; Sühreverdî, a.g.e. 586; Uludağ, a.g.m. s. 528; Öztürk, a.g.e. s. 100-113; Eşrefoğlu, a.g.e. s. 37, 273.

¹³⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kâtü'l-Kulûb, Kalblerin Azığı*, (ter. Muharrem Tan), İz Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 293, 296, 297.

¹³⁶ Hucvirî, a.g.e. s. 324; Öztürk, a.g.e. s. 100.

Şehvet, insan ve hayvan türünün devamı için bir elzemdır. Çünkü şehvet olmasa neslin devamı mümkün olmaz. Yeryüzü harâbeye dönüp insanî muameleler geçersiz hâle gelir. Şehveti iyi tanıyıp ayırt etmek, faydalı yerde faydalı amelleri elde etmek için kullanmak lazımdır.

Tasavvuf ehlinin de kişide bulunmasını istemediği şehvet, âyet-i kerîmelerde çirkinliğine değinilen, insanı azgınlığa götürüp Hakk'ın emirlerinden uzaklaştıran aşırı şehevî ihtiras ve arzuların her türlüşüdür.¹³⁷

Şehvetin çeşitleri vardır. Nefsânî şehvet; mevki, makam, büyüklük sevgisi, başkaları tarafından saygı duyulma arzusu, kendisini karşı her türlü fiil ve hareketin olmamasını isteme, kızıp öfkelenme gibi şeyleri kapsar. Cismânî şehvet ise; yemek, içmek, evlenmek, güzel görünmek ve güzel şeylere sahip olmak gibi isteklerdir.¹³⁸

İnsan, kendisini helâke götüreceğ olan şehvetten uzak olmak için bütün kuvvet ve gayretini ortaya koyup sabırla direnmelidir. Bütün bu çirkinliğin, arzu ve isteğin kaynağının nefis olduğunu unutmayıp onun vesveselerine kanmamalıdır. Çünkü şehvete galip gelmek dinin bir gâyesidir. Bu şehvet ateşini ancak mücâhede ve riyâzet ile söndürmek mümkündür. Ona hâkim olmanın yollarından biri de şiddetli açlık, Allah (cc) korkusu ve sevgisidir.¹³⁹

1.4.2. Kin

Birine karşı düşmanlık beslemek olan kin de bir müslümanda bulunması hoş olmayan sıfatlardandır. Cenâb-ı Hakk bize bu gerçeği bildirirken¹⁴⁰ Allah Rasûlü de kin gütmenin kötülüğünü ifade etmişler ve böyle duygular beslemenin zararlarını açıklamışlardır.¹⁴¹

Kin, insanı birçok kötü fiil ve düşünceye götürür. Kişi kin gütüğü kişilere haset eder. Onların başına gelebilecek her felaketten sevinç duyar. Onlar hakkında doğru-yanlış

¹³⁷ Hasan Kâmil Yılmaz, *Rûhânî Hayat*, Erkam Yayınları, İstanbul 2000, s. 172; Öztürk, a.g.e. s. 101.

¹³⁸ Ateş, a.g.e. s. 159.

¹³⁹ Hucvirî, a.g.e. s. 515; Gazâlî, III, 181-241; Öztürk, a.g.e. s. 102.

¹⁴⁰ Muhammed 47/29, 37.

¹⁴¹ Buhârî, "Edeb", 57, 58; Müslim, "Birr", 23, 32; Mustafa Çağrıç, "Kin", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 30.

konusarak nifâk meydana getirir. Gıybetlerini yapar, sırlarını açığa vurur, hiçbir ihtiyaçlarına koşmaz.¹⁴²

İnsan bu şekil de tavır ortaya koyup davranmakla gerek dünya gerekse âhirette birçok nimet ve faziletten mahrum olur. İnsan tabiatında bulunan kızmak veya sinirlenmek gibi durumların neticesi ortaya çıkan bu kini akıl ve iman ile kontrol altına almak gerekir.

1.4.3. Kibir

İnsanın kendisini başkalarından üstün görmesi olan kibir de kaçınılması gereken sıfatların başında gelir. Mutasavvıflar bu sıfatı yok etmek için kendilerini hayvanlardan bile üstün görmemeye çalışmışlardır.¹⁴³

Kibir kişide bulunan mal, mevki, güç, kuvvet, güzellik, akıl, ilim ve asâlet gibi şeylerle daha çok ortaya çıkar. Halk içinde itibar ve makam sahibi olup onlar tarafından övülerek saygı görmeyi beklemekte kişideki kibir halinin sebebi ve aslıdır. Bu sıfat insanı Nemrud ve Firavun gibi Allah'a karşı bile büyüklük göstermeye kalkıştırır. Kibrin zararları çok olduğu gibi onu tedavi etmenin yolları da çoktur. İnsan kendi aczini görmeli, bütün bu sıfatların geçici olduğunu, her an elinden gidebileceğini unutmayarak tevazu sahibi olmalıdır.¹⁴⁴

Kibir, yapılış durumu ve derecesine göre; ihtiyâl, huyelâ, fahr, tefâhur, tahkir, tecebbür, tuğyan ve ucb gibi kavramlarla isimlendirilir. Ucb, başkalarını küçük görmeden kendini ve yaptıklarını beğenerek büyüklük göstermesidir.¹⁴⁵

Cenâb-ı Hak, kibirlenenlerin yerinin ebedî cehennem olacağı tehdiyle aslında ikaz eder.¹⁴⁶ Lokmân (as)'ın, oğluna nasihatlerinde olduğu gibi birçok âyette kibir yasaklanmış ve kibrin müslümanın vasıflarından olamayacağı bildirilmiştir.¹⁴⁷

Peygamber Efendimiz kalbinde zerre kadar kibir bulunanın cennete giremeyeceğini bildirerek bu sıfatın cehennemliklere mahsus olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴⁸

¹⁴² Gazâlî a.g.e. III, 406.

¹⁴³ Öztürk, a.g.e. s. 111.

¹⁴⁴ Hucvirî, a.g.e. s. 144; Muhasibî, a.g.e. s. 451, 483; Gazâlî a.g.e. III, 716-808.

¹⁴⁵ Mustafa Çağrı, "Kibir", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 562.

¹⁴⁶ ez-Zümer 39/72.

¹⁴⁷ Lokmân 31/18, 19; el-İsrâ 17/37; el-Hadîd 57/23.

¹⁴⁸ Müslim, "İmân", 147; Buhârî, "Edeb", 61.

1.4.4. Gazap

İntikam almak ve cezalandırmak hırsı ile insanın aşırı öfkelenip kızması olan gazap, islâmın hoş görmediği nefsin sıfatlarından biridir. Gazap insanın düşünme, akıllı davranıp yerinde ve doğru karar vermek gibi birçok hasletini ortadan kaldırır. Âyette müminlerin güzel sıfatlarından birinin de gazaplandıkları zaman kusurları bağışlamak olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁹ Peygamber Efendimiz de gerçek yiğidi öfkelendiği zaman kendisine hâkim olan kişi olarak açıklar.¹⁵⁰

Kişi bu sıfat kendisinde ortaya çıktığı zaman yanlış karar ve fiilde bulunmaktan kendini sakındırmalıdır. Bu gazap halinin sakinleşmesinden sonra hareket etmelidir. Allah Resûlü de bizleri bu hususta ikaz eder. Bu hali izâle için pratik yöntemler tavsiye eder: Abdest almak, ayakta isek oturmak gibi.¹⁵¹

İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâ*'da gazabın sebeplerini, gazaba götüren halleri, gazabın zararlarını, bunu yenmenin çare ve faziletini bildirir. Bu sıfatın karşılığı kişide olması gereken hilm, fazilet ve güzelliklerden haber verir.¹⁵²

1.4.5. Haset

Haset bir başkasında bulunan maddî ve mânevî şeylerin kendisinde de olmasını arzulamakla beraber o kişinin o nimetlerden yoksun olmasını istemektir. Âyette, haset eden kişinin şerrinden Allah'a sığınmak¹⁵³ gerektiği belirtilmiştir. İmanla hasedin bir arada bunamayacağı¹⁵⁴ ve hasedin bütün güzellikleri yakıp yok ettiği¹⁵⁵ şeklinde hadislerde bir ikaz ve uyarma bulmak mümkündür.¹⁵⁶

Şeytanî bir huy olup bir müminde bulunması haram olan haset, insanın hem kendi hem bulunduğu sosyal çevre ve ilişkiler ile toplumdaki sevgi ve kardeşliği zedeleyen büyük bir hastalıktır. Haset bencillik ve başkalarının kendisinden fazla meziyetlere sahip

¹⁴⁹ eş-Şûra 42/37.

¹⁵⁰ Müslim, "Birr", 107, 108; Buhârî, "Edeb", 76, 102; Mustafa Çağrı, "Gazap", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 562; Öztürk, a.g.e. s. 108.

¹⁵¹ Buhârî, "Ahkâm", 13.

¹⁵² Gazzâlî, a.g.e. III, 385-401.

¹⁵³ el-Felak 113/5.

¹⁵⁴ Nesâî, "Cihâd", 8.

¹⁵⁵ İbn Mâce, "Zühd", 22.

¹⁵⁶ Muhasibî, a.g.e. s. 556; Mustafa Çağrı, "Haset", *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s. 378.

olmasına tahammülsüzlükten ileri gelir. Haset, ruhu kirleten kusurların en fenâ ve şerli olanıdır. Haset, taksim-i ilâhiye razı olmamak olup kişinin imanını tehlikeye düşürür.¹⁵⁷

Kişi bu haset hastalığından kurtulmanın çarelerini aramalıdır. Akli ve imânî ile bu hastalığı tedavi edip iyiye yönlendirmelidir. O zaman haset gıptaya dönüşür. Kişi imanına, kendisine ve çevresine zararı bu hasedi iyi idrak edip bunu kalpten atmanın çarelerini bularak uygulamalıdır. Takva, tevekkül, ihlâs, sabır ve tövbe ile bu hastalıktan kurtulmaya çalışmalıdır.¹⁵⁸

1.4.6. Hırs

Hırs, insanın mal, makam, şan, şöret gibi sıfat ve nimetlere sahip olma arzusudur. Kişinin sonu gelmeyen istekleri elde etmek için bütün gücüyle gayret etmesidir. Bununla beraber bütün kötü sıfatlarda olduğu gibi dinine ve âhiretine de zararı dokunacaktır. Bu hırs ve ihtiraslar sosyal hayatta da kardeşlik, adalet, sevgi, dayanışma ve paylaşma gibi birçok güzelliği de yok edecektir.¹⁵⁹

Mürid üzerine mevki ve makam arzusunu terk etmek vaciptir denmiştir. Bu hastalıktan kurtuluş da önce hastalığın sebeplerini tespit edilmelidir. Hastalığın tedavi edilmediği takdirde yapacağı tahribat göz önüne getirilerek sabır, ilim ve amelle tedaviye devam edilmelidir. Bunların neticesi insanda kanaat hâsıl olacaktır.¹⁶⁰

1.4.7. Tûl-i Ömür, Tûl-i Emel

Aşırı hırs insanı uzun yaşamak arzusuna götürür. Çünkü kişi ne kadar hırsıyla, güç ve kuvvetiyle yetiştirip bitirmeye çalışsa da bu dünyanın işi bitmez. Bu bitmek bilmeyen işleri tamamlayabilmek için uzun ömür gerekir.

Nefsin, Hak yolcularının yoluna kurduğu en büyük tuzaklardan biri de aşırıya kaçan dünya sevgisi ve bu dünyada ki sonu gelmeyen arzu ve istekler için uzun yaşamak arzusudur. Bu sevgi ve alakayı kesemeyen sâlikin tekrar nefsâniyete dönmesi kaçınılmaz sondur.¹⁶¹

¹⁵⁷ Kuşeyrî, a.g.e. s. 295; Çağrı, a.g.m. s. 378, 379; Yılmaz, a.g.e. s. 175.

¹⁵⁸ Gazâlî, a.g.e. III, 419-448; Çağrı, a.g.m. s. 379.

¹⁵⁹ Kuşeyrî, a.g.e. s. 593; Mustafa Çağrı, "Hırs", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 383, 384.

¹⁶⁰ Gazâlî, a.g.e. III, 527-539.

¹⁶¹ Kuşeyrî, a.g.e. s. 593.

İmâm Gazzâlî, dünyaya ne kadar değer verip meşgul olmak gerektiğini ve bunu ayarlayamayanların ne gibi nimet veya ceza ile karşılaşacağını gemi yolculuğu benzetmesi ile gözler önüne serer.¹⁶²

Cenâb-ı Hak da bu emelin bizleri oyalayıp âhireti unutturacağını belirtir. Aşırı istek ve arzulara dalmanın neticesinin de hüsrana olacağını bildirir.¹⁶³ Dünya hayatının fâniliği, dünya nimetlerinin yok olacağı ve bir imtihan olduğu asıl güzelliklerin ise âhret hayatında olduğu hususunda Kur'ân-ı Kerîm de çok sayıda âyeti kerime vardır.¹⁶⁴

Peygamber Efendimizin bizlere örnek olan hayatına baktığımızda onun hiçbir zaman dünyaya değer vermediğini görürüz. O, dünyanın malını da arzu edip istememiştir. Tûl-i emel arzu ve isteğinin hiçbir zaman yok olup gitmeyeceğini hatta insan yaşlandıkça bu arzunun gönlünde geç kalacağını belirtmiştir.¹⁶⁵

Kişi cehâlet ve dünya sevgisinden kaynaklanan tûl-i emeli dünyanın geçiciliği, ölümün herkes için ve her an vuku bulacağını göz onunda bulundurarak kalbinden atmalıdır. Kişiyeye yakışan ömrünün kısalığını, bu kısa zamanda âhireti için çalışmak zorunda olduğunu bilip kasr-ı emelin faziletini idrak ederek ona göre hayatına bir düzen vermesidir.¹⁶⁶

1.4.8. Gurur

Gurur, nefsin ve şeytanın insanı gaflete düşürüp oyaladığı hususlardandır. Gurur, insanın kendisinde bulunan maddi ve mânevi nimetler karşısında bir fazilet görmesidir.¹⁶⁷

Nefsin elinde bulunan bu silahın tesiri çoktur. Ulemâyı kendilerinde bulunan ilim ve bilgi ile mağrur eder. Şeytan da ilmi ve bilgisiyle mağrur olup hüsrana uğramıştı. Diğer taraftan nefis, ilmiyle amel işleyenleri de yapmış oldukları amellerle gururlandırmakla meşguldür. Kimini kılmış olduğu namazların çokluğu, kimini tuttuğu oruçların fazlalığı,

¹⁶² Gazzâlî, a.g.e. III, 487, 488.

¹⁶³ el-Hicr 15/3.

¹⁶⁴ el-Kehf 18/45, 46; Âl-i İmrân 3/185; el-Hadîd 57/20; en-Nisâ 4/77; el-En'âm 6/32; et-Teğâbün 64/15; el-Münâfikûn 63/9.

¹⁶⁵ Buhârî, "Rikâk", 5, 10.

¹⁶⁶ İmâm Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (terc. Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul 1987, IV, 804-818; Muhasibî, a.g.e. s. 274.

¹⁶⁷ Mustafa Çağrı, "Gurur", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 212.

kimini farzları bırakıp nafilerle meşguliyetle, kimini gittiği haclarla ve kimini okuduğu Kur'ân-ı Kerîm'le gururlandırır. Zenginleri de yaptıkları hayır hasenatın çokluğu ve inşa ettikleri hayır kurumlarıyla mağrur eder.

Nefis, kendilerini bütün kötü sıfat ve çirkinliklerden uzaklaşmak için Hak yoluna girmiş olan sâlikleri bile gururlandırmaktan geri kalmaz. İnsan bu kadar tehlikeli olan gururdan akli ve ilmiyle kurtulmanın çarelerini bulmalıdır.¹⁶⁸

1.4.9. Riya

Riya, farkında olmadan kişiyi şirke düşüren bir sıfattır. Riya, ihlâsı terk ederek ibadetlerini Allah'tan başkası için yapma, insanların takdiri ve övgüsü için namaz kılıp sadaka verme gibi fiilleri açıktan yapmaktır. Riya, Allah'a itaat ederken kullara yaranma isteğidir. Nefis kişiyi riya sebebi ile günaha çekerek harama götürür.¹⁶⁹

Cenâb-ı Hak, gösteriş için sadaka verenleri, şöhret ve nam için savaşa gidenleri ve gösteriş için namaz kılanları yermiştir. Böyle kişinin şeytanın dostu olduğunu ve bu yaptıkları amelin hiçbir karşılığının olmayacağını belirtmiştir.¹⁷⁰

Peygamber Efendimiz de riya'yı gizli şirk diye isimlendirmiştir. Öbür âlem de herkese amellerinin karşılığı verilirken riyakârların hiçbir karşılık alamayacağını belirtmiştir. Bu amelleri ne niyetle ve kimin rızası için yaptıklarının ortaya konulunca kovulacaklarını ve bu fiillerinin karşılığını da onlardan istemelerinin söyleneceğini haber vermiştir.¹⁷¹

Riyanın mahiyeti, çeşitleri, dereceleri, sebepleri, alâmetleri, kişiye ve çevresine karşı zararları, bu sıfatın dışa yansıma şekil ve suretleri ile bu hastalığın tedavisi hakkında Muhasibî *Riâye*'sinde ve Gazzâlî ise *İhyâ*'sında geniş malumat vermişlerdir.¹⁷²

1.4.10. Dil

Dil, nefsin birçok kötü sıfatı işletmekte kullandığı alettir. Bu yüzden bir dili karşılık verilen iki dudak¹⁷³ ile her zaman kontrol altında tutulmalıdır. Önü kapatılarak gereksiz

¹⁶⁸ Gazzâlî, a.g.e. III, 811- 879.

¹⁶⁹ Muhasibî, a.g.e. s. 294; Mustafa Çağrı, "Riya", *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, 137; Yılmaz, a.g.e. 174.

¹⁷⁰ el-Bakara 2/264; en-Nisâ 4/38, 142; el-Enfâl 8/47; el-Mâûn 107/6.

¹⁷¹ Müslim, "İmâre", 152, "Zühd", 47, 48; Buhârî, *Rikâk*", 36.

¹⁷² Muhasibî, a.g.e. s. 289-403; Gazzâlî, a.g.e. III, 639-714.

¹⁷³ el-Beled 90/9.

olarak dışarı çıkmasına mâni olunmalıdır. Dil, insanın dünya ve âhiretinin perişan olmasına sebep olan iki tarafı da keskin bir alettir. O zaman bu alet etrafa zarar vermeden dikkatli kullanılarak yararlı işlere yönlendirilmelidir. Çünkü dil hem yıkar, hem yapar, hem yakar, hem kurtarır, hem alçaltır, hem yüceltir, hem kazandırır, hem kaybettirir, hem cennetin hem de cehennemindir.

Dil vasıtası ile işlenen kötü fiiller çok olmakla beraber, bunlardan gıybet, nemime, yalan ve lânet özellikle en çok işlenenleridir.¹⁷⁴

1.5. Nefisten Kurtuluş

Cenâb-ı Hakk, nefsin kötülüğünü ve ona muhalefetin gerekli olduğunu beyan buyurmuştur. “Kim de Rabbinin makamından korkmuş ve nefisini, hevedan men etmişse muhakkak cennet onun varacağı yerdir.” âyetiyle de nefsin arzularına karşı gelenlerden memnun olacağını ve cennetiyle mükâfatlandıracağını ifade etmiştir. Kula düşen de nefsin bütün perdelerini (yedi makamda yetmiş perdeyi) aşarak, ruhunu nefsin pisliğinden temizlemektir. Her perdenin kalkmasıyla, ruha Cenâb-ı Hakk’ın nûru ve feyzi akacaktır. Perdeler geçildikçe nefis kontrol altına alınacak ve nihayetinde ruhun emrine girerek nûr kesilecektir.¹⁷⁵

Zünnûn el-Mısırî, “İbadetin anahtarı tefekkürdür. İbadetli (yolda) olmanın alâmeti, hevâ, heves ve nefse muhalefettir. Nefse ve hevâyâ muhalefet, onun arzularını terk etmektir.” diyerek nefse muhalefet etmeye ve onu terbiye etmenin lüzumuna dikkat çekmektedir. Nefse muhalefet ibadetlerin başıdır. Nefsi terbiye ise onu iyi tanıyarak arzu ve hevesini kırıp zıddına hareket etmekle mümkün olur. Kişi nefse uyduğu takdirde karşılaşacağı azabı düşünerek, açlık, susuzluk, uykusuzluk gibi onu güçsüz duruma düşürecek tedavi yöntemlerini kullanmalıdır. Nefsi terbiye şiddetli bir mücâhede ve riyâzetle mümkün olur. Dünyanın geçiciliğini bilip nefsinin sıfatlarını dizginleyen kişi nefisine hâkim olabilir.¹⁷⁶

Tamestânî, “En büyük nimet nefis diyarından çıkmaktır. Çünkü kul ile Aziz ve Celil olan Allah (cc) arasında bulunan en büyük perde nefistir.” derken, Sehl b. Abdullah (ö.

¹⁷⁴ Geniş bilgi için, Gazâlî, a.g.e. “Kitabü Âfâti’l- Lisan”, III, 245-365.

¹⁷⁵ Hucvirî, a.g.e. s. 309; Öztürk, a.g.e. s. 124.

¹⁷⁶ Kuşeyrî, a.g.e. s. 290; Muhasibî, a.g.e. s. 430; Hucvirî, a.g.e. s. 467; Uludağ, a.g.m. s. 528; Bardakçı, a.g.e. s. 79.

283/896), “Nefse ve nefsin hevâ ve hevesine muhalefet edilmek suretiyle Allah’a ibadet edildiği gibi başka bir şeyle ibadet edilmemiştir.” demiştir.¹⁷⁷

Nefse hâkim olmanın ilk adımı onu her an hesaba çekmek ve titiz bir murakabeye devamdır. Ondandır gelen her sese karşı çok dikkatli olunmalı ve inceden inceye üzerinde durup ona göre hareket edilmelidir. el-Mekkî günde iki vakti vird ve nefis muhasebesi için ayırmak gerektiği üzerinde durur. Bu murakebeyi terk etmek ise gâflet içinde olmanın göstergesidir. Günah işlemekte ısrar eden de bu murakebeye devam edemez. Murakebeyi terk ise kalpte kasvet meydana getirir. Kalbin mühürlenmesine yol açar. Bu mühürü kaldıracak olan takvadır.¹⁷⁸

Nefis muhasebesi vera’ yani Allah korkusu ile olur. el-Mekkî nefis muhasebesinin yapılışını şöyle tarif eder. “Kul nefsinde bir himmet doğduğu ve hareket başladığı zaman durur. Kalbine gelen hatır, his ve fikri yoklayarak tanımaya çalışır. Kalpte doğan his, bir niyet, karar verme ve çaba sarf etme cihetinde himmete sebep olur. Eğer bunlar Allah (cc) için, Allah (cc) yolunda, Allah (cc) ile birlikte ise ona devam eder. Allah (cc) için olması, sadece Allah’a mahsus olması manasındır. Allah (cc) ile birlikte olması; nefis veya hevâyâ yakınlaşma suretiyle değil de Allah’ın yakınlığının müşahedesini ile birlikte olması manasındır. Allah (cc) yolunda olması, Allah (cc) uğrunda O’nun rızasını kazanma cihetinde olması manasındır. Eğer himmetini mûcib olan şey, böyle bir şey ise onu bir an önce tamamlamak için çaba sarf eder de acele eder. Eğer beşeri tabiata uygun ve beşeriyet vasfına uygun dünyevi bir çıkar, nefisânî bir hevâ, eğlence ve gaflet içinse o hatırı hemen reddeder. Kalbinden ve gönlünden çıkarıp bu sese kulak vermez. Bu fenâ fikir kalbine yerleşirse zamanla büyük bir tesir meydana getirip kötü fiillerin doğmaya başlamasına sebep olur.”¹⁷⁹

Nefis ile kitap ve sünnete uygun bir mücadele etmek lazımdır. Buda sıkı bir riyâzet, mücâhede, çile, halvet ve erbain ile olur. Mücâhede, nefsin sıfat ve kötülüklerine karşı olan bir savaş ve karşı koymadır. Böylece haramlardan ve günah işlemekten uzak durarak takvayı elde edersin. Bu takvayı elde etmek için mücadele etmek müminlere farzdır. Riyâzet, genel anlamda dünyevî haz ve lezzetleri kontrol altına almaktır. Nefsi, rıza göstermediği şeylere koşturmak ve onun hileleri karşısında uyanık olmak da

¹⁷⁷ Kuşeyrî, a.g.e. s. 291.

¹⁷⁸ el-Mekkî, a.g.e. s. 298-304.

¹⁷⁹ el-Mekkî, a.g.e. s. 270, 271.

riyâzetin esasıdır. Sâlikin nefsinden kurtulup onu kontrol altına alabilmesi için yine halvet, erbain ve çile gibi yollara başvurması da gerekli görülmüştür.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Muhasibî, a.g.e. s. 430; Süleyman Uludağ, “Mücâhede”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 440; Süleyman Uludağ, “Riyâzet”, *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, s. 144; Selçuk Eraydın, “Çile”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 315; Selçuk Eraydın, Süleyman Uludağ, “Erbain”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 270; Süleyman Uludağ, “Halvet”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 386.

BÖLÜM 2: MESNEVÎ'DE NEFİS

Hz. Mevlânâ (1207-1273), eserlerinde tasavvufî birçok mevzuyu ele almış ve bu konular hakkında bilgiler vermiştir. Meşhur eseri *Mesnevî*'de de nefis ile ilgili birçok tespitte bulunmuştur.

Mesnevî'nin ilk hikâyesinde nefis ve nefis ile ilgili mevzular anlatılırken son hikâyede de üç şehzâde ile Allah'a giden yolda tarikatların takip ettiği üç yol – tarîk-i şuttâr, tarîk-i ebrâr ve tarîk-i ahyâr - anlatılmaktadır. Aynı şekilde, Hz. Mevlânâ'nın bizzat kendisinin yazmış olduğu *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin her birinde de nefisle ilgili atıflara rastlanır. İlk beytinde ney ile kastın içi bütün kötülüklerden uzak sûfi, âşık veya sûret, lafız ve zat açısından bir mürşid-i kâmile tam bir benzerliğinin olduğudur.¹⁸¹

Bu âlem bir imtihan yeri ise o zaman hem senin yolunu şaşırtacak, hem doğru yolu bulmanı sağlayacak sebepler olacaktır. Hem bu yolculukta senin hedefe varmanı engelleyip tuzaklar kuracak, hem de seni bu tuzaklardan haberdar edip elinden tutup nihâi hedefe varmana yardımcı olacak dost ve düşmanların olacaktır. Bu hususla ilgili Hz. Mevlânâ bir kadı ile sofinin konuşmasına atıflarda bulunur. “Sofi, Cenâb-ı Hakk'ın her şeye kuvvetinin yettiğini ve kişiye istediğini istediği şekil ve zamanda vermesinin mümkünüğünü belirtir. Durum böyle olunca bizi niçin bu nefis ve şeytan düşmanı ile baş başa bırakıp da onların tuzaklarına yakalanıp helak olmamıza müsâde ettiğini sorgular. Bizleri bu düşmanlardan uzak kılsa da bizler emniyet içinde çalışıp çabalamadan hiçbir zorlulukla karşılaşmadan Hakk'ın rahmetine ulaşıp diyerek güzel olanın bu olduğunu ifade eder. Kadı ise bunun bir hikmet icâbı olduğunu, bu şekilde hak edenle etmeyenin belirlenip ona göre mükâfatlandırılacağını belirtir. Burada kişinin ihtiyarının söz konusu olduğunu ve bu durumun kıyamette ortaya çıkacağını söyler. Nefis ve şeytanın seni zorlamayıp sadece kötülüğe gitmeni istediğini, meleklerde aynı

¹⁸¹ Tâhiru'l-Mevlevî, I, 51; Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, (yayına haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı), Gelenek Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2004, I, 71; XII, 523; İsmail Rüşûhî Ankaravî, *Mesnevî'nin Sırrı Dîbâce ve İlk 18 Beyit Şerhi*, (haz. Semih Ceylan, Mustafa Topatan), Hayy Kitap, Mart 2008, İstanbul, s. 154.

şekil seni uyarıp şeytanın peşine takılıp âhiretini perişan etmemen hususunda sayısız ikazlarda bulduklarını dile getireceklerdir.”¹⁸²

“Rüstem ve Hamza’yla namussuz, aynı ve bir olsaydı bilgi ve hikmet bâtl olurdu.”¹⁸³

Şeytanla melek, gayp perdesi ardında gizlice bu kötülükle iyiliği sana gösterir.¹⁸⁴

Onların sözlerinden, gizlice söz söyleyenlerin bunlar olduğunu tanırısın.¹⁸⁵

Hâsılı Şeytanla ruh, sana kötülüğü ve iyiliği gösterirler. Her ikisi de ihtiyarın olduğuna delildir.”¹⁸⁶

Hz. Mevlânâ *Mesnevî*’nin ilk hikâyesinde lafız olarak nefsi kullanmasa da bundan sonra ki nefis kullanımlarında nefsi birçok varlığa benzetmiştir. Çeşitli din ve kültürlerde soyut kavramların anlatımında ebedi söz sanatlarının kullanımıyla bir ifadeyi anlamlı başka bir ifade ile anlatmak olan metaforik¹⁸⁷ bir anlam çerçevesinde nefsi izah etmeye çalışmıştır. Nefsi kimi yerde cansız bir varlığa kimi yerde bir insana kimi yerde bir hayvana, kimi yerde bir bitkiye benzeterek anlama kolaylığı ile beraber meseleyi daha iyi kavramamıza yardımcı olmuştur.

İnsanoğlunun gizli düşmanları çoktur. Bu düşmanlardan biri olan nefis de kötü sıfatlarını kullanarak kişinin gönlüne girmeye çalışır. Bundan dolayı akıllı davranıp tedbiri elden bırakmamak lazımdır.¹⁸⁸

“İnsanoğlunun gizli düşmanı çoktur. İhtiyata riayet eden kişi, akıllıdır.

Bizden gizli; güzel, çirkin, nice mahlûkat vardır ki onlar, dâima gönül kapısını çalıp dururlar.”¹⁸⁹

Hz. Mevlânâ, nefsi içimizde pusuya yatmış olan çok hâin ve düzenbaz bir varlık olarak görür. Nefsin her zaman bizi bir tuzağa düşürmek için fırsat kolladığını belirtip, bize Hz. Peygamber (sas)’in bir sözünü hatırlatır. “Mümin bir yılanın deliğinden iki defa

¹⁸² Konuk, X, 278, 279; XI, 563-565.

¹⁸³ *Mesnevî*, VI, 1752.

¹⁸⁴ *Mesnevî*, V, 2989.

¹⁸⁵ *Mesnevî*, V, 2991.

¹⁸⁶ *Mesnevî*, V, 3004.

¹⁸⁷ Ahmet Ögke, “Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinde “Har (Eşek) Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 8, Sayı 18, Ocak-Haziran 2007, Ankara. 2006, s. 19, 20; Svitlana Nesterova, *Mevlânâ’nın “Mesnevî” İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

¹⁸⁸ Konuk, I, 332.

¹⁸⁹ *Mesnevî*, I, 1034-1035.

sokulmaz.”¹⁹⁰ Bu sözü kendisinin işittikten sonra kabul edip uyguladığını söyler. Hz. Peygamber (sas)’in bu sözüne, nefsin düşmanlığının bu kadar açık olmasına ve her an öldürmek için beklemesine rağmen, ona tekrar tekrar mağlup olmanın kişiye yakışmayacağını bildirir.¹⁹¹

“İçinde pusu kurmuş olan nefis ise, kibir ve kin bakımından bütün adamlardan beterdir.

Benim kulağım “mümin, bir zehirli hayvan deliğinden iki kere dağlanmaz” sözünü işitti; Peygamberin sözünü canla, gönülle kabul etti.”¹⁹²

Kişinin nefsi kendi ten evindedir ve orada gizlenmiştir. Hatta kişi onu oraya kendi eli ile yerleştirmiştir. Yine onu kendi eli ile beslemekte ve büyütmektedir. Bu Firavun’un Mûsâ (as)’ı besleyip büyütmesi gibidir. Firavun kendi düşmanını en yakınına almış, onu en güzel nimetlerle besleyip büyütüştür. Durum böyle iken dışarıda da düşman aramıştır. Kişi de yapıp işlemiş olduğu fiillerin kötülüğünü görmez, bunları kendisine yaptıran asıl suçlu en yakınında olduğu halde farkına varmazda, kendisine başka düşmanlar bulmaya ve suçu başkalarına yüklemeye çalışır.¹⁹³

“A firavun, niceye dek suçsuzları öldürecek, asıl suçlu olan nefisini hoş tutacaksın?”¹⁹⁴

Tenini besleyip yetiştiren; nefesine hizmet eden, sonrada başkalarının kendisine haset ettiğini, düşmanlıkta bulunduğunu sanan kişi gibi.

Bu, benim düşmanım, şu bana haset ediyor, der durur, halbuki kendisine haset eden, kendisine düşman olan o tendir, kendi nefsidir.

O adam Firavun’a benzer, bedeni de Mûsâ’ya. Böyle olduğu halde dışarıda “Nerede düşman?” diye koşmaktadır.

Nefsi ten evinde nazla, naimle beslenmektedir, kendisi başkalarına kin güdüp elini ısırmakta.”¹⁹⁵

Nefsin, ruhunun âdeta bir gölgesi gibidir. Hiçbir yerde ve zamanda senden ayrılmaz. Sen ne kadar ondan kaçmaya çalışsan da kurtulamazsın.¹⁹⁶

“Hâlbuki benim düşmanım da benim, benden kaçan da ben. Şu hâlde işim kıyamete kadar boyuna kaçmaktır.

¹⁹⁰ Müslim, “Zühd”, 63.

¹⁹¹ Tâhiru’l-Mevlevî, I, 516; Konuk, I, 302.

¹⁹² *Mesnevî*, I, 906-907.

¹⁹³ Konuk, III, 222; VIII, 18; IX, 237.

¹⁹⁴ *Mesnevî*, IV, 1921.

¹⁹⁵ *Mesnevî*, II, 772-775.

¹⁹⁶ Konuk, IX, 236.

Adama kendi gölgesi düşman olursa ne Hint'te emin olur, ne Hutun'de."¹⁹⁷

Nefsin sana yapacağı en büyük düşmanlıklardan biri de senin gönül gözünün önüne parmaklarını koyup, Hakk ve hakikati müşahede edememeni sağlamaktır. Nefis o parmakları ile gönlümüzde yanacak ateşin tutuşmasına sebep olacak olan kıvılcımların, o ateşi alevlendirmemesi için gizlice kıvılcımlarımızı söndürür. Böylelikle bizim aşk ateşimiz tutuşamaz.¹⁹⁸

“Fakat iki parmağını iki gözünün üstüne koy: bir şey görebilir misin? İnsaf et!

Sen görmesen de dünya yok değildir. Kusur, ancak şom, nefsin parmağında.

Kendine gel! Gözünden parmağını kaldır da ne istiyorsan gör.”¹⁹⁹

Putların anası olan nefsin kötülüğünü ve onu kontrol altına almanın zorluğunu anlatmak için Hz. Mevlânâ, demir ve çakmak benzetmesini kullanır. İçimizde ki nefis çakmak taşıdır. Bir yere sürtünmekle kıvılcım çıkaran demirdir. Bu çakmak taşı ve demirden çıkan kıvılcımlar ise bizim hazlarımız, hevâ ve heves putçuklarımızdır. İnsanın içinde bu taş ve demir misali nefis olduğu müddetçe etrafa kıvılcım saçmaya devam edecektir. İnsan devamlı nefsin elinde olup onun lezzetleriyle oyalanacaktır. Ama nefsin bu kıvılcım misali olan lezzet, haz, hevâ ve heveslerini bertaraf etmek her ne kadar zor olsa da mümkündür. Kıvılcım çıkaran taş ve demirin üzerine su serpmekle onların kıvılcımını önlersin, ama bu geçici bir süreliğinedir. Çünkü taş ve demir kuruyunca tekrar kıvılcım saçmaya devam edecektir. Sen onların içinde bulunan asıl kaynağı, onların asıl hassasını yok edememişindir. Bunun gibi nefsinin kıvılcımlarını yok edebilirsin ama onun kendisini yok etmediğin müddetçe o her fırsatta kıvılcım saçmaya devam edecektir. Kıvılcımlar değil onların asıl kaynağı olan nefis, mücadele ile tesirsiz hale getirilmelidir. O zaman kıvılcımları söndürmek kolaylaşacak ve yeni kıvılcımlarında ortaya çıkmasının önüne geçilmiş olacaktır.²⁰⁰

“Nefis; demir ve taştan yapılan çakmaktır, put kıvılcımdır. O kıvılcım su ile söner

Fakat taş ve demir (çakmak), su ile söner mi? Âdemoğlunda, bu ikisi oldukça ne vakit ve nasıl emin olur?”²⁰¹

¹⁹⁷ *Mesnevî*, V, 670-671.

¹⁹⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, I, 261; Konuk, I, 426; *Mesnevî*, I, 384-386.

¹⁹⁹ *Mesnevî*, I, 1401-1403.

²⁰⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, II, 460; Konuk, I, 271, 272; Kadir Özköse, “Mevlânâ'da Nefis Terbiyesi”, *Gönlümüzde Yankılanan Ses Mevlânâ*, Diyanet Aylık Dergi eki, Sayı 204, Aralık 2007, s. 24.

²⁰¹ *Mesnevî*, I, 773-774.

Nefsin tehlikesini Hz. Mevlânâ, farklı bir teşbihle anlatır. Nefis bir suyun kaynağı, onun tezâhürleri olan kötü fiil ve sıfatlar ise o suyun bir testinin içinde olmasıdır. Yine bu tezâhürler bir sel misalidir Ama nefis bu selin asıl kaynağı, kesilmeyen ve de bitmeyen tedârikçisidir. Sel ise bir zaman sonra duracak ve tesiri azalıp zararı sona erecektir. Nefsin haz ve lezzetleri, içinde suyun bulunduğu bir testi ve bir bardak gibidir. Bu testi ve kaptaki sular bitip tükenebilir. Ama bunların doldurulduğu kaynak ise devamlıdır. Yine bu bardak veya testi bir küçücük taş parçası kırabilir. Böylece içinde ki suyun dökülüp yok olması sağlanabilir. Ama bu küçücük taş ile o testinin doldurulduğu kaynağa hiçbir şey yapamazsın. Hatta o kaynak o taşı yutar, önüne alıp götürür. Zor ama imkânsız olmayan bu kaynağı kurutmak gerekir ki ondan diğer kaplar dolmasın.²⁰²

“Put, bir testide gizli kara sudur. Nefsi, muhakkak olarak o kara suya pınar bil.

O, yontulmuş put, kara sel gibidir. Put yapan nefis, anayolda bir pınardır.

Bir taş parçası yüz testi kırar ama pınar suyu durmadan kaynar.

Put kırmak kolay, gayet kolaydır. Fakat nefsi kolay görmek cahilliktir.”²⁰³

Hz. Peygamber (sas)’in etrafında pervâne gibi olan ashâb-ı kiram her zaman ondan istifade etmeye çalışırlardı. Ona bilmediklerini sorar ve öğrenip tatbik ederlerdi. Ashâbın, Hz. Peygamber (sas)’e sordukları sorunun başında nefis geliyordu. Çünkü o hileleri gizli olan bir düşmandı ve bu hileleri bilebilmekte oldukça zordu. Onlar bu konunun hassasiyetinden dolayı ibadetlerin fazilet ve sevabından çok nefisten onun hile ve tuzaklarından, ibadetler de ihlâsa nasıl mâni olduğundan sorarlardı. Böylece nefsin her türlü kötülüğünü tanıyıp bilirdi.²⁰⁴

“Bunun için (gizli hileyi anlamak müşkül olduğundan) bazı Eshab, Peygamber’den, azgın ve hilekâr nefsin hilelerini sorarlar;

“Nefis, ibadetlere ve candan gelen ihlâsa gizli gazezlerden ne karıştırır?” derlerdi.

Peygamber’den ibadetin faziletini ve sevabını arayıp sormazlar; “Apaçık ayıp hangisidir?” diye kötü huyları sorarlardı.

Gülü, kerevizden fark edercesine kıldan kıla, zerreden zerreye nefis hilesini tanıır, bilirdi.”²⁰⁵

²⁰² Tâhiru’l-Mevlevî, II, 462; Konuk, I, 273.

²⁰³ *Mesnevî*, I, 775-778.

²⁰⁴ Konuk, I, 186.

²⁰⁵ *Mesnevî*, I, 366-369.

Nefis o kadar fırsatçıdır ki sana kendince küçük bir şeymiş gibi bir fiil işletir. Ancak senin bu bir anlık meylin sonunu hazırlar. Bir anlık meyil Âdem (as) misali cennetten çıkarılmak gibi büyük bir kayıp ve ceza ile sonuçlanır. Her ne kadar işlenen suç ve nefse tâbi olmak küçük bir şey gibi görünse de bu Hakk indinde büyük bir cürümdür. Nefse uyup onun vesvesesinin peşinden gitmek küçücük kıl misali gibi olsa da, bu kıl Hakk'ın tecellisi önünde bir dağ gibidir. Böyle kişiden melekler bile uzaklaşır.²⁰⁶

“Âdem peygamber, nefis zevkine bir adım attı, cennetin baş köşesinden ayrılma zinciri, boğazına geçti.”²⁰⁷

Nefis, insanı hemen öldüren bir zehir olduğu gibi onun her türlü sıfatı da sana kurmuş olduğu zehirlerle dolu bir tuzaktır. Seni güzelliklerle kandırır ve gizlemiş olduğu zehirli tuzağında harap eder. Onun sana uzattığı her şeyi elma şekeri bil, dışından oldukça güzel ve tatlıdır ama bu güzelliğin ardında zehir saklıdır. Onun zehri ile zehirlendiğin zaman öyle bir hastalığa müptela olmuştur ki nereye baksan, neye dokunsan hastalığın oraya bulaşır, orayı harap eder. Eline mücevher gibi kıymetler de geçse nefsinin illeti yüzünden taş olur. Orada muhabbet savaşa dönüşür.²⁰⁸

“Şeker görür ama o gık demeden öldüren zehir kesilir. Yol sanır, fakat yol gösteren esas, esasen gul sesinden ibarettir!”²⁰⁹

Çünkü, tuzağın içinde ki taneler zehirlidir. Kördür o kuş ki tuzaktan tane diler.²¹⁰

Öldürücü zehirin görünüşü baldır, süttür. Kendine gel de haberdar bir pîrin sohbeti olmadıkça, yürüme.”²¹¹

Nefis hiçbir zaman âhirette rahat etmeni sağlayacak ameller işlemeni ve iyi işlerle meşgul olmanı istemez. Onun bütün gayreti seni fâni olan mânevî değer ve getirisi olmayan işlerle meşgul edip bu dünyada peşinden koşturmaktır. O âhiret için hazırlık yapmana fırsat vermeyerek seni oyalamak ister. Hatta o hayırlı bir amel yapmanı istiyor olsa da muhakkak onun altında seni kandırmak için bir hile ve düzen vardır.²¹²

“Bu aşağılık nefis, senden fâni kazanç ister. Fakat niceye bir aşağılık şeyleri kazanıp duracaksın, bırak artık, yeter.!”

²⁰⁶ Konuk, III, 22; *Mesnevî*, II, 16-18.

²⁰⁷ *Mesnevî*, II, 15.

²⁰⁸ Konuk, VI, 82, 442; XIII, 67; *Mesnevî*, III, 2693-2694.

²⁰⁹ *Mesnevî*, II, 2310.

²¹⁰ *Mesnevî*, V, 1414.

²¹¹ *Mesnevî*, VI, 4093.

²¹² Konuk, IV, 214.

Aşağılık nefis eğer senden yüce bir kazanç dilese bile bu dilekte hile ve düzen vardır.”²¹³

Nefis ve şeytan, sen ne zaman gafleti üzerinden atıp dine sarılıp gayrete yönelsen. İlim ve hikmet elde etmeye karar verip başlasan. Sana seslenerek dünya nimetlerini ve dünya da yoksul kalmanın fenalığını hatırlatırlar. Önündeki günlere bakarak daha gencim, yarın dine, ilme gayret ederim, dersin. Ve şeytanın, nefsin peşinden gidersin. Ne zaman ki uyanmana sebep olacak ölümler görürsün, bir daha dönmek üzere dine sarılırsın. Ama çok geçmeden nefsin hâin vesveseleri seni gayretten alıkoyar. Nefsin ve şeytanın bu sesiyle yılların geçer, gider. Artık nefsin kulu olmuş ve kısıkvrak yakalanmışsındır. Seni nura kavuşmaktan o kadar ümitsiz hale getirmiştir ki, artık bu gidişin dönüşü olmayacağı gibi yanlış düşüncelerle âhiretini harap etmeye başlamışsındır.²¹⁴

“Sen de din yoluna girmeye, o yolda çalışmayı kurarsın ama şeytan, içinden seslenir:

“A sapık, o yola gitme, eziyetlere düşer, yoksul olur, kalırsın.

Dostlarından ayrı düşer, hor hakir bir hale gelir, pişman olursun!”

Sende o melun Şeytan’ın sesinden korkar, yakînden kaçır, sapıklığa düşersin.

“Hele yarın, hele öbür gün din yoluna girer, koşar, yürürüm... daha önümüzde vakit var” dersin.

Sağdan, soldan ölümün gelip çattığını görürsün... komşuların ölür, evlerinden feryatlar yükselir.

Derken yine can korkusundan din yoluna girmeye niyetlenir, bir an olsun kendini adam edersin.”²¹⁵

Doğanın, kazı sudan çıkarmak için bahaneler uydurup yalancı lezzetler sunması gibi nefis ile şeytan kişiyi kandırmak ister. Su gibi hayat veren şeriat ve tarikat içinde yaşayan müminleri, oradan çıkartıp nefsin lezzetler sahrasına çağırırlar. Nefis kişiyi tarikat ve şeriat kalesinden dışarı çıkarıp mağlup etmek için çalışır.²¹⁶

“Şeytan da doğan gibidir. Kazlar, koşun, kendinize gelin, su kalesinden dışarıya az çıkın.”²¹⁷

Nefis, çok insafsızdır. Hiç acıması yoktur. Senden yüzlerce şey alıp götürür. Senin ondan aldığı en ufak şeyi dahi görmemezlikten gelmeyip hemen feryada başlar. Onun

²¹³ *Mesnevî*, II, 2602-2603.

²¹⁴ Konuk, VI, 512, 513.

²¹⁵ *Mesnevî*, III, 4326-4332.

²¹⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, IX, 114; Konuk, V, 128, 129; *Mesnevî*, III, 432-433.

²¹⁷ *Mesnevî*, III, 434.

için alçak nefse hiçbir zaman iyilik etmeye değmez. Çünkü sen ona ihsanda buldukça azgınlaşır ve inkâr eder. Ona daimi eza ve cefa lazımdır.²¹⁸

“Ey hür can, sen ona tövbe etmesi, yargılanma dilemesi için inci verirsin de o sana taş bile vermez... işte nefsin insafı!”²¹⁹

Sabırla nefsin belini bük. O alçaktır, kötüdür, iyilik etmeye gelmez ona!²²⁰

Bu alçağa da cefa eder, onu kahreylersen sana aşırı vefalar gösterir, kulun kölen olur.”²²¹

Nefis, sende bulunan sıfat, hüner ve meziyetleri sana karşı kullanmasını çok iyi bilir. Senin bu sıfatların da kılıç misalidir; iyi kullanabilirsen zafer elde edersin, nefsin eline geçerse bu kılıçla yaralanırsın. Bu sıfatlar senin düşmanın ve helâkine sebep olmuş olur. Nefis, bu sıfatları hep gün yüzünde tutmak, onlarla gurur, kibir vs. sahibi olmanı ister.²²²

“Ne kolumda kuvvet var, ne dayanacağım bir yer. Kılıcımı atmazsam düşmanım elimden alır, onunla beni yaralar.

Bu kötü huylu nefis, yüzünü örtmemekte. Bende onun inadına yüzümü yırtmadayım.”²²³

Nefis, Hakk’tan o kadar uzaktır ki bir gün bile O’nu hatırlamamıştır. O’nun karşısında halinin kötülüğünü itiraf edip bağışlanma dileyip gözyaşı dökmemiştir. Kendisi Hakk’tan uzak olduğu gibi herkesi de Hakk’tan uzaklaştırmak ister. Bunun için de her türlü yola başvurur. Hatta senin iyiliğini düşünüyormuş gibi görünüp senin halini perişan eder de haline geçip güler. O, şeytanla beraber Hz. Âdem ve Havva’yı da, bu buğday ilaçtır, diye kandırmıştı.²²⁴

“Bu zâlim, bir gün bile Allah’a yüz tutup ağlamadı, inlemedi. Ağzından bir kerecik olsun aşkla, derle “Yarabbi” sözü çıkmadı.”²²⁵

Ey Allah yardımını dileyen Âdem ve Havva, ilaç için bunu yiye, “Ebedî olarak yaşarsınız” demişti ya!”²²⁶

²¹⁸ Konuk, VI, 22, 156

²¹⁹ *Mesnevî*, III, 2471.

²²⁰ *Mesnevî*, III, 2979.

²²¹ *Mesnevî*, III, 2981.

²²² Tâhiru’l-Mevlevî, XIV, 192; Konuk, IX, 234.

²²³ *Mesnevî*, V, 661-662.

²²⁴ Konuk, VI, 23; IX, 64; XI, 445; *Mesnevî*, V, 157.

²²⁵ *Mesnevî*, III, 2468.

²²⁶ *Mesnevî*, VI, 1342.

Nefis her türlü nimete bahaneler bulan yazın kışı, kışın yazı isteyen ne varlıktan ne de yokluktan razı olandır. Dolayısı ile bütün bunları meydana getirip yaratan Rabbine karşı küfrâni nimette bulunan insan misali, hiçbir şeyden hoşlanmaz. Her şeyde bir noksanlık ve eksik bulmaya çalışan nankör bir varlıktır.

“Geberesi insan, efendisine ne de kâfirdir ya... hidayete nail oldu mu tutar, inkâra sapar.

Nefis, bu çeşit mahlûklardandır da onun için gebertilmeye lâyıktır... onun için Allah “Öldürün nefislerinizi” demiştir.”²²⁷

Nefis, daima bir illet ve maksat peşindedir. Onun dostluğu olmaz. Onunla başlayan dostluklar da, zamanla sevgi ve muhabbet azalır. Ortaya nefsin gerçek yüzü olan nefret ve düşmanlık çıkar.²²⁸

“Fakat nefis, aşağılık bir nefisle tanışır, dost olursa şüphesiz olarak bil ki dostluk, zaman geçtikçe azalır.

Çünkü nefsin dâima bir illet, bir maksat etrafında döner, dolaşır... dostluğu, bilişgi de çabucacık bozar!”²²⁹

Nefis ve şeytan senin aklını çelmek için her şeyi yaparlar. Seni itikâdi meselelerde yanlış düşüncelerle kandırırlar. İşlemiş olduğun kötülüklerde senin bir tesirinin olmadığını, bunları işlemene Allah’ın sebep olduğunu, böyle olunca senin de günaha mecbur olduğunu söylerler. Sen de zevk içinde güle oynaya günah işlersin. Diğer taraftan ruhunun istediği mânevîyatı işlemeye gelince ibadet ve taat bana yaptırılmıyor dersin. Emr-i ilâhiyi yerine getirmemede, kendini mecbur ve mâzur görürsün, kendi ihtiyar ve irâdeni isbat etmezsin.²³⁰

“Eteklerin çemrer de isyana öyle koşar, gidersin... bu kadar hoşlukla, bunca istekle cebir olur muymuş hiç?”²³¹

Nefsin neyi isterse ihtiyarın var, fakat aklının istediği şeyde mecbursun ha!²³²

Ama nefis ve heva ve heves nöbeti geldi miydi sana yirmi er kuvveti gelir.”²³³

Nefis ile şeytan Cenâb-ı Hakk’ın Muzîll isminin mazharıdır. Hakikatleri ve hakikatte birdirler. Nefis, Hakk’a ve O’nun emrine muhaliflikte ne ise, şeytan da aynıdır. Fakat

²²⁷ *Mesnevî*, III, 373- 374.

²²⁸ Konuk, VI, 82.

²²⁹ *Mesnevî*, III, 2690-2691.

²³⁰ Konuk, VII, 401,402; X. 300.

²³¹ *Mesnevî*, IV, 1396.

²³² *Mesnevî*, IV, 1401.

²³³ *Mesnevî*, V, 3071.

âlem-i keseratta iki surette zâhir olmuşlardır. Hz. Âdem'i topraktan ibaret bir beden olarak gördüklerinden ona düşman olmuşlar ve ona haset edip secde etmekten kaçınmışlardır. Ardından da Hz. Âdem'i kendi süfli mertebelerine çekmek için çeşitli hilelere başvurmuşlardır. Onun cennetten çıkarılmasına sebep oldukları gibi oğullarının da oraya girmelerine mâni olmak için yemin etmişlerdir.²³⁴

“Nefsle Şeytan, ikisi de birdir...surette kendisini iki gösterdi.”²³⁵

Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm de şeytanı “Hannâs”²³⁶ deyi vasıflandırmıştır. Çünkü o çok sinsidir, özellikle imana düşmandır. O kertenkele gibi saldırır da ardından hemen bir deliğe saklanır. Şeytanın da insanın gönlünde nice delikleri vardır. Her bir delikten başını çıkartır, sana düşmanlığını yapar ve hemen gizlenir. Yine şeytan kirpi gibidir. Kirpi nasıl ki düşmanından saklanmak için başını gizler. Düşmanına dikenleri ile zarar verir ve yaralanan düşmanını bir anda mağlup eder. Şeytanda senin en ufak gafletinde sana türlü vesveselerle saldırır. Diken misali zehirli havâtırları ile senin aklını ve gönlünü yaralar. Nihayetinde seni yakalar ve öldürür. Ama sen ne zaman zikir, evrâd ve amel ile meşgul olmaya başlasan gizlenir. Sana saldırmak için dışarı çıkamaz.²³⁷

“İçinde, akli alan, cana da düşman, dine de düşman olan böyle bir düşmanın var.

Bir an kertenkele gibi saldırır... derken hemencecik bir deliğe kaçırır.”²³⁸

Allah, Şeytan'a “Hannâs” dedi. Şeytan, kirpinin kafasına benzer.

Kirpi, kötü avcıdan ürker de büzülür, başını gizler.

Fırsatını bulunca başının çıkarır... bu hileyle yılanı bile zebun eder.”²³⁹

Hz. Mevlânâ, nefis ve şeytanın hakikatte bir olduklarını, düşmanlıklarının aynı olduğunu belirttikten sonra, bir şeye dikkat çeker. Bu düşmanlar arasında en kuvvetlisinin nefis olduğunu, diğer düşmanların bu nefisten hız ve güven aldıklarını belirtir. Bu nefis olmasaydı şeytanın bize zararının bu kadar olamayacağını ve Hakk'a giden yolda bu kadar yolumuzu kesemeyeceğini söyler. Hz. Peygamber (sas)'in hadis-i şerifini hatırlatır.²⁴⁰

²³⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, XI, 1055; Konuk, VI, 212, 435; *Mesnevî*, III, 3197-3198.

²³⁵ *Mesnevî*, III, 4053.

²³⁶ en-Nâs 114/4.

²³⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, XI, 1057; Konuk, VI, 436, 437.

²³⁸ *Mesnevî*, III, 4055-4056.

²³⁹ *Mesnevî*, III, 4060-4062.

²⁴⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, XI, 1055; Konuk, VI, 438.

“Nefis senin iç âleminde yolunu kesmeseydi bu yol kesiciler, sana el atabilir miydi?”²⁴¹

Hadisteki şu güzel öğüdü duy; Düşmanlarınızın en kuvvetlisi, içinizdedir!”²⁴²

Hız. Mevlânâ, bizlere şeytanın uzun ömür istemesinin hikmetini açıklar. Bu düşmanın bizi nelerle kandırıp nasıl aldatacağını, bizi boş kuruntu ve hayallerin peşine takıp sürükleyeceğini de beyan eder. Ardından kurtuluş reçetesini verir.²⁴³

“Seni gâh gezip eğlenme, gâh dükkân açıp alışveriş etme, gâh ilim öğrenme, gâh ev bark kurup çocuk çocuk sahibi olma hayallerine düşürür.

Kendine gel hemen “Lâhavle” de. Ama sade dille değil; candan gönülden!”²⁴⁴

Nefis çetin ve zorlu bir düşmandır. Elleri bağlı bile olsa - savaşa giden sûfiye, öldürüp gâzi olması için elleri bağlı olarak verilen esirin yaptığı gibi - dişleri ile seni mağlup edip öldürmek ister. Nefsin eli bağlı dahi olsa dişleri misali olan sıfatları ile seni yere yatırıp ruhunun boynunu ısırarak öldürmek ister.²⁴⁵

“Sende eli bağlı olan nefsinin elinde tıpkı o sofi gibi alta düşmüş, kendinden geçmişsin.”²⁴⁶

Nefse, onun hevâ ve hevesine tâbi olursan ruhunun dimağını bozar. Böylece ilâhi mârifeti, misk-i amberi hissedemez olursun. Zamanla bunlar senin için itibarsız hale gelmeye başlar.²⁴⁷

“Heva ve hevesine uyarsan dimağın bozulur. Misk ve amber sence hiçbir şeye yaramaz bir hâle gelir.”²⁴⁸

Nefis münafıktır, sapıktır, kâfirdir, mürâidir ve ayıplarla doludur. Onun kişiye en ufak bir faydası yoktur. Nefis güzel bir yüzde ki çirkin burun gibidir.²⁴⁹

“Dedim ki: A nefisceğiz, hem münafık olarak yaşamadasın, hem münafıkça ölmedesin, nesin sen?

İki âlemde de mürâi imişsin, iki âlemde de hiçbir şeye yaramazmışsın meğer.²⁵⁰
Bir mümin, iki sapıkla arkadaş oldu. Aklın, şeytan ve nefisle arkadaş olması gibi.”²⁵¹

²⁴¹ *Mesnevî*, III, 4063.

²⁴² *Mesnevî*, III, 4066.

²⁴³ *Mesnevî*, II, 630-640.

²⁴⁴ *Mesnevî*, II, 641-642.

²⁴⁵ Konuk, X, 492.

²⁴⁶ *Mesnevî*, V, 3756.

²⁴⁷ Konuk, IX, 307.

²⁴⁸ *Mesnevî*, V, 906.

²⁴⁹ Konuk, X, 502, XII, 330; *Mesnevî*, VI, 2951, 4796.

²⁵⁰ *Mesnevî*, V, 3797-3798.

2.1. Mesnevî'nin İlk Hikâyesi “Padişah-Câriye”

Hz. Mevlânâ, *Mesnevi*'nin bu ilk hikâyesinde aşk, ruh, nefis, nefsin sıfatları, nefsin mertebeleri, nefsi ıslah, mürşid-i kâmil, yalancı mürşidler, mürid, akıl, ruhî hastalıklar ve tedavisi gibi birçok tasavvufî konuya değinerek bu hikâyeye anahtar görevi yüklüyor.

Hz. Mevlânâ burada padişahla ruhu, câriye ile akl-ı cüz'iyi, kuyumcuyla nefis-i emmâreyi, hastalığı tedavi etmeye çalışan doktorlarla yalancı mürşidleri ve tabib-i ilâhiyle de hakiki mürşid-i kâmilleri kastediyor. Yine buradaki câriye ile kastın nefis olduğu da söylenmiştir.²⁵²

Ruh olan padişah, câriye olan akl-ı cüz'iyeye veya nefse âşık oldu. Nefse uyup onun iradesine girmiş olan akl-ı cüz'iyi görüp ona âşık olan ruh, hakikatte kendi sıfatı olan akli elde etmek için onu satın almıştır. Ancak daha öncesinde nefsin himâyesinde bulunan, daha onun tesirinden tam olarak kurtulup temizlenemeyen akıl nefse olan arzusundan dolayı hastalanmıştır.²⁵³

Ruh, akli nefsin elinden kurtarıp iyileştirerek kendisine dönmesini istemektedir. Bunun için hekimlik davasında bulunan zâhiri âlimleri/mürşidleri toplayıp onlardan hastalığa bir çare bulmalarını istemiştir.²⁵⁴

“Padişah sağdan, soldan hekimleri topladı. Dedi ki: “İkimizin hayatı da sizin elinizdedir.”²⁵⁵

Kendilerini zamanın Mesih'i görecektik kadar kibirlenen bu mürşidler çeşitli tedaviler uygulamışlardır. Ancak bir türlü hastayı iyileştirememişler hatta hastalık daha da ziyâdeleşmiştir.²⁵⁶

Hekimlerin/yalancı mürşidlerin aczi karşısında ruh, onlardan ümidini kesmiş ve bütün şifaların kaynağı, her derdin devâsı olan Allah'a koşmuştur. Ruhun, nefis ve şeytan ile

²⁵¹ *Mesnevî*, VI, 2378.

²⁵² Tâhiru'l-Mevlevî, I, 89; Konuk, I, 96.

²⁵³ Konuk, I, 97, 98; *Mesnevî*, I, 37-40.

²⁵⁴ Konuk, I, 98.

²⁵⁵ *Mesnevî*, I, 43.

²⁵⁶ *Mesnevî*, I, 47-51.

harp yeri olan mihrapta gözyaşı dökerek bütün benliği ile Cenâb-ı Hakk'a niyazda bulunmuştur.²⁵⁷

“Padişah, hekimlerin âciz kaldıklarını görünce yalınayak mescide koştu.

Mescide gidip mihrap tarafına yöneldi. Secde yeri gözyaşından sırsıklam oldu.”²⁵⁸

Üzerine çöken ağırlıktan dolayı uyuya kalınca kendisine yol gösterilmiş ve hakiki hekimin/mürşid-i kâmilin yarın geleceği haber verilmiştir. Gelen misafirin kendisine gösterilen hakiki mürşid olduğunu gören ruh huzura koşmuştur. Onunla hemhal olunca kendisinden geçmiştir. Âşık olduğu hasta aklı unutup asıl mâşuk olan mürşid-i kâmil bulmuştur.²⁵⁹

“Ağlama esnasında uykuya daldı. Rüyasında bir pîr gördü.

Dedi ki: “Ey padişah, müjde; dileklerin kabul oldu. Yarın bir yabancı gelirse o, bizdendir.”²⁶⁰

Ne zaman sonra kendine gelir ve onu hastanın yanına götürür. Hastayı görüp muayene eden hekim-i ilâhi/mürşid-i kâmil hastalığı teşhis edip hastalığın kaynağına için ilim şubelerinden, onlara karşı muhabbetinden, içinde bulunduğu hallerden, üstadlarından, hemhal olduğu her şey ve herkesten sorular sormaya başlar. Kendisine cismâni lezzetleri güzel gösteren vücut ve enâniyet şehri olan Semerkand'tan sorulca âşık olduğu nefis kuyumcusu o şehirde olduğu için nabzı hızlı atmaya ve rengi değişmeye başlar. Böylece hastalığın asıl kaynağı ve nefsin onun üzerindeki tesir yolları ortaya çıkmıştır.²⁶¹

“Padişahın rüyada gördüğü hayal de o misafir pîrin çehresinde görünüp duruyordu.”²⁶²

İnlemesinden gördü ki, o gönül hastasıdır. Vücudu afiyettedir ama o, gönüle tutulmuştur.”²⁶³

Mürşid-i kâmil, aklı kendisinin iyileştireceğini ve nefsin sıfatlarından kurtarıp rûhâni sıfatlarla vasıflandıracağını bunun için sevinmesini söyleyerek yanından ayrılır.

²⁵⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, I, 97, 102; Konuk, I, 104.

²⁵⁸ *Mesnevî*, I, 55-56.

²⁵⁹ Konuk, I, 109, 110.

²⁶⁰ *Mesnevî*, I, 62-63.

²⁶¹ Tâhiru'l-Mevlevî, I, 160; Konuk, I, 140, 141.

²⁶² *Mesnevî*, I, 73.

²⁶³ *Mesnevî*, I, 108.

Hastalığın tedavisi için kuyumcu olan nefsin getirilmesi gerektiğini padişah olan ruha bildirir.²⁶⁴

“Ondan sonra hekim, kalkıp padişahın huzuruna gitti, padişahı bu meseleden birazcık haberdar etti

Dedi ki: “Çare şundan ibaret: bu derdin iyileşmesi için o adamı getirelim.”²⁶⁵

Ruhun ilim ve tefekkür elçileri nefsi getirirler. Ve mürşid-i kâmil, aklın nefse verilmesini söyler. Böylelikle akıl, nefse uymakla iyileşecek ondan iyice hazzını alacak ve bundan sonra ki sülûk safhalarından ürkemeyecektir.²⁶⁶

“Padişah, o ay yüzlüyü kuyumcuya bahşetti, o iki sohbet müştakını birbirine çift etti

Altı ay kadar murat alıp murat verdiler. Bu sûretle o kız da tamamen iyileşti.”²⁶⁷

Altı ay sürecek bu beraberlik, nefsin altı mertebesidir. Her bir ayda nefsin bir mertebesi kat edilecek ve bu zamanda mürşid-i kâmilin hazırladığı hakikat ve marifet şerbetiyle akıl iyileşip sıhhat bulacaktır. Buna karşı nefis ise erimeye başlayıp ölmeye yüz tutmuştur. Nefsin, akıl karşısında bir varlığı kalmayınca ondan uzaklaşıp ruha dönmüş olacaktır. Akıl da nefsin öldürülmesi ile onun hevâ ve heveslerinden kurtulup terakki ve tekemmül etmeye başlamıştır.²⁶⁸

“Kuyumcu, çirkinleşip hastalanınca, yüzü sararıp solunca kızın gönlü de yavaş yavaş ondan soğudu.”²⁶⁹

Kuyumcu, bu sözleri söyledi ve hemen toprak altına gitti. O cariyecek de aşktan ve hastalıktan arındı, tertemiz oldu.”²⁷⁰

2.2. Nefsin Metaforik Anlatımları

2.2.1. Hayvan ile Metaforik Anlatım

2.2.1.1. Eşek

Nefis, erkek eşek gibidir. Hakk bizim nefsimize âlem-i berzahta ve âhirette eşek sureti verir. Çünkü mânâ âleminde suretler herkesin huyuna ve ahlakına göredir. Nefis eşeğinin sıfatları ile vasıflanan kişi de kıyamet günü onun şekliyle haşr olunacaktır. Bu

²⁶⁴ Konuk, I, 143.

²⁶⁵ *Mesnevî*, I, 182-183.

²⁶⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, I, 173; Konuk, I, 146, 149.

²⁶⁷ *Mesnevî*, I, 200-201.

²⁶⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, I, 190; Konuk, I, 150.

²⁶⁹ *Mesnevî*, I, 204.

²⁷⁰ *Mesnevî*, I, 216.

eşek nefsin lezzet ve hazları peşinde giden kişi de erkek eşeğin altında kalmış olmakla kötü bir haldedir.²⁷¹

“Bil ki bu hayvan nefis, bir erkek eşektir. Onun altına düşmekse ondan daha kötü ve ayıp bir şeydir.²⁷²

Allah, nefsimize eşek sureti vermiştir. Çünkü suretler, huylara uygundur.”²⁷³

Nefis eşeği bizim iyi ameller peşinde olmamızı hiçbir zaman istemez. Allah’ın emir ve nehiyelerine itaatten devamlı kaçmanın yollarını gözetir. Onu salıverirsen hemen hevâ heves peşine düşer. Çünkü riyâzet, mücâhede, evrâd, zikir ve ibadet onun sırtına büyük bir yükür. Oda bilir ki yükü arttıkça işi zorlaşacağından oynayıp zıplayamayacaktır. Onu şeriatın ahkâmı ile şeriat kazığına bağlamak şarttır. Ama ne zaman seni gaflete düşürüp bu yüklerden kurtulursa çifte atmaya başlar. Hemen haz ve lezzetler yeşilliklerine koşar. Kişi ise bu gafleti yüzünden Hakk yolundan geri kalarak mesafe kat edemez.²⁷⁴

“Eşek yol düşmanıdır, yeşillik görünce sarhoş olur. Onun yüzünden nice ona kul olanlar telef olup gitmişlerdir.”²⁷⁵

Fakat işi bittimi azar, hani eşek, yükünü atınca çifte atmaya başlar ya, tıpkı onun gibi!²⁷⁶

Eşek nefsin kaçıyor, onu bir kazığa bağla. Ne zamana kadar işten, yükten kaçacak?”²⁷⁷

Hz. Mevlânâ, eşek nefsimizin eşeklikten başka bir şey düşünmeyeceğini hatırlatır. Onun anırıp sızlanmalarına kanmamak gerektiğini söyler. Çünkü onun ağlayıp sızlanması tabiatı icabıdır. Bizler, bunun farkında olmaz isek işin gerçeğini görememiştir. Ona kanarak acımayıp beslemekle güçlenmesine, başımıza ejderha kesilmesine ve emmârelikten daha fena hale gelmesine sebep olmuşuz demektir. Bunun için kişi eşek nefsinde değil de, İsâ misali ruhunu beslemelidir.²⁷⁸

“Fakat sen, İsa’yı bıraktın da eşeği besledin. Hulâsa eşek gibi perdenin ardında kaldın gitti!”²⁷⁹

²⁷¹ Konuk, IX, 460.

²⁷² *Mesnevî*, V, 1392.

²⁷³ *Mesnevî*, V, 1394.

²⁷⁴ Tâhiru’l-Mevlevî, VI, 246; Konuk, II, 295; III, 210; VIII, 549.

²⁷⁵ *Mesnevî*, I, 2954.

²⁷⁶ *Mesnevî*, IV, 3626.

²⁷⁷ *Mesnevî*, II, 729.

²⁷⁸ Tâhiru’l-Mevlevî, VII, 590, 593; Konuk, IV, 24.

²⁷⁹ *Mesnevî*, II, 1850.

Eşeğin anırmasını duyar, acırsın. Halbuki bilmezsin ki eşek, sana eşeklik telkin ediyor.²⁸⁰

Ey eşek değerli; aklımın azlığından bu eşek, ejderhalaştı.”²⁸¹

2.2.1.2. Öküz

Öküz, nefis; ten ise onun suretidir. O, kötülüğün aslıdır. Allah’ı tanımak önünde en büyük engel ve sırların keşfine mânidir. Kendini efendi yerine koyar, büyüklük taslamaya kalkar. Kendisinin kötü sıfatları önüne engel konulmasını istemez. Engel olana da hesap sorar. Kişiye bu nefis öküzü hâkim olursa akli ve ruhu her zaman bu öküz tarafından süsülüp zarar görecektir. Öküz nefsinin esaretinde olmakla, Hakk ve hakikatten ayrılacak, onun bitmek bilmeyen istek ve arzularını yerine getirmekle meşgul olacaktır.²⁸²

"Kendine gel, öküzü dâva eden senin nefisindir; kendisini efendi yerine koymuştur, ululuk taslamaktadır.²⁸³

Nefis “Benim öküzümü nasıl olurda öldürürsün?” der. Çünkü nefis öküz, ten suretidir.²⁸⁴

Hız. Mevlânâ, nefsin nasıl doyumsuz olduğunu, açgözlülüğünü, dünyevi haz ve lezzetlerin peşinde koştuğunu bir adada tek başını yaşayan obur öküz hikâyesi ile anlatır. Nefis de sahibini geçici kaygılar peşinde sürükleyerek onun Hakk’a olan güvenini sarsar. Hırs, açgözlülük ve nimete nankörlük gibi sıfatlar ile kişinin mânevî hayatına engeller koyar.²⁸⁵

“İşte nefis, o öküzdür, yazı da dünya. Nefis ekmek korku ile dâima zayıflar durur.”²⁸⁶

Sülûk yolcusunun da nefsin bu aldatmasına kanmaması lazımdır. Çünkü bu yaşına kadar her gün karnını doyurup aç kalmayacak kadar rızık ile rızıklandı. Öyle ise gelecekte de endişe etmeye gerek yoktur. Bunun için kişinin rızık hususuna takılıp kalmaması ve Hakk’a olan yolculuğuna yoğunlaşması gerekir.²⁸⁷

“Yıllardın yedin, yiyeceğin eksilmedi. Artık biraz da gelecek düşüncesini bırak da geçmişe bak.

²⁸⁰ *Mesnevî*, II, 1852.

²⁸¹ *Mesnevî*, II, 1860.

²⁸² Konuk, VI, 33,47; *Mesnevî*, III, 2552.

²⁸³ *Mesnevî*, III, 2505.

²⁸⁴ *Mesnevî*, III, 2509.

²⁸⁵ Konuk, X, 244; *Mesnevi*, V, 2855-2865.

²⁸⁶ *Mesnevi*, V, 2866.

²⁸⁷ Konuk, X, 245.

Yediğin rızıkları hatırına getir, geleceğe bakmada az sızlan!”²⁸⁸

2.2.1.3. Tilki

Nefis, tilki gibi kuyruk peşindedir. Tilki avını genelde kuyruğundan yakaladığından gözü hep kuyruk gözetlemededir. Kişi kuyruk misali dünyanın lezzet ve yalancı güzelliklerine aldanıp onların peşinden gider. Gözü ve gönü gerçeği göremez olur. Akı hakikatleri ayırt edip seçemez hale gelir. Mârifetten uzaklaşır kör ve sağır olur. Bu haliyle nefsin sûreta güzel gösterdiği hevâ, heves, dünya lezzet ve hazlarının peşinden koşup onlara hücum ederken nefsin tuzağına yakalanır.²⁸⁹

“Bu, ey azgın, İblis’ten değil, sendendir. Tilki gibi kuyruk peşinde koşup durmaktasın.

Yeşillikte bir kuyruk gördün mü o tuzaktır, bunu niye bilmiyorsun?

Bilmiyorsun, çünkü kuyruğa meylin seni bilgiden uzaklaştırdı, gözünü, aklını, kör etti

Sevdiğin şeyler seni kör ve sağır eder; düşmanlığa kalkışma, bu cinayeti, kara nefsin işledi.”²⁹⁰

Kuyruğun peşinden gidersen tuzağa düşersin. O vakit nefis seni eşek misali sakalından tutup götürerek aslana teslim eder. Böylece kişi perişan bir halde yok olup gider. Nefis, hilesiyle aslanı bile kuyunun dibine atmıştır.

“Bir tavşan bile aslanı kuyuya sürüklerse bir tilki, eşeği çayırılığa nasıl sürüklemeyiz?”²⁹¹

Tilki bir eşeği baştan çıkarırsa ko çıkarısın. Sen eşek olma da gâm yeme.”²⁹²

Tilki avını yakalamak için toprağın altına saklanır. Üstüne de tuzağına düşürüp kandırmak için tohumlar atmıştır. Karga, gafletle o tohumlara yönelince hilekâr tilki onun ayağından kapıverir. Nefiste toprağın altına gizlenmiştir. Üstüne de dünyevi, nefsânî lezzet, hevâ ve heves tohumlarını saçmıştır. Kişi tuzağı görmeyip hileye kanarak tohumlara yönelir. O zaman nefis onu yakalayıp yok eder. Nefsin bunun gibi kandırmak için o kadar hile ve kurnazlıkları vardır ki insanı hayrete düşürür.

“Hayvanlar da yüz binlerce hile varken artık hayvanlardan daha üstün olanda ne hileler bulunur?

Zeynel-âbidin gibi elinde bir Kur’an, fakat yeminde kahredici bir hançer!”²⁹³

²⁸⁸ *Mesnevî*, V, 2868-2869.

²⁸⁹ Konuk, IV, 248,249.

²⁹⁰ *Mesnevî*, II, 2721-2724.

²⁹¹ *Mesnevî*, V, 2518.

²⁹² *Mesnevî*, V, 2537.

2.2.1.4. Ejderha

Hız. Mevlânâ, nefsi bütün kötülüklerin, zulümlerin ve yanlışlıkların tek kaynağı görür. Bu haliyle o putların anasıdır. Bu puttan çıkan hevâ, heves, kötü sıfat ve arzular, lezzet ve istekler bir yılan misalidir. Bütün bunların anası olan nefsi emmâre ise bir ejderhadır.²⁹⁴

“O, bu nefis putunun cezasını vermeyince nefis putundan, başka bir put doğdu.

Putların anası nefsinizin putudur. Çünkü o put yılan, bu put ejderhadır.²⁹⁵

Nefis, yüzlerce hile, Hud’a sahibi bir ejderhadır.”²⁹⁶

Nefis, büyüklüğü, korkunçluğu ve zarar vermesinin miktarı ile bir ejderhadır. Onun acıması yoktur. Sahibinin dahi kemiklerini kırar ve yutuverir.

“Senin nefsinde bir ejderhadır. O, nereden öldü ki? Dertten, eline fırsat düşmediğinden dondu, yoksa!”²⁹⁷

Herkesin nefsinin kötülüğü ve zararının çeşitliliği, içinde bulunduğu şartlara göre ortaya çıkar. Kişinin elinde bulundurduğu makam, mevki, evlat, mal, mülk, servet, hükümlerlik gibi şartlar çoğaldıkça küçücük bir kurtçağız olan nefis bu hevâ ve heveslerle beslenince azgın ve kocaman bir ejderha olur. Firavun ve Nemrud gibi kişilerin elinde bulunduğu şartlar kimin eline geçse onun nefsinin de önüne geçilemez. Nefis kişideki âcizlik sebebi ile küçüktü bunun için kötü sıfat ve fiillerini gün yüzüne çıkartamıyordu. Nefis kötülüklerini çoğaltmak için her fırsatı değerlendirerek senin üzerindeki güç ve kudretini artıracaktır.²⁹⁸

“Senin ateşine, Firavun’un ateşine atılan odun atılmamakta, onun gibi fırsat bulamıyorsun sen. Yoksa fırsat bulsan senin ateşin de Firavun’un ateşi gibi yalınlanır!”²⁹⁹

O ejderha, yoksulluk elinde bir kurtçağız kesilir. Mevki ve mal yüzünden bir sivrisinek büyür, çaylaklaşır!³⁰⁰

Kendini hayli zamandır heva ve hevese kul, köle ettin... yeter artık! Küçücük bir kurdu ejderha haline getirdin.”³⁰¹

²⁹³ *Mesnevî*, VI, 4090-4091.

²⁹⁴ Konuk, I, 271; VI, 46.

²⁹⁵ *Mesnevî*, I, 771-772.

²⁹⁶ *Mesnevî*, III, 2548.

²⁹⁷ *Mesnevî*, III, 1053.

²⁹⁸ Tâhiru’l-Mevlevî, IX, 244; XIII, 616; Konuk, V, 263, 282; VIII, 160; *Mesnevî*, III, 971-972.

²⁹⁹ *Mesnevî*, III, 975.

³⁰⁰ *Mesnevî*, III, 1056.

Nefis bir ylandı. Onu besleyerek büyüttün ve ejderha oldu. Nefsin yılan iken bir başın vardı. Şimdi ise yedi başı oldu. Yedi başlı ejderha cehennem tabiatlıdır. Cehennem meşrepli nefis ise ruhunun tuzağıdır. Kibir, ucb, buhl, şehvet, gazap, haset ve kin sıfatlarının hepsi nefis ejderhasının birer başıdır.³⁰²

“Yıldandın, galibe ejderha oldun. Bir başın vardı, şimdi yedi başın var!

Yedi başlı ejderha cehennemdir. Hırsın tanedir, cehennemse tuzak.”³⁰³

Yılan avını avlamak için tuzak kurar. Ölü gibi göğsünün üstüne dayanıp ayağa kalkar. Avını kandırmak içinde ağzına büyük bir yaprak alır. Uzaktan boy vermiş bir dal gibi görüldüğünden av ona konar. Tuzağı fark etmeyip onun üzerine konan av ise yılanın ve ölümün ağzına düşmüştür. Kişinin helâkini isteyen nefis onu zehirlemek için beklemektedir. Boy verip ağzını açmış gafil kişilerin gelmesi için dünyevi lezzetler, nefsanî arzu ve isteklerle süslenmiştir. Gafil kişi tuzağı görmeyip de lezzetlere atarlarsa o zaman nefsin ağzına düşmüştür.³⁰⁴

“Yılan, ölüm gibi göğsünün üstüne dayanıp ayağa kalkmış, ağzına da kuş avlamak için büyük bir yaprak almıştır.

Otlar arasında o da bir ot gibi boy vermiştir. Kuş, onu bir dal sanır.

Yemek için yaprağın üstüne oturdu mu yılanın ve ölümün ağzına düşer.”³⁰⁵

2.2.1.5. Fare

Nefis, fare misali her şeyimizi kemirmekte, böylece onların bütün güzelliğini bozup mahvetmektedir. O, bizim yarınlar için bin bir zahmetle kazanıp biriktirdiğimiz neyimiz varsa açmış olduğu küçücük bir delikten bize fark ettirmeden kaçırmakta ve bizim iflasımızı hazırlamaktadır. Bizim nefis faremiz de her fırsatta bizim yıllarca biriktirdiğimiz ibadet ve amellerimizi çalıp yok etmektedir. Yeni sermayeler elde etmemize de mani olmaktadır. Nefis faresi, gönül şehrimizin hırsızıdır. Her bir delikten çıkarak fena fikir ve düşünceleriyle oradaki güzellikleri harap etmek ister. Kalp ve gönül gözümüzü köreltir.³⁰⁶

³⁰¹ *Mesnevî*, IV, 2356.

³⁰² Konuk, XIII, 248.

³⁰³ *Mesnevî*, VI, 4656-4657.

³⁰⁴ Konuk, XIII, 64.

³⁰⁵ *Mesnevî*, VI, 4079-4081.

³⁰⁶ *Tâhiru'l-Mevlevî*, I, 259; Konuk, I, 189.

“Eğer bizim ambarımızda hırsız bir fare yoksa kırk yıllık ibadet buğdayı nerde?

Her günlük azar azar sâdikane ibadet taneleri niçin bu ambarımızda toplanmıyor?”³⁰⁷

Farenin yurdu topraktır. Allah’ın kendisine yetecek kadar vermiş olduğu akıl ile yeraltında iz bilir, yolunu bulur. Kendisinin lokması olan toprağı ufalar durur. Kendisinde nefis faresi hâkim olan kişi de lokmayı yani ancak dünya hayatını düşünür. Onun her türlü yol ve yordamını bilir ve aklını bu yönde kullanır. Her türlü bilgi ve hüneri dünya için öğrenir. Her ameli dünyayı kazanmak, şan ve şeref elde etmeye yöneliktir. Bu şekilde fare gibi toprak altından üstüne çıkamaz. Nefsin hevâ ve arzularını terk edemez.³⁰⁸

“Kişiyi fare dedim, çünkü yeri, yurdu topraktır. Farenin de geçim yeri topraktan ibarettir.

Yolları, izleri bilmez değil, bilir ama yer altındakileri bilir. O, her yanda toprağı delmiş, delik deşik etmiştir

Fare gibi nefis, ancak lokma ufalar. Allah fareye de miktarınca akıl vermiştir.”³⁰⁹

2.2.1.6. Karga

Nefis, kargaya benzer. Karga, Hâbil ile Kâbil hadisesinde olduğu gibi mezar kazmasını öğretir.³¹⁰ Onun akli ölülere mezar kazmada üstündür. Kişi de karga misali nefsin lezzetleri peşinde giderek onun sıfatlarına tabi olur. Nefis ancak ruhunun mezarını kazmayı öğretir. Kişiyi Hakk’ın bağına ve bahçesine değil, ancak mezarlığa, helaka ve leş mahalline götürür.³¹¹

“Has kişilerin nuru, Mazagalbasar aklıdır... karga aklıysa ölülere mezar kazma ustası!

Karga, ardınca uçan canı nihayet mezarlığa götürür!

Kendine gel de kargaya benzeyen nefsin ardından koşma... çünkü o, seni mezarlığa götürür, bağa, bahçeye değil!”³¹²

³⁰⁷ *Mesnevî*, I, 382-383.

³⁰⁸ Konuk, IV, 384.

³⁰⁹ *Mesnevî*, II, 3271-3273.

³¹⁰ el-Mâide 5/31.

³¹¹ Tâhiru'l-Mevlevî, XII, 340; Konuk, VII, 377, 378.

³¹² *Mesnevî*, IV, 1310-1312.

2.2.1.7. Timsah

Nefis timsah gibidir. Dişleri arasında kurtçuklar oluşan timsah ağzını açmıştır. Bu kurtları görüp onları yemek için giden kuşlar onun ağzını fark etmemişlerdir. Timsahın ağzını kapaması ile de ölüp gitmişlerdir. Nefis timsahı da insanı dünya nimetlerini kazanmak ve boğazını doyumak derdine düşürmüştür. Dişleri arasına da onları meylettirmek için dünya lezzet ve zevklerini koymuştur. Böylece kendisine kanıp ağzına düşenleri helak edecektir.³¹³

2.2.1.8. Kurt

Nefis, şeytan ve bunlarla bütünleşmiş kişiler pusuda yatmış kendine doğru gelen avını bekleyen kurt gibidirler. Hakk'tan ve hakikatten kaçarak kendi aklına güvenip yola çıkanları beklerler. Tenhada onları yakalayıp yer ve yok ederler. Kurt nefsimiz de eline fırsat geçtiği vakit, kendi arzu ve lezzetlerinden başka bir şeyi görüp düşünmez parçalar ve öldürür.³¹⁴

“Şüphe yok ki kötü bir arkadaş olan nefis, yırtıcı bir kurttur. Sen ona bak, ne diye her arkadaşına bahane bulup duruyorsun?”³¹⁵

2.2.1.9. Tavşan

Hız. Mevlânâ tavşanın hileyle aslanı nasıl kuyunun dibine gönderdiği hikâyesi ile nefsin hilelerini ve onun hilelerle kişiyi nasıl doğruluktan ayırabileceğini gözler önüne serer.

“Bir sahrada gezeleyen hayvanlar daima tedirginlik içindedirler. Çünkü bir aslan onlara saldırarak yakaladığını yemektir. Böyle korku içinde hayatlarını devam ettirmektense, aslanla anlaşılır içlerinden birisi her gün aslanın yanına yemesi için gidecektir. Sıra tavşana gelir. Ve tavşan itiraz ederek bunun bu şekil devam etmemesi gerektiğini haykırır. Onun bu çıkışı karşısında diğer hayvanlar aslandan korkularından tedirgin olarak, tavşanı itiraz etmeyip aslanı kızdırmadan gitmesi için zorlarlar. Tavşan, bu işe bir son vereceğini söyleyerekten ayrılır. Yolda bir plan hazırlar, aslanın yanına geç gelince aslan ona kızarıktan niçin geciktiğini sorunca, aslında kendisinin yemek için yetmeyeceği için iki kişi geldiklerini ancak yolda önlerine çıkan başka bir aslanın onu rehin aldığını bundan sonra bütün avları alacağını, kendisini de bunu haber vermek için

³¹³ Konuk, XIII, 65; *Mesnevî*, VI, 4082-4085.

³¹⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, XIII, 524; Konuk, VIII, 43; XIII, 307; *Mesnevî*, IV, 1997-2000.

³¹⁵ *Mesnevî*, VI, 4856.

salıverdiğini söyler. Bu duruma çok sinirlenen aslan hemen tavşana diğer aslana nerede rastladığını göstermesini söyler. Ve yola çıkarlar bir kuyunun yanına yaklaşıncaya tavşan, diğer aslandan çok korktuğunu bunun için kendisini kucağına almasını ister. Aslan onu kucağına alınca, diğer aslanın saklandığı yer olarak onu kuyunun başına götürür. Aslanında içinde olduğunu söyler. Aslan, tavşan kucağında kuyuya bakınca suyun yüzeyine yansıyan kendi resmini, diğer aslanın rehin aldığı tavşanı kucağında tutuyor olduğunu zannederek tavşanı pırlatır. Kendisi de aslanı öldürmek için kuyunun içine dalar ve boğularak ölür. Böylece tavşan hilesiyle aslanı yenerek onu bir tehlike olarak ortadan kaldırmıştır. Olay karşısında bütün hayvanlar büyük bir neşe içinde gülüp, eğlenmeye başlarlar ve tavşanı minnet içinde tebrik ederler.”³¹⁶

Bunun gibi hilekâr nefsimiz bizi çeşitli haz ve lezzetlerle aldatıp dünya kuyusunun dibini boylamamızı sağlayacaktır. Aslında kuvvetli bir aslan olan ruh, mâlâyani şeylerle meşgul olmaya başlayınca kendi benliğini unutup nefse teslim olmuştur.³¹⁷

Burada aslan ile murad nefs-i emmâre, hayvanlar ile murad insanlardaki bütün hisler ve tavşan ile de murad insanın aklısıdır. Bu takdirde tavşan olan aklın artık nefis aslanının peşinde koşmanın, onun dediklerini yapmanın yanlışlığını ifade edip itiraz etmesi ile nefis olan aslanı çok güçlü kuvvetli sanan diğer hayvanlar/hisler, aklı nefse tabi olması konusunda zorlarlar. Bu ikisinin karşı karşıya gelmesi ile kargaşa çıkmasından çekinirler.³¹⁸

“Onun hile ve tuzağı aslana kemenetti. Ne tuhaf tavşan ki bir aslanı avlıyor!”³¹⁹

Düşman sözü dinleyenin hâli budur. Hasetçinin dostu olanın uğradığı cezayı gör!”³²⁰

Ey kişi! Sen, bu dünya kuyusunun dibinde mahpus kalan bir aslansın. Tavşan gibi olan nefsin, seni nasıl kahretti?

Senin tavşan nefsin sahrada yiyip içmekte, zevk ve sefa etmekte. Sen ise şu dedikodu, bahis ve münakaşa kuyusunun dibindesin!”³²¹

³¹⁶ *Mesnevî*, I, 900.

³¹⁷ *Konuk*, I, 411

³¹⁸ *Tâhiru'l-Mevlevî*, II, 563

³¹⁹ *Mesnevî*, I, 1187.

³²⁰ *Mesnevî*, I, 1190.

³²¹ *Mesnevî*, I, 1351-1352.

2.2.2. İnsan İle Metaforik Anlatım

2.2.2.1. Firavun

Nefsin Firavun gibidir. Her şeyi yaptırmak her şeye hükmetmek ister. Firavun gibi eline fırsat geçse ırmakları bile kendi emrinde akıtmak ister.³²² O kimseden çekinmez, kimsenin makam ve mevkisine bakmaz. Karşısında ki Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn da olsa düşmanlığını ortaya koyar.³²³

“Firavun’un eline geçenler, onun da eline geçse neler yapmaz! Irmak bile, Firavun’un emriyle akardı

Onun eline böyle bir kudret düşse hemen firavunluğa başlar, yüzlerce Mûsâ’nın da yolunu vurur, yüzlerce Harun’un da!”³²⁴

Firavun nice sayısız lezzetlerle içerde kendisinin en büyük düşmanı olan Hz. Musa (as)’ı besliyordu. Dışarıda da binlerce eza ve kötülükle düşman arıyordu. Kişinin de en büyük düşmanı nefsidir. Ve o en yakınında ten evindedir. Onu hem lezzetlerle besleyip hem de ferasetini bağlamasına, gözünü ve gönlünü kör etmesine fırsat vermemek lazımdır. Fırsat verirsen o senin âhiretinin mahvolması için var gücü ile gayret edecektir. Her zaman seninle, senin gönül evinde bulunanın düşmanlığı ve bu düşmanlığın zararı, dışarıdaki bir düşmandan daha büyük ve tesirli olacaktır.³²⁵

Tenini besleyip yetiştiren; nefesine hizmet eden, sonra da başkalarının kendisine haset ettiğini, düşmanlıkta bulunduğunu sanan kişi gibi.

Bu, benim düşmanım, şu bana haset ediyor, der durur, halbuki kendisine haset eden, kendisine düşman olan o tendir, kendi nefsidir

O, adam Firavun’a benzer, bedeni de Mûsâ’ya. Böyle olduğu halde dışarıda, “Nerede düşman?” diye koşmaktadır

Nefsi ten evinde nazla, naimle beslenmektedir, kendisi başkalarına kin güdüp elini ısırmakta.”³²⁶

Nefis, Firavun gibi zorda kalınca, kıtlık zamanı, belâ ve musibet vakti Hz. Mûsâ (as)’a yalvarır. Bundan sonra kötülükten uzak duracağını, kendisine tabi olacağını söyler. Ne zaman ki refaha erer verdiği bütün sözleri unutarak eski düşmanlığına geri döner. Kişinin nefsi de onun isteklerini yapmayıp riyâzet ve mücâhade yükünü yükleyince

³²² ez-Zuhruf 43/51.

³²³ Konuk, V, 263, 281.

³²⁴ *Mesnevî*, III, 1054-1055.

³²⁵ Tâhiru’l-Mevlevî, VI, 259, 260; Konuk, III, 222; VIII, 18; *Mesnevî*, IV, 1916-1921.

³²⁶ *Mesnevî*, II, 772-775.

ağlayıp sızlanarak sözler verir. Asla âsi olmayacağını vaat eder. Onun bu sızlanmasına kanıp dediğini yaparsan, nefis verdiği bütün sözleri unutup eski düşmanlığına döner.³²⁷

“Nefis Firavun’dur, sakın ha doyurma, doyurma, da eski günleri aklına gelmesin!”³²⁸

Zari zari ağlayıp inlese de aklını başına al, Müslüman olmak istemez bu nefis!

O Firavun’a benzer... Kıtlıkta Firavun gibi Mûsâ’nın huzurunda secde eder, yalvarır.³²⁹

İşi ileri gitti, muradı oldu mu o ağlayıp inlemeleri hep unuttur gider!”³³⁰

Yine nefis, Firavun meşrepli olan Nemrud gibidir. Onun gibi daima ulûhiyet iddiasındadır. Devamlı günah işlemek ve günah işlettirmekle meşguldür. Kendisi ateş olduğu gibi kendine tâbi olanları da ateşe götürür.³³¹

“Nefis Nemrut’tur, akılla canda Halil. Ruh, işin tam içindedir. Kılavuza ihtiyaç yok... kılavuza muhtaç olan nefistir.”³³²

Ki bu öd ağacına benzeyen cismin, Nemrut gibi olan nefis ateşinden kurtulsun.”³³³

2.2.2.2. Kadın

Hz. Mevlânâ, nefsi kadına benzetiyor ve onu kadından daha beter görüyor. Çünkü kadının şerrin cüz’idir ve senden ayrıdır. Ama nefsin şerri ise küllîdir ve nefis daima seninle beraberdir. Onun istek ve arzusu, devamlı haz ve lezzetlerdir.³³⁴

“Nefsini kadın bil, hattâ kadından da beter. Çünkü kadın cüzüdü, nefsinse şerrin küllü!”³³⁵

Hz. Mevlânâ’nın fakir Arap ile karısı arasında geçen hâdise de anlattığı gibi kadın daima bir şeyler ister. Her şeyden şikâyetçidir, ihtiyaç, arzu ve lezzetleri bitmez. Güzel yemekler, içecekler ve elbiseler ister. Çünkü onda hayvânî nefis hükümandır. İstedığı daima parmakla gösterilmektir. Öyle bir şan ve şeref, öyle bir hayat ister ki kocası bile kendisine boyun eğsin. Bunları elde edebilmek için bazen kızar, bağırır bazen de ağlar kendine acındırır. Bütün bunlar nefsin enâniyet, kibir, tahakküm, gurur, benlik gibi sıfatlarının tezahürüdür. İşte bunlar nefsin arzu ve istekleri yanında şerrin sadece bir

³²⁷ Konuk, VIII, 549.

³²⁸ *Mesnevî*, IV, 3621.

³²⁹ *Mesnevî*, IV, 3624-3625.

³³⁰ *Mesnevî*, IV, 3627.

³³¹ Konuk, IV, 396.

³³² *Mesnevî*, II, 3311.

³³³ *Mesnevî*, I, 3702.

³³⁴ Konuk, IV, 129.

³³⁵ *Mesnevî*, II, 2272.

cüz'üdür. Nefis ise şerrin küllü olarak daha çok arzu ve istek peşindedir. Onun bu istek ve arzularının sonu yoktur.³³⁶

“Nefis, kadın gibi her işe bir çare bulmak üzere gâh toprağa döşenir, tevazu gösterir; gâh ululuk diler yücelir.”³³⁷

Hz. Mevlânâ, nefsi kötü fiile müptela olan ve bu fiilin herkes tarafından bilinip konuşulduğu bir kadına benzetiyor. Bu kadın misali nefsinin işlemiş olduğu şeyler yüzünden Hakk'la da, halkla da bir düşmanlık ve kavga içerisinde. Hakk'ın emir ve nehiylerini yerine getirip O'ndan gelene razı olmuyor. Halkı da elinle veya dilinle rahatsız edip hasım edinmiş. ³³⁸

“O kötü huylu ana, fesadı her tarafta zâhir olan nefisindir.”³³⁹

Onun yüzünden bu güzel dünya sana dar geliyor. Onun yüzünden Allah ile de savaşıyorsun, halkla da.”³⁴⁰

Nefis, anne gibi her vakit senin için yanıyormuş gibidir. Kişi onu kendine merhametli ve müşfik üzerine titriyor gibi görür. Ama işin sonunda acı ve sıkıntı vardır.³⁴¹

“Ana nefistir... Babada cömert akıl. Akla uyan önce daralır ama sonunda yüzlerce genişliğe uğrar.”³⁴²

Buralar da ilk bakışta, kadını aşağılamak gibi bir durum akla gelebilir. Ama böyle bir şey söz konusu olamaz. Bu durum onların güç ve kuvvetlerinin erkekler gibi olmadığına dikkat çekerek kişinin nefisine mağlup olması bakımındandır. Çünkü Hz. Mevlânâ'nın da belirttiği gibi Hz. Meryem gibi nice kadınlar vardır ki birçok erkekle nefsiyle savaşta kıyas bile kabul edilemezler.³⁴³

“Ne mutlu akli erkek olana, çirkin nefsi dışı ve âciz bulunana!”³⁴⁴

Ancak nadir olarak bazı kadın da bir Rüstem vardır. Meryem gibi gizlidir o.

Nitekim erlerin bedeninde, yüreksizliklerinden kadınların gizlendiği vardır

Kim, erliğe hazırlanmamış, er olmamışsa o dişilik, öbür âlemde surete bürünür.”³⁴⁵

³³⁶ Konuk, II, 203; X, 124; *Mesnevî*, I, 2903; V, 2466.

³³⁷ *Mesnevî*, I, 2621.

³³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, VI, 262; Konuk, III, 225.

³³⁹ *Mesnevî*, II, 782.

³⁴⁰ *Mesnevî*, II, 784.

³⁴¹ Konuk, XI, 473, 474; *Mesnevî*, VI, 1436.

³⁴² *Mesnevî*, VI, 1437.

³⁴³ Konuk, XI, 607, 608.

³⁴⁴ *Mesnevî*, V, 2463.

³⁴⁵ *Mesnevî*, VI, 1884-1886.

2.2.2.3. Kâfir

Hız. Mevlânâ, nefsi kâfir olarak nitelendirir. O asla imana gelmez ve hiçbir zaman kişinin iman ve amellerle meşgul olmasını istemez. Onun işi gücü pislikten ibarettir. Birçok kötü sıfatıyla külah misali gafillerin başına oturarak kendini iyi bir şey gösterir. Onları boş şeylerle meşgul eder. Onların gözlerini bağlayarak kendilerindeki kötü sıfatları görmelerine mâni olur. Böylece kişi, yapmış olduğu fiil ve amellerini iyi görmeye başlar. Her ne zamanki kendine gelip ondan kurtulmaya, ona karşı ayak diremeye kalkışsa veya Allah'a tövbeye yönelse onun yoluna durarak onu geri döndürür. Hatta tövbe etmiş olsa bile onu tövbesinden tekrar tekrar döndürmeye çalışır. Bunda muvaffak da olur.³⁴⁶

“Sapıklık âleminde her kele bir külah vardır. Çirkin kâfir ve işi gücü pislikten ibaret nefis diyorum ya.”³⁴⁷

Tövbe etmekte, ayak diremeye çalışmaktaydı. Fakat kâfir nefis, tövbesini bozduk dururdu.³⁴⁸

O, bu kibre din gayreti adını takar; kendi kâfir nefisini görmez.”³⁴⁹

2.2.2.4. Hırsız

Nefis, kişinin amel, ihlâs ve Allah'a olan aşkını fâni arzular karşılığı çalan bir hırsızdır. Böyle bir hırsızdan uzak durmak, onun etrafında dolaşmamak gerekir. Çünkü bu hırsız, kıyamet günü her şeyin ortaya çıktığı gün rezil olduğunda, onun yanında olan da rezil olacaktır.³⁵⁰

“Hırsız nefsin etrafında dolaşma, onun işine bulaşma. Bir iş, Hakk'ın işi değil mi? Hiçtir hiç!”³⁵¹

Hırsız nefis, bizim meşakkat ve zorluklar yıllarca uğraşıp ambarımızda biriktirdiğimiz ibadet ve taatlarımızı az az da olsa her fırsatta çalmaya çalışmaktadır. Kalbimize sızık ve ihlâsın yerleşmesine fırsat vermez. Kalp ve gönül gözümüzün açılıp Hakk ve hakikata vasıl olmamızı istemez. Böylelikle sermayemizi yok edip, iflasımıza sebep olacaktır.³⁵²

“Eğer bizim ambarımızda hırsız bir fare yoksa kırk yıllık ibadet buğdayı nerde?”

³⁴⁶ Konuk, II, 398; X, 65; XIII, 308.

³⁴⁷ *Mesnevî*, VI, 4857.

³⁴⁸ *Mesnevî*, V, 2235.

³⁴⁹ *Mesnevî*, I, 3348.

³⁵⁰ *Tâhiru'l-Mevlevî*, VI, 350; Konuk, III, 301, 302; *Mesnevî*, II, 1064-1065.

³⁵¹ *Mesnevî*, II, 1063.

³⁵² Konuk, I, 189.

Her günlük azar azar sâdikane ibadet taneleri niçin bu ambarımızda toplanmıyor?”³⁵³

O nefis hırsız, gözünün sürmesini çalar da hakikat nurunu göremeyiz. O, gönülden hikmeti çalarsa o zamanda gönül gözü kör olur. Gönül gözün kapalı olunca hırsız nefis, irfan metaini çalar. İşin farkına varınca ne yapacağını bilemez bir halde feryat edersin.³⁵⁴

Hırsız olan nefis, imanını çalmak için fırsat kollar. Ona bu fırsatı vermemek tedbirli davranmak lazımdır. O hırsızın zarar vermemesi için elini mücâhede ve riyâzet bıçağı ile kesmek gerekir. Onun elini kesmeye gücün yetmezse ellerini olsun bağlamak şarttır. Kişi ilim ve irfan ile onun neler yapabileceğini öğrenmek, düşmanlığının büyüklüğünü görmek ve ona muhalefet etmek zorundadır. Eğer onun elini bağlamaz, ayağını kırmazsan, o senin gözünün yaşına bakmadan ayağını kırar. Hakk yolunda yürüyemez ve ilerleyemezsin. O, senin ruhunu bağlar. Bu sefer fesada düşersin. Niye bu kadar düşmanlığı ortada olan nefsi türlü türlü nimetlerle besliyor, seni ifsat edeceğini bildiğin halde kürsüye çıkartıyor da dinliyorsun? O hırsıza acıma, onu darağacına çekip mücâhede ve riyâzet ile sallandır. En değersiz gıdaları bile vermeyip yenmesi mümkün olmayan şeyleri ona ver. Onun istediği şeyleri yaparak Hak’tan uzaklaşıp sülûk yolunda duraklayıp geriye gittiğinde nefis bundan zevk alıp sevindiği gibi kişi de ona muhalefetle karşısına geçip gülüşleriyle onu kahretmelidir.³⁵⁵

“Allah yolunun düşmanını hor tut. Hırsız mimbere çıkarma, dara çek
Hırsızın elini kes. Kesmekten âcizsen hiç olmazsa bağla.”³⁵⁶

2.2.3. Diğer Metaforik Anlatımlar

2.2.3.1. Diken

Nefsin ve onun sıfatları diken gibidir. Bu dikenler/sıfatlar Hakk yolunda ki yolculuğunda yoluna çıkarak sana zarar vereceği gibi etrafına da zararının dokunmasına sebep olacaktır. Nefsin seni o kadar gaflete düşürür ki bu dikenlerin kendine zarar verip yaralandığının farkına varamayarak perişan bir hale düşersin. Ama işin daha da vahim tarafı, sen bu dikenlerin/sıfatların farkına varmadıkça bunlar yeni filizler ve dallar

³⁵³ *Mesnevî*, I, 382-383.

³⁵⁴ Konuk, IV, 158, 159; *Mesnevî*, II, 2380-2382.

³⁵⁵ Konuk, X, 418-419; *Mesnevî*, V, 3491-3492.

³⁵⁶ *Mesnevî*, V, 3489-3490.

verecektir. Daha da kök salarak yerinde iyice kuvvetlenecektir. Kişi ise gerek güç ve kuvvet itibarı ile olsun ve gerekse mânen bu diken misali nefsi mücâhede ve riyâzetle söküp atmak itibarı ile olsun ihtiyarlamakta güç ve kuvvetten düşmektedir. Her geçen gün işi daha da zorlaşmaktadır.³⁵⁷

Nefsin diken misali sıfatlarını genç ve tazeiken kendinin güç ve kuvveti yerindeyken, eline mücâhede ve riyâzet baltasını alarak kökünden yok etmek gerekir. Ya da bunları aşılıp gül haline getirecek birisi bulunmalıdır. Hz. Mevlânâ, bu durumu adamın birinin yol üzerine diken dikmesi ve zamanla bu dikenlerin insanları rahatsız edip eza vermeye başlayınca, şikâyet üzerine valinin bu dikenleri sökmesini istemesi, adamın da her seferinde yarın yarın sökerim diyerek geçiştirmesi ile anlatır.³⁵⁸

“Ya baltayı al, ercesine vur, Ali gibi bu Hayber kapısını kopar.

Yahut bu dikenî gül fidanına ulaştır, sevgilinin nurunu nâra kavuştur.”³⁵⁹

Nefis öyle bir dikendir ki, onun üç köşesi vardır. Böyle olunca onu nasıl koyarsan koy muhakkak bu dikenlerden biri sana zarar verecektir.

“Nefis, üç köşeli bir dikendir, ne çeşit koysan sana batar, ondan kurtulmana imkân mı var?”³⁶⁰

2.2.3.2. Cehennem

Hz. Mevlânâ nefsi, Cehennem’e benzeterek izah etmeye çalışır. Bizim bu yedi kapılı³⁶¹ Cehennem’i aklımızdan çıkarmamız gerektiğini hatırlatır. Cehennemin aslı ateş ise o küllün bir cüzü olan nefsin de aslı ateştir. Ateş ise ateşe götürecektir. Cehennem, Hâviye, Sakar, Saîr, Cahîm, Lezâ ve Hutame isimli kapıların karşılığı nefsin dünya sevgisi, gazap, şehvet, yalnız kendi nefsin düşünme, kibir, haset ve riya isimli kapıları vardır.³⁶² Onun bu yedi suretini, yedi aza temsil eder: Göz, kulak, ağız, el, ayak, karın ve tenasül uzvu. Bu uzuvlar lezzetlerini nefisten alırlarsa o zaman her biri cehennemin bir kapısı olur. Her kapıdan da yüzlerce cüz ortaya çıkar.³⁶³

³⁵⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 409; Konuk, III, 349, 350; *Mesnevî*, II, 1236.

³⁵⁸ Konuk, III, 351.

³⁵⁹ *Mesnevî*, II, 1244-1245.

³⁶⁰ *Mesnevî*, III, 375.

³⁶¹ el- Hicr 15/44.

³⁶² Özköse, a.g.m. s. 25

³⁶³ Konuk, I, 274; *Mesnevî*, I, 779, 1382.

Cehenneme benzeyen nefis de onun gibi asla doymaz. Cehenneme sayılarını ancak Cenâb-ı Hakk'ın bileceği kadar kâfir, mücrim, günahkârlar atılacak da ona Cenâb-ı Hakk "Doydun mu?" diye sorduğunda, o da "Daha yok mu?" diyecektir.³⁶⁴ Bunun gibi nefis kişiyi hevâ ve heves peşinde koşturmaktan asla bıkmaz. Kendi kötü sıfatlarıyla sıfatlandırırken asla yeterli görmeyip hep bir fazlasını ister. Seni Hak'tan uzaklaştırmaktan asla usanmaz. Seninle olmaktan asla sıkılmaz. Ona verdiklerini asla yeterli görmeyerek hep bir fazlasını bekler. Sen ne kadar çok ona isteklerini versen o da o kadar onlara sahip olmaktan geri kalmaz. Hatta kişi onun isteklerini vermekten bıkar usanırsın da, o hâlâ hiçbir şey görmemiş gibi heyecanla bir şeyler bekler.³⁶⁵

Nefis, Cehennem ateşi olunca, senin gül bahçeni, gönül bahçeni, bütün güzel sıfat ve vasıflarını yakarak yok eder. Böyle olunca aklın, fikrin ve bütün işlerin ateştir, cehennem meşreplidir.³⁶⁶

Nefsin kötülüğü, onun insanı nasıl ziyana uğrattığı ve de uğratacağı o kadar açık, ortadadır ki bunu söylemeye ve ispat etmeye gerek bile yoktur. Cenâb-ı Hak âyetleri, Peygamber Efendimiz hadisleri ile bunu belirtmişlerdir. O her şeyiyle kendisinin ateşten bir parça olduğunu ve yine kişiyi ateşe götüreceğini haykırmaktadır. Onun kötülüğü o kadar aşikârdır ve o kadar ayyuka çıkmıştır ki bunu herkes bilir. Onun içi ve dışı meydandadır. O, her an etrafa saçmış olduğu kıvılcım misali sıfatları ile ben ateşin cüzüyüm, beni görün demektedir.³⁶⁷

"Kötülüğünü, ziyankârlığını etrafa yaymaya hacet yok. Senin ateşten ibaret olan içini herkes biliyor.

Nefsinden, her an, beni görün, ben cehennemliğim diye yüzlerce kıvılcım sıçramada.

Ben ateşin cüz'üyüm, işte aslıma gidiyorum. Nur değilim ki Allah'a gideyim demekte."³⁶⁸

Nefsin bütün sıfatları, onun sunduğu haz, lezzet ve güzelliklerden her biri hakikatte seni tuzağa çekmek için konulmuş olan tohumlardır.³⁶⁹

"Kızgınlığın, cehennem ateşinin tohumudur. Kendine gel de şu cehennemini söndür, çünkü o bir tuzaktır."³⁷⁰

³⁶⁴ el-Kâf 50/30.

³⁶⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, III, 721; Konuk, I, 420; *Mesnevî*, I, 1375-1380.

³⁶⁶ Konuk, III, 354; *Mesnevî*, II, 1258-1259.

³⁶⁷ Konuk, VI, 22; XIII, 309, *Mesnevî*, II, 654-656; VI, 4862.

³⁶⁸ *Mesnevî*, III, 2463-2465.

³⁶⁹ Konuk, XIII, 248.

2.2.3.3. Gulyabâni

Gazap, şehvet, hırs gibi sıfatları ile sülûk edenlerin yollarını şaşırtdığı için nefis, gulyabâniye benzetilmiştir. Hakk'a giden yolda kişiyi korkutmak ve saptırmak için yoluna bu gulyabâniler çıkacaktır. O kandırmak için şirin görünür ve iyiliğini düşündüğünü îma eder. Güzele ve doğru yola çağırıldığını söyler. Hatta o kadar ki güven vermek için kişiyi adıyla çağırır, en yakınlarının bilebileceği sırlarla seslenir. Kendisine inanıp onun dediği istikamette gidersen sana mal, mülk, şeref vaat eder ki bunlarla gurur ve kibir sahibi olasın. Ona güvenilir dediği yola girildiğinde, yolun sonunda kurt ve aslan olarak çıkar. Zehirli şeker verir de farkına varamadan soluğun kesilir.³⁷¹

“Yolda gulyabaniler vardır, sesleri bildik sesine seni mahvetmeğe çeken tamdik sesine benzer.”³⁷²

Şeker görür ama o gık demeden öldüren zehir kesilir. Yol sanır, fakat yol gösteren esas, esasen gul sesinden ibarettir!³⁷³

Nefis gulyabânisi kendisi kişiyi Hakk yolundan saptırdığı gibi yalancı müridleri de kullanır. Onlar da kişiyi yolundan saptırarak felakete uğrattırır. Onlarla seni şeriat, takva ve iman elbisesinden soyup çıplak bir hale getirir. Senelerce uğraşıp gittiğin seyrü sülûk yolundan bir anda yüzlerce yıl geriye düşersin.³⁷⁴

İnsanların nefis ve şeytanın emri altına girip şeytanlaşanları da seni çağırırlar, kötü fiilleri işlemene, iyi fiillerden de uzak kalmana sebep olurlar. Aklını çelmeye çalışıp sana yapılan fiillerin kötülüğünü ehemmiyetsiz göstermeye, çeşitli söz ve dayatmalarla seni kandırmaya çalışırlar. Onların sözünü dinlersen sonuçta hüsrana uğrayanlardan olursun. Bu duruma düşmemek için onların düşmanlığını öğrenmeli ve bir pîrin gölgesine sığınılmalıdır.³⁷⁵

“Her yanda bir gulyabani, seni çağırır. “Kardeş, gel, yol istiyorsan işte buracıkta.

Yoldaş, sana yol göstereyim, yoldaşın olayım. Bu ince yolda ben sana kılavuzum” der.”³⁷⁶

³⁷⁰ *Mesnevî*, III, 3480.

³⁷¹ Tâhiru'l-Mevlevî, VI, 253; Konuk, I, 185; III, 215; *Mesnevî*, II, 749-752.

³⁷² *Mesnevî*, II, 748.

³⁷³ *Mesnevî*, II, 2310.

³⁷⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, IX, 58; Konuk, II, 295, 296; V, 75.

³⁷⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, V, 1382; VI, 252; *Mesnevî*, I, 2946-2949.

³⁷⁶ *Mesnevî*, III, 216-217.

2.3. Nefsin Sıfatları

Hz. Mevlânâ, nefsin bizi aldatmak için kullanmış olduğu sıfatların neler olduğunu, bunların bizde tezâhürlerinin ne şekil olacağını izah eder. Nefsin gerek dünyamızı gerekse âhiretimizi nasıl etkileyeceğini ve onlardan kurtulmanın çarelerini de *Mesnevî*'de açıklar. Bununla beraber bu sıfatların insanın ayrılmaz bir parçası olduğunu da belirtir. Ancak bu sıfatların bize değil, bizim bu sıfatlara hâkim olup onları âhireti elde etmek için yönlendirmemiz gerektiğini söyler.³⁷⁷

“Onun yüz dili vardır, her dilinde yüz lûgat, hilesi, riyası anlatılmaz ki!”³⁷⁸

Yedi zayıf öküz misali nefsin; gazap, şehvet, ucup, kin, haset, kibir, tûl-i emel gibi sıfatları, ruhunun; hilm, iffet, acz, gıpta, tevâzu, kanaat, kasr-ı emel gibi yedi güzelliğini mahvetmektedir. Yine nefsin bu kötü sıfatları kuru başak gibidir. Ruhun taze başak misali güzel sıfatlarını mahvetmektedir.³⁷⁹

“Yedi arık ve hasta öküz, yedi semiz öküzü yutmada.

Yedi kuru ve çirkin beğenilmeyecek başak, yedi taze ve yemyeşil başağı otlamada.”³⁸⁰

Hz. Mevlânâ, İbrâhim (as)'ın kesmiş olduğu dört kuşun, insanda bulunan dört huyu temsil ettiğini söyler. Bu sıfatların fenâlığını ifade ettikten sonra kurtuluş için bu kuşların başlarının kesilmesi ve bu sıfatların kontrol edilip iyiye yönlendirilmesi gerektiğini belirtir.³⁸¹

“Kaz hırstır, horoz şehvet. Makam tavusa benzer, kuzgun dileğe.”³⁸²

Ey idraki güneşe benzeyen, sen vaktin Halil'isin. Bu yol kesen dört kuşu öldür!”³⁸³

Nefsi, ârifin biri şu şekilde tarif eder. “Nefse bir suret verilse şekli şudur: Başı kibir, gözü ucüb, ağzı hased, dili yalan ve gıybet, kulağı unutkanlık, göğsü hıkd ve kin, karnı şehvet ve iftira, elleri hıyanet ve sirkat, ayakları emel, kalbi gaflet ve ruhu küfürdür.”³⁸⁴

³⁷⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 460; Konuk, III, 400; VI, 47; V, 61.

³⁷⁸ *Mesnevî*, III, 2551.

³⁷⁹ Konuk, XII, 279.

³⁸⁰ *Mesnevî*, VI, 2792-2793.

³⁸¹ Konuk, IX, 28-32; *Mesnevî*, V, 33-34; V, 37-43.

³⁸² *Mesnevî*, V, 44.

³⁸³ *Mesnevî*, V, 31.

³⁸⁴ Konuk, XII, 330.

2.3.1. Haset

Hz. Mevlânâ, hasedin Şeytan'ın en büyük sıfatlarından biri olduğunu söylüyor. Aslında bunu Hz. Muâviye'yi namaz kılması için uyandırdığında Şeytan kendisi dile getiriyor. Hz. Mevlânâ, şeytanın kulluktan haset yüzünden ayrı kaldığını onun yine hasedi sebebiyle Hz. Âdem (as)'a düşmanlık besleyip secde etmediğini hatırlatır. Haset Hakk'a giden yolda en zor geçittir. İnsan hasetle iç içedir. Bu beden onun evidir. Ancak bu evi kötü sıfatlardan temizlemek lazımdır.³⁸⁵

“Yolda bundan daha güç geçit yoktur. Ne kutludur o kişi ki yoldaşı, haset değildir.”³⁸⁶

Seyrî sülûkta da bir diğerinde gördüğümüz feyiz, berekat ve kemâlata haset etmemeliyiz. Bu hasedimiz gerek mürşidimize, gerekse diğer sâlik arkadaşlarımıza karşı olsun. Kendimizi onlardan üstün görerek, onlardan ve Hakk yolundan yüz çevirmek nefsin ve şeytanın bize bir tuzağıdır.³⁸⁷

“Kendine gel, kendine. Padişahlara hasede kalkışma. Terk et hasedi. Yoksa âlemde sen de bir iblis olursun.”³⁸⁸

Haset yüzünden kişi kendisine dahi bilerek zarar verebilir. Burnu ve kulağı kesik olan koku alamaz ve duyamaz ise bunun gibi haset yüzünden burnu ve kulağı kesik olanda hakikatleri işitemez ve kokusunu alamaz.³⁸⁹

“O vezirciğin yaratılışı hasettendi, onun için abes yere kulağını, burnunu yele verdi!

O ümitle ki haset iğnesinden akan zehirle mahzunları ta canlarından zehirliye

Hasetten burnunu koparan kişi, kendisini kulaksız ve burunsuz bırakır.”³⁹⁰

İnsan geçici mal, makam ve beden uğrunda hasedinden yerinde duramaz. Bu yüzden içi içini yer. Başkalarına da zarar vermekten çekinmez. Padişahlar bu haset yüzünden en yakın akrabalarını öldürür. Âşıklar hem kendi hem de birbirlerinin canlarına kıyarlar. En müşfik ve merhametli varlık olan kadınlar bile kendisine kuma gelince hasetleri yüzünden birbirlerini yiyecek kadar canavarlaşırlar.³⁹¹

³⁸⁵ *Mesnevî*, I, 429-433.

³⁸⁶ *Mesnevî*, I, 431.

³⁸⁷ Konuk, I. 198; IV, 429

³⁸⁸ *Mesnevî*, II, 3429.

³⁸⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, I, 284; Konuk, I. 201.

³⁹⁰ *Mesnevî*, I, 437-439.

³⁹¹ Konuk, IX, 403; *Mesnevî*, V, 1201-1204; V, 1208-1209.

Şeytanın huzurdan kovulmasına sebep olan bu fiil bizim de Hakk'a giden yoldan kovulmamıza sebep olacaktır. Hz. Âdem (as)'a haset edip düşman olan şeytan, onun oğullarına da aynı düşmanlığı besler. Onları da bu haset tuzağına düşürüp kendisi gibi şeytanlaştırmak ister.³⁹²

“Şu hâlde şu vefasız pis dünyada ne varsa hep hasettir, hep düşmandır, hep cefadır.”³⁹³

Şeytan, kendisinin Hakk'ın huzurundan kovulması gibi insanların da aynı akıbetle karşılaşması için kendisi gibi şeytanlaşmış kişileri yüzlerce kötü sıfatla vasıflandırır. Bunların sıfatlarının en ehemmiyetsizi, hasettir bu da kendisinin kovulmasına sebep olmuştur. Bu şeytanın peşinden gidenler nerede Hakk yolunda giden ve gayret eden birini görseler onun ebedi âlemde nimetlenmesini istemediklerinden haset ederler.³⁹⁴

“Onların kötü huylarından en ehemmiyetsizi hasettir, hani İblis'in boynunu vuran haset!”³⁹⁵

Haset bir noksanlık ve ayıptır. İnsanı yüceltmez aşağılıklardan yapar. Şeytan, Hz. Âdem'e haset edip düşman olup aşağılıklardan olduğu gibi Ebû Cehil'de Peygamber Efendimize, onun peygamberliğine hasedinden dolayı uyup iman etmemekle, kavmi arasında Ebu'l Hikem diye ün yapmışken Ebû Cehil diye aşağılardan olmuştur. Akıl, zekâ ve daha birçok güzel haslete sahip olanlar hasetlerinden dolayı bu vasıflarını kötülüleriyle değiştirmişlerdir.³⁹⁶

Hased yüzünden kişinin neler yapabileceği ve de başına neler gelebileceği Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Yusuf kıssasında göz enine serilir. Haset, pusuda yatan büyük bir kurttur. Yakup (as), çocuklarının içindeki bu haset kurdunun, oğlu Yusuf (as)'a saldıracağından endişe ederdi. Zâhiri kurt, Yusuf (as)'a saldırıp zarar vermemiştir. Ancak cesette bulunan haset kurdu zararda, zâhiri kurdu kat kat geçmiştir. Yüz binlerce zâhiri kurtta, bu bâtin kurdu olan hasedin hilesi yoktur. Bu haset kurdu bir taraftan kendini güzel göstermeye çalışırken kişide derin yaralar açar. Ama bu sıfatla sıfatlananlar kıyamette insan suretini kaybedip kurt suretinde haşr edilirler.³⁹⁷

³⁹² Konuk, IX, 405, 407.

³⁹³ *Mesnevî*, V, 1216.

³⁹⁴ Konuk, VIII, 257.

³⁹⁵ *Mesnevî*, IV, 2676.

³⁹⁶ Konuk, III, 229,230; *Mesnevî*, II, 805-809.

³⁹⁷ Konuk, III. 398; *Mesnevî*, II, 1408-1412.

“Hasetten Mısır Yusuf’unun başına neler geldi? Bu haset, pusuya yatmış büyük bir kurttur.”³⁹⁸

Bu haset illetinden kurtulmak için çaba sarf edip Cenâb-ı Hakk’a sığınarak dua etmek gereklidir.³⁹⁹

“Allah’tan bu hasedin defini dile de Allah, seni cesetten kurtarsın!”⁴⁰⁰

Ey kerem sahibi, sen onları hasetten geri çek de haset yüzünden taşlanmış Şeytan olmasınlar.”⁴⁰¹

2.3.2. Kibir

Kibirli kendini beğenen kişidir. O, bir başkasının yanlışını görünce hemen kızar, o yanlışın kötülüğünü hatırlar ve hatırlatır. Bu yanlışın karşı olan hiddet ve kırgınlık tavrının, din için olduğunu ifade eder. Ama kendisinde de bulunan bu sıfatı görmez. Kendi yaptıklarına bakmayıp görmemezlikten gelir. Başkasının görüp ikaz etmesini de istemez.⁴⁰²

Kibir, hiç kimsede olmaması gereken çirkin bir sıfattır. Ama öyle kişiler vardır ki kibirlenmelerini sağlayacak hiçbir sıfat, hüner, varlık ve makama sahip değildirler. İşte böylelerinin kibirlenmeleri daha da çirkin bir durumdur. Bir kış gününde hava oldukça soğuk bu durum olayın vehâmeti için yetiyor. Bu yetmiyormuş gibi sen bir de ıslak elbise giyerek durumu daha da çekilmez hale getiriyorsun.

“Kibir çirkindir ama dilencilerde olursa daha da çirkin. Soğuk gün ortalık kar... Bir de elbise ıslak olursa...”

Ey örümcek ağı evi olan! Ne vakte kadar dâva, çalım; Ne vakte kadar kibir, azamet!”⁴⁰³

Kibir, sahibinin Hakk’a giden bütün yollarını kapatır, elini ve kolunu bağlar. Kişinin pişmanlık duymasına mâni olarak tövbe etmesini istemez. O kadar ki kişi haline ve yaptıklarına bir ah bile edemez.

“Kibir ve kâfirlik, o yolu, o kadar bağlamıştır ki kibir ve küfür sahibi, açıkça ah edemez bile!”⁴⁰⁴

³⁹⁸ *Mesnevî*, II, 1407.

³⁹⁹ Konuk, IX, 402

⁴⁰⁰ *Mesnevî*, IV, 2681.

⁴⁰¹ *Mesnevî*, V, 1200.

⁴⁰² Konuk, II, 397; *Mesnevî*, I, 3344-3348.

⁴⁰³ *Mesnevî*, I, 2318-2319.

⁴⁰⁴ *Mesnevî*, I, 3241.

Kişi tarafından işlenen her kötü fiil ve sıfatın varlığı bir şekilde tezâhür eder. Kibir sahibinin belli olması, ondan ortaya çıkıp yayılan soğan kokusu gibi bir kokuyla olacaktır.

“Kibir, hırs, şehvet kokusu, söz söylerken soğan gibi kokar.”⁴⁰⁵

2.3.3. Kin

Kinin aslı cehennemdir. Senin kininde küll olan cehennemin bir cüz’üdür. Bu kin, kişinin dininin düşmanı olduğu gibi ahretinin de perişan olmasına sebeptir. Çünkü amel defteri, bu sıfat yüzünden sağ tarafından güzellikle kendisine verilmeyecektir. Hatta kin tutanlara bile kin tutmak, kişiye ateş bulaşması için yeterli olacaktır.⁴⁰⁶

Her kötü sıfatın kaynağı nefis ve şeytan olduğu gibi kin de onların sıfatıdır. Kin, kâfirliğin, sapıklığın temelini oluşturur. Kin, insanın gözünü, gönlünü köreltir de o kişiden her şey beklenir, onun şerrinden Allah’a sığınmak lazımdır.⁴⁰⁷

“İmandan gelen merhamet ondan alındı... Şeytan sıfatı olan kin, ona çattı, sataştı!

Hiddetin, kinin yayılıp düzüldüğü tezgâh oldu... bil ki kin, sapıklığın, kâfirliğin temelidir!”⁴⁰⁸

2.3.4. Şehvet

Hız. Mevlânâ’ya göre şehvet, bütün günah ve suçların başında gelir. Bu şehvet, sâlikler içinde Hakk yolunda en büyük tehlikedir. Bu şehvete olan arzu ve istek çok kuvvetlidir. Bu şehvet ateşi su ile filan söndürülemez. Ama bu ateş söndürülemez ise ateş ateşi çeker de seni cehenneme götürür. Nefis, şehvet sıfatını sana işletmekle daha da kuvvetlenir. Üzerinde tesirini daha kolay göstermeye ve diğer sıfatları sana daha kolay yaptırmaya başlar. Şehvet, mensubunu Hakk’tan kör ve sağır hale getirir. Böyle olunca hakikati göremez ve duyamaz olursun. İnsanın aklını gideren onu sarhoş eden sadece şarap ve uyuşturucu maddeler değildir. Şehvete insanı sarhoş edip aklını giderir. En çirkin fiil ve amelleri en güzel şekilde gösterir. Kişinin dünya ve âhiretini perişan eder.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ *Mesnevî*, III, 166.

⁴⁰⁶ Konuk, III, 96; *Mesnevî*, II, 273-274; V, 2205.

⁴⁰⁷ Konuk, VII, 49,50; *Mesnevî*, I, 336.

⁴⁰⁸ *Mesnevî*, IV, 111-112.

⁴⁰⁹ Konuk, II, 487; VIII, 546; IX, 453, 455; *Mesnevî*, II, 10; IV, 235, 3612; V, 1365-1370.

“Şehvet ateşi, su ile sakin olmaz. Çünkü azap ve elem bakımından cehennem tabiatlıdır.”⁴¹⁰

Şehvet yüzünden, insan hakikatleri göremez olur. Ruhu doğruluklardan uzaklaşmaya başlar. Şehvetin kölesi haline gelen, Allah (cc) indinde normal bir köle ve esirden daha berbattır. Çünkü o köle, sahibinin bir sözü ile hürriyetine kavuşarak kölelikten kurtulabilir. Ama şehvete köle olanın bundan kurtulması çok zordur. Çünkü bu fiil işlenirken hep tatlıdır ve insanı celp eder. Azap ve elemeler ile dolu ateş olan işin sonunu düşündürmez. Şehvet, gücü, kuvveti yerinde olan, akli başında sayılan insanları bile ayağından tutup kafese koyan gizli ve güçlü bir tuzaktır.⁴¹¹

Hz. Mevlânâ, İbrâhim (as)’ın kestiği dört hayvandan biri olan horozun, şehvetin misali olduğunu belirtir. Şeytan, huzurdan kovulup lanetlendiği zaman, düşmanı olduğu Âdemoğlunu Hakk’tan uzaklaştırabilmek için yine Hakk’tan kendisine tuzaklar vermesini istemişti. O, Allah’ın kendisine verdiği altın ve gümüş gibi kıymetli mücevherler, paha biçilmez elbiseler, lezzetli yiyecek ve içecekler, oyun ve eğlence gibi birçok tuzağı beğenmemişti.⁴¹²

Sâlih kişileri bile şaşırtıp, doğru yoldan alıkoyacak, onların aklını alıp cehenneme gitmelerine sebep olacak bir tuzak istemiştir. Kendisine verilen şehvet tuzağı karşısında ise sevinçten parmaklarını şıklata şıklata oynamaya başlamıştır.⁴¹³

“Allah erkeklerin aklını, sabrını alan kadın güzelliğini ona gösterince.

Parmaklarını şıkırdatarak oynamaya başladı. Ver, ver şimdilik muradıma kavuştum dedi.”⁴¹⁴

İnsanın işlediği her kötü fiilde yaptığının bir alameti olarak bir iz kalır. Bunu dünyada gönül ehli olanlar görebilirler. Ama bu gerçek, âhirette tamamen ortaya çıkacak ve herkes görecektir. Şehvete müptela olanlar, avret yerleri kokar bir vaziyette dirilip, mahşer meydanına o şekilde gideceklerdir. Bu kişinin ölümü de rezil bir şekilde olacaktır.⁴¹⁵

⁴¹⁰ *Mesnevî*, I, 3699.

⁴¹¹ Konuk, V, 226; *Mesnevî*, I, 333, 3815; III, 818.

⁴¹² Konuk, IX, 320,321; *Mesnevî*, V, 942-953.

⁴¹³ Konuk, IX, 325,326.

⁴¹⁴ *Mesnevî*, V, 956-957.

⁴¹⁵ Konuk, III, 399; *Mesnevî*, II, 1414-1415.

Şehvetin her insanda bulunması gerekir. Çünkü soyun devamı için gereklidir. Ancak sen ona değil o sana hükmetmeye başlarsa o zaman tehlikelidir. Şehvet, bu anlamda küçük bir karınca ve yılan gibidir. Sen ona müptela olup peşinden sürüklenmeye başladın mı kuvvetlenerek bir ejderha haline gelir.⁴¹⁶

Şehvet, birçok sıfatında sebebidir. Ki şehvet iki kısımdır; celiyye, hafiyye. Celiyye, kadın, ev, bağ, yemek, mevki gibi zâhiri suretlere nefsin haz duyması. Hafiyye ise halkın kendisini medh etmesi, sözünün geçip, tutulması gibi. İnsan bunlara nail olunca kibir, gurur gibi sıfatlar ortaya çıkar.⁴¹⁷

“Kibir ve kinin başlangıcı şehvettendir. Şehvetinin yerleşip kuvvetlenmesi de itiyat yüzündendir.”⁴¹⁸

Hz. Mevlânâ, şehvet ateşini söndürebilmenin tek çaresinin dine sarılmak, Allah’ın nuru ile nurlanmaktan ve bu nuru kendisinde bulunduran mürşid-i kâmile tabi olmaktan geçtiğini belirtir. Çünkü şehvetten kurtulmak o kadar zordur ki, Allah’ın hususi bir merhameti ve lütfu olmalıdır. Nasıl ki ateşe odun atıldığı takdirde sönmesi söz konusu değil ise, nefsin isteklerini yerine getirmeye devam edildiği sürece, bu şehvet ateşinin de sönmesi mümkün değildir. Ateş, odun çekildiği zaman sönüyorsa şehvet ateşi de nefsin isteklerini terk edip iyiye yönlendirmekle sönecektir.⁴¹⁹

“Şehvet kulu, Allah’ın rahmeti, hususi bir lûtf ve nimeti olmadıkça kulluktan kurtulamaz.”⁴²⁰

Bu ateşi ne söndürür? Allah nuru. Bu hususta, İbrahim’in nurunu kendine usta yap.”⁴²¹

Şehvetten kurtuluş için, onu tetikleyen çok yemek ve içmek gibi şeylerden uzak durmak gerektiği gibi, bu arzu ve isteği evlenmek sureti ile meşru şekilde tatmin etmek gerekir. Bunu yapmadığında nefis amel, zikir ve ihlâsını alarak yok eder.⁴²²

Yine şehvet, kuyruk misali kişiden ayrılması mümkün olmayan bir fiildir. Ve nefsin kuyruğu misalidir. O kuyruğa tabi olursan kötülüğe ve fenalığa gidersin. Ancak o

⁴¹⁶ Tâhiru’l-Mevlevî, VIII, 1019; Konuk, IV, 438; *Mesnevî*, V, 941; II, 3471-3473.

⁴¹⁷ Konuk, IV, 435; VI, 438; *Mesnevî*, III, 4064.

⁴¹⁸ *Mesnevî*, II, 3458.

⁴¹⁹ Konuk, II, 487, 488; *Mesnevî*, I, 3703-3705.

⁴²⁰ *Mesnevî*, I, 3817.

⁴²¹ *Mesnevî*, I, 3701.

⁴²² Konuk, IX, 455, 456; *Mesnevî*, V, 1373-1376.

kuyruğu Hakk' a giden yola çevirir, dünya şehvetlerini kırarak âhîret işlerinde şehvetlenirsen, o zaman kurtuluşa erersin.⁴²³

Şayet, bu şehvet ateşini dizginleyip onu takva ile yeşertip, hidayet nuru ile nurlandırabildiğin zaman senin için cehennem ateşi de yeşillik haline gelecektir. Şehveti terk etmek, büyük bir iştir. Kişiyi cennete götüren, tutunmuş olduğun bir dal misalidir. Nefsin bu sıfatını fâni şeylere şehvetlenmekten alıkoyup bâki âlemi kazanmak için yönlendirmek lazımdır.⁴²⁴

“Şulelenip duran şehvet ateşini takva yeşilliği, hidayet nuru haline soktunuz; Hırs ateşiniz hilim, bilgisizlik karanlığı ilim oldu.”⁴²⁵

2.3.5. Hırs

Hırs, insanın aklını, gözünü ve kulağını bağlar. Hakikatlere akıl erdiremez, gerçekleri görüp konuşamazsın. Hırs yüzünden maddi ve mânevî terazin doğru tartmaz. Gönül aynan hırs yüzünden münafıklık yapar. Her şeyi istediği gibi görür ve gösterir. Başkalarının yanlışlığını ise en incesine kadar görüp sahibinin yüzüne vurur. Ama kendi eksik ve ayıbını görmez. Görüp de söyleyenlere de kızar. Sâlik için de en büyük ve tehlikeli hastalıktan biri bu hırs illetidir. Balık misali suyun içinde tehlikelerden emin bir durumda iken, hırs senin aklını alır. Hırs gözünü bağladığından işin sonunu ve tehlikeyi göremeyip nefsin oltasına takılmışsındır. Hırs, senin Cehennem tuzağına düşüp ateşe girmene sebep olacak tane misalidir.⁴²⁶

“Hırs, insanı kör, ahmak eder, bilgisiz bir hâle sokar, ölümü kolaylaştırır.”⁴²⁷

Hız. Mevlânâ, İbrâhim (as)'ın kesmiş olduğu dört hayvandan biri olan kazı hırsa teşbih eder. İnsan hırs yüzünden, kazın yaptığı gibi durmadan bir yerleri karıştırır. Yağmacı gibidir, bulduğunu yer. Onun için iyi kötü, tatlı, acı, helal ve haram önemli değildir. Fakirlikten, bir başkasının gelip bulduklarına ortak olmasından endişelidir. Böyle olunca onun Allah'a güveni de yoktur. O'nun kendisini aç bırakmayacağını düşünmez.⁴²⁸

⁴²³ Konuk, XI, 377,378; *Mesnevî*, VI, 1118-1125.

⁴²⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 415; Konuk, IV, 205; *Mesnevî*, II, 1272-1273,2464.

⁴²⁵ *Mesnevî*, II, 2561.

⁴²⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, VI, 199; Konuk, V, 34; X, 233; *Mesnevî*, II, 570-579; III, 66, 1695, 2629; VI, 4657.

⁴²⁷ *Mesnevî*, V, 2823.

⁴²⁸ Konuk, IX, 33,34; *Mesnevî*, V, 46-52.

Hız. Mevlânâ, aslında hırsın hiç de küçümsenecek bir şey olmadığını anlatmak ve mukayese yapabilmemizi sağlamak için onu ejderhaya benzeter.

“Utanıyordu, ama hırsı da onu o yana çekiyordu. Hırs ejderhadır küçük bir şey değil.⁴²⁹

Hırs kişiyi azdıran ve yanlışlığa götüren bir düşmandır. İnsan hırsı yüzünden ifrat ve tefrite düşüp doğru tartıyı bırakır. Hırs, her şeye sahip olmak isteyen bir bey gibidir. Hz. Mevlânâ, bizi dikkatli olmaya çağırır ki, her şeyi isteyen bu hırsın, senin her şeyden olmana sebep olur.⁴³⁰

“Kendine gel de hırsından teraziyi bırakma. Hırs ve tamah seni azdıran bir düşmandır

Hırs, hepsini ister fakat bütün lezzetlerden mahrum olur. A turp oğlu turp, hırsa tapma.”⁴³¹

Tehlikeli bir sıfat olan hırs yüzünden sâlik mürşidine karşı da hata yapabilir. Ondan feyz almadığını zannedip başka mürşide gider. Hâlbuki hırsı onun gözünü bağlamıştır. Kendisinin ve mürşidinin hakikatine vâkıf olamamıştır. Ya da mürşidinden feyz aldığı halde dünyaya meybinden dolayı, onun kapısında olması gerekirken süfli ve zengin dostlarının kapılarında hırsıyla dolaşmaya devam eder. Şeytan hırs sıfatını kullanarak kendisi gibi senin de Hakk’a vusulden mahrum olmanı ister.⁴³²

“Sonra da yine hırs yüzünden bu kapıyı bıraktın, hırs yüzünden her dükkânın etrafında dönüp dolaşmadasın.”⁴³³

Şeytan, nasıl kendisini taşlanmış bir hâle getirmişse hırs da tıpkı onun gibi seni kör etmiş, her şeyden mahrum bırakmıştır.”⁴³⁴

İnsan düşündüğü zaman, ölümün her an gelebileceğini bilir. Bu dünyada yiyeceğinin, içeceği ve de giyeceğinin küçük bir yekûn teşkil ettiğini de görür. Ama hırs onu o hale getirir ki bütün güç ve kuvveti ile dünyaya sarılır, ömrünü bir hiç uğruna heba eder. İnsan kendisini hırsa yönlendiren her sesin, nefse ait olduğunu ve o sese kulak verip gittiğinde, kendisini parçalamak için bekleyen bir kurdun olduğunu unutmamalıdır.⁴³⁵

“Kısmeti bir saman çöpü bile değilken hırsı dağ kadar... Allah’a yüzü yok. Âlem yanında kadir kıymet kazanmış.”⁴³⁶

⁴²⁹ *Mesnevî*, V, 120.

⁴³⁰ Konuk, IX, 463.

⁴³¹ *Mesnevî*, V, 1401-1402.

⁴³² Konuk, V. 92; IX, 482.

⁴³³ *Mesnevî*, III, 295.

⁴³⁴ *Mesnevî*, V, 1468.

⁴³⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, VI, 162; Konuk, III, 144.

⁴³⁶ *Mesnevî*, II, 465.

Sana hırs veren her sesi de adamları parçalayan bir kurt sesi bil.”⁴³⁷

Herkesin kendisinde galip olan sıfat üzere dirileceği günde hırsı yüzünden yediğine dikkat etmeyen haram sahipleri de domuz şeklinde haşır olunacaklardır. Her kötü sıfatın bir kokusu vardır. Hırs sahibinin ağzı da soğan kokar.⁴³⁸

“Hırsla dolu aşağılık ve haram yiyici kişi, o sayı günü domuz şeklinde.”⁴³⁹

Bu hırsı, âhireti kazanmada gösterirsen o zaman senin için kötü olmaktan çıkar. Bu takdirde gönül aynan, güzel şeyleri gösterir, hakikatleri duyarsın, geçici nimetler senin için değersiz bir meta’ haline gelir. Hırs ateşini üzerinden atabilirsen bu sıfat güle döner. Bu sıfatın seni götüreceği cehennem ateşi gül bahçesine dönüşür.⁴⁴⁰

“Gözün, aklın ve kulağın saf olmasını istiyorsan o tamah perdelerini yırt.”⁴⁴¹

Hırs ateşini attınız; o ateş diken gibiydi, gül bahçesine döndü...”⁴⁴²

Hırsın bir insanda bulunması çok çirkin ve tehlikelidir. Hz. Mevlânâ bu sıfatı Allah’ın değil bir Müslüman’a, kâfire dahi vermemesini istiyor. Hz. İbrâhim (as)’ın kazı kesmesi gibi bu sıfatın da başının kesilmesi ve âhirete müteallik işlere yönlendirilmesi gerekir. Bunu yapabilmekte büyük bir iştir ki her babayığidin harcı değildir.⁴⁴³

“İhtiyarlıkta Allah’ım kâfire bile hırs vermesin. Bu hırsı Allah kime verdiyse ne kötüdür o kul!”⁴⁴⁴

Hışmı, şehveti, hırsı terk etmek, erliktir. Bu, peygamberlik damarıdır.⁴⁴⁵

Bu, iki kat hırsı anlatmaydı ya... Halil’den öğren o hırs kazını kesmek gerek.”⁴⁴⁶

Hz. Mevlânâ hırsın insanda bulunup geçici şeyler ve kötü işler peşinde kullanılmasının kötülüğü ile bu sıfatın âhireti kazanmak uğrunda din, amel ve hayır işlerinde kullanılmasının güzelliğini bizlere rengi siyah olan kömürün yandığı zaman renginin kızılılaşması ile açıklar. Ateş sönünce siyahlık tekrar ortaya çıkar ama âhret işlerinde hırs geçse bile güzelliği yine devam eder.⁴⁴⁷

⁴³⁷ *Mesnevî*, II, 1959.

⁴³⁸ *Tâhiru’l-Mevlevî*, VII, 459; Konuk, III, 399.

⁴³⁹ *Mesnevî*, II, 1413.

⁴⁴⁰ Konuk, III, 167.

⁴⁴¹ *Mesnevî*, II, 569.

⁴⁴² *Mesnevî*, II, 2562.

⁴⁴³ Konuk, IX, 145; XI, 410.

⁴⁴⁴ *Mesnevî*, VI, 1228.

⁴⁴⁵ *Mesnevî*, V, 4026.

⁴⁴⁶ *Mesnevî*, V, 393.

⁴⁴⁷ *Tâhiru’l-Mevlevî*, XII, 288; Konuk, VII, 330, 331; *Mesnevî*, IV, 1122.

“Hırsı din işinde ve hayırda ara; din işinde ve hayırda haris ol. Bu işler, zaten güzeldir... hırsın geçse bile güzel görünür

Hayırlar, esasen güzel ve lâtifdir, başka bir şeyin aksi ile güzel görünmüş değildir. Bu işlerde hırsın parlaklığı geçse bile hayrın letâfeti, hayrın parlaklığı kalır.

Halbuki dünyâ işinde hırsın parlaklığı gitti mi ateşin harareti ve parlaklığı gitmiş, kömür kalmış demektir... tıpkı buna benzer.”⁴⁴⁸

Hız. Mevlânâ, İbrâhim (as)’ın kazı kesmesinde kazın hırsı temsil ettiğini anlatırken, devamında müslümanda bu hırsın nasıl olması gerektiğini, daha doğrusu müslümanın nasıl olması gerektiğini de bize hatırlatır.⁴⁴⁹

2.3.6. Rüşvet

Fil yavrusunu yiyenlerin onun anası tarafından öldürülmesi olayında olduğu gibi rüşvet alan ve yiyen insanların malını dolayısıyla kanını yiyerek kendi ölümünü hazırlar. Fil, yavrularını yiyenleri ağız kokularından anlayarak bulmuş ve onları öldürmüştür. Rüşvette kişinin ağızda devamlı kokacak ve perişanlık olan sonunu hazırlayacaktır.⁴⁵⁰

“Ey rüşvet alan, sen fil yavrusu yemektesin. Sana düşman olan fil, kökünü kazır, seni mahveder.”⁴⁵¹

Rüşvet almak, kişiyi Hakk’ın huzurunda rezil edeceği gibi âhirette ateşe götürür. Aynı şekilde rüşvet sahibi dünyada da rezil olmaya mahkûmdur. Bilgili ve ahlaklı nice kişiler bu rüşvet yüzünden rezil olmuşlardır.⁴⁵²

Rüşvet alan kişinin basireti kör olur. Artık aklının doğruları ardından gidemez. Doğrun, rüşvet aldığı kişinin doğrusu olur. Gelecek menfaate göz dikersen de gerçeği görmek ve duymak istemezsin, gerçeği söyleyemezsin.⁴⁵³

“Sen rüşvet almadıkça kör değilsin, fakat tamah ettin mi körsün, kul köle kesilirsin.”⁴⁵⁴

Kadı kalben rüşvet almaya karar verince zâlimi, ağlayıp inleyen mazlûmdan nasıl ayırt edebilir?”⁴⁵⁵

⁴⁴⁸ *Mesnevî*, IV, 1130-1132.

⁴⁴⁹ Konuk, IX, 34-36; *Mesnevî*, V, 53-59.

⁴⁵⁰ Konuk, V, 59.

⁴⁵¹ *Mesnevî*, III, 159.

⁴⁵² Tâhiru’l-Mevlevî, X, 440; Konuk, V, 451; *Mesnevî*, III, 1697.

⁴⁵³ Tâhiru’l-Mevlevî, I, 243; VIII, 836; Konuk, IV, 256.

⁴⁵⁴ *Mesnevî*, II, 2753.

⁴⁵⁵ *Mesnevî*, I, 335.

2.3.7. Medih

Kişinin nefsi, kendisinin medh edilip övülmesini ister ve bundan hoşlanır. Ancak bu övülmenin neticesi insanı dönüşü olmayan bir yola sokar. Öyle bir hale gelinir ki nefis senin bu noksanlığını kullanarak sende daha birçok kötü sıfat meydana getirir. Başkaları tarafından medh edilmek zehirin dışındaki şeker gibidir. Sen ilk zamanlar o şekerin lezzeti ile bir başkası, diğer bir başkası tarafından her zaman övülmek istersin. Şeker bitip zehir ortaya çıktığında ise tedavisi zor bir dönemece girilmiştir. Ancak bu hastalıktan kurtulmak mümkündür. Bundan sonra sana düşen nefsinin aşığılığını alçakgönüllü ve tevazu sahibi olmaktır. Bu çıbanları mücâhede ve riyâzet neşterleri ile tedavi ederek sağlık bulmaktır.⁴⁵⁶

“Medhin tesiri, şekerin tesirine benzer; gizli tesir eder ve bir müddet sonra vücutta deşilmesi icabeden bir çıban çıkar.

Nefis çok övülmesi yüzünden Firavunlaştı. Alçak gönüllü, hor, hakîr ol; ululuk taslama!”⁴⁵⁷

İnsanın baş olmak ve başkaları tarafından kabul görüp övülmek arzusu başının gitmesine de sebep olur. Başın gitmemesi için ayak olmak, alçakgönüllü olmak lazımdır. Kişi makam, mevki, mal, mülk sahibi de olsa her yer ve zamanda tevazu sahibi olmalıdır. Özellikle mürşidine karşı aynı şekilde olmayı terk etmemeli ve onu her daim üstün bilmelidir.⁴⁵⁸

“Başının gitmemesini istersen ayak ol, rey ve tedbir sahibi Kutb’a sığın!

Şah bile olsan kendini ondan üstün görme. Bal bile olsan onun otundan başka bir şey devşirme.”⁴⁵⁹

2.3.8. Tekebbür

Enâniyet, Hakk yolunun en büyük engellerinden ve geçilmesi en zor geçitlerindedir. Bu sıfatı nefis, sâliki her merhalede yoldan döndürmek için kullanır. Öyle ki sıddîkiyet mertebesine varanlardan bile en son zâil olan şey büyüklük arzusu ve başa geçmek hevesidir. Kendinde hiçbir hüner, mevki ve varlık olmayanlarda bile kendisinden aşağı olanlara karşı böbürlenmek merakı vardır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Konuk, I, 564; VIII, 276.

⁴⁵⁷ *Mesnevî*, I, 1866-1867.

⁴⁵⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 627; Konuk, IV, 58.

⁴⁵⁹ *Mesnevî*, II, 1984-1985.

⁴⁶⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, I-II, 169, 170.

Enâniyetin insanın, hem dünyasının hem de âhiretinin harap olmasına yol açar. Hz. Mevlânâ kişinin ameli ne kadar çok olursa olsun, seyrü sülûkte ne kadar mesafe kat ederse etsin enâniyetin onu ne hale getirebileceğini bizlere Musa (as) zamanında yaşamış olan Bel'am bin Bâur hadisesiyle gözler önüne serer. O ki, Musa (as) gibi ulu'l azim bir peygambere karşı dua edipte duası kabul olacak bir makama ulaşmıştır. Ama kendisinde gördüğü büyüklük onun dünyada rezil duruma düşmesine sebep olurken, âhiretinin mahvolmasına da sebep olmuştur.⁴⁶¹

Şeytan da Âdem (as)'a karşı büyüklük taslamış, onun karşısında kendisini beğenerek secde etmemiştir. Enâniyette, kişiyi dünyada Hakk'a secde etmekten uzaklaştırır. Aynı şekil Ebû Hakem diye ün yapmış olan kişi de Hz. Peygamber'e karşı büyüklük göstermiştir. Enâniyetle sarhoş olarak aklını kullanamaz ve gerçeği göremez olmuştur. Netice de daha dünyada iken bunun cezasını çekmeye başlayarak Ebû Cehil diye isimlendirilmiştir.⁴⁶²

Şeytan, şarap içmekten ne kadar uzaktı, sarhoştur ama ululukta, inat ve isyanla sarhoş olmuştur!⁴⁶³

Eşeğin altında kalarak can veren kadın gibi nefis yolunda gidip benliğinden geçemeyenlerin sonu rezil bir şekilde olacaktır.⁴⁶⁴

Kötü ölüm, yüzlerce rezillikle gelip çattı babacığım. Sen hiç eşeğin aletinden şehit olmuş insan gördün mü?⁴⁶⁵

Nefis yolunda benlikte ölürsen bil ki hakikatte sende o kadın gibisin.⁴⁶⁶

Büyüklük taslamak insanı yüzlerce belaya uğratar. Çünkü kişi baş olmaya çalışırken farkında olmadan başını kaybeder.

“Ey yiğit, bu kanatlar, benim ululanma silahım kesildi. Ululanmaysa ululananları yüzlerce belâyâ uğratar.⁴⁶⁷

Başta dönüp dolaşan nice hünerler, nice bilgiler vardır ki insan onlarla baş oluncaya kadar, baş elden gider!⁴⁶⁸

⁴⁶¹ Tâhiru'l-Mevlevî, V, 1525; *Mesnevî*, I, 3300-3302.

⁴⁶² Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 627; Konuk, VIII, 546; *Mesnevî*, II, 3462-3464.

⁴⁶³ *Mesnevî*, IV, 3614.

⁴⁶⁴ Konuk, IX, 460.

⁴⁶⁵ *Mesnevî*, V, 1390.

⁴⁶⁶ *Mesnevî*, V, 1393.

⁴⁶⁷ *Mesnevî*, V, 647.

⁴⁶⁸ *Mesnevî*, II, 1983.

Kişi odur ki nefsinin aşağılamıştır. Fakat ululanan zehir içmiş ve kendisine yazık etmiştir. Onun için başbuğ sevdasından vazgeçip, benliğini kırarak bir başbuğ-u hakikiye uymak lazımdır. Böyle yapamazsan seyrü sülûkta yolunu kaybedersin.⁴⁶⁹

“Ne mutlu ona ki nefsinin aşağılatmıştır... vay o kişiye ki serkeşlikte dağ gibi baş kaldırmıştır!

Bu ululuk, bil ki zehirli bir şaraptır, o şarapla aptal kişi sarhoş olur.⁴⁷⁰

Hocam, benliği bırak, başbuğ olma sevdasından vazgeç! Bir başbuğ ara, ona uy... başbuğ olmaya pek özenme!”⁴⁷¹

Padişahların ihtişam, güç, kuvvet ve heybeti karşısında tebâsında bulunanlar kendilerinde bir büyüklük görüp baş kaldırmaya cesaret edemezler. İnsan da Allah’ın güç, kuvvet ve azametini, dünyada ve âhirette karşılaşacağı cezayı düşünerek kendisinde bir benlik ve enâniyet görmemelidir.⁴⁷²

2.3.9. Zâlim – Zulüm

Hz. Mevlânâ, zulmü karanlık bir kuyuya benzetir. Bu kuyunun karanlığı ve korkunçluğu, burada karşılaşılacak zorluklar yapılan zulümle orantılı olacaktır. Zulüm/zâlimlik ne kadar çok ise karanlık da o kadar zifiri olacaktır.⁴⁷³

En küçük iyiliğinden kötülüğüne insanın bu dünyada yaptığı her şey ayrıntılı olarak kayıt altına alınmaktadır. Bu kayıt defterleri hiçbir kimseye zulüm yapılmadan, herkesin yaptığıнын hesabını vereceği günde kişinin eline verilecektir. Bu defterin orada verilmiş şekli de, içinde ki güzelliklere göre olacaktır. Zulüm ve kötülüklerle dolu defterin sağ taraftan güzellikle verilmesi mümkün değildir.⁴⁷⁴

“Sen de insaf et, zulümle, kötülükle, küfür ve kinle dolu olan amel defteri sağ yandan verilmeye değer mi?”⁴⁷⁵

Kişinin gözlerini zulüm kör edince zâlimle mazlumunu ayırt etmesi mümkün değildir. En büyük zâlim olan nefsin elinde aklını kullanamadığından ve görüşünü de kör ettiğinden

⁴⁶⁹ Tâhiru’l-Mevlevî, XIII, 866. Konuk, VIII, 54, 276, 468.

⁴⁷⁰ *Mesnevî*, IV, 2746-2747.

⁴⁷¹ *Mesnevî*, IV, 2029.

⁴⁷² Konuk, VIII, 596; *Mesnevî*, IV, 3776-3779.

⁴⁷³ Tâhiru’l-Mevlevî, III, 689; Konuk, I, 403; *Mesnevî*, I, 1309-1311.

⁴⁷⁴ Konuk, IX, 572; *Mesnevî*, V, 1782.

⁴⁷⁵ *Mesnevî*, V, 2205.

mazlumlara karşı düşmanca tavır sergilersin. Çünkü zâlimi, mazlumdan ayırt edebilen zaten nefsinin yenmiş kişidir.⁴⁷⁶

“Zalimi mazlûmdan ayırt eden, zülümkâr nefsinin boynunu vurmuş kişidir”⁴⁷⁷

2.3.10. Makam

Hz. Mevlânâ, İbrâhim (as)’ın kestiği dört kuştan biri olan tavusu makam sevdası ve hırsına benzeterek kesilip öldürülmesinin lüzumuna dikkat çeker. Makam sevdası ile kişi, insanları kendine çekebilmek, sevdirep kabul ettirebilmek ve yerini sağlamlaştırmak için onlara doğruluğu ve yanlışlığına bakmadan vaat ve ikramlarda bulunur. Bu başkaları tarafından kabulleniş onda kibir, gurur ve dünya sevgisi gibi birçok sıfatın meydana çıkmasına sebep olacaktır. Gözü ve gönü lezzetlerde olduğundan işin sonunu göremeyecektir. Bütün bunların geçici olduğunu ve ömrünü geçici şeyler uğruna heder ettiğinin farkına varamayacaktır.⁴⁷⁸

Hz. Mevlânâ, makam ve mal hırsının müslümana yakışmayan bir sıfat olduğunu belirtir. Eldeki bu imkânların, aslında dünyevi olduğunun farkında olunmasını, yoksa bu imkânların kişinin birçok kötü sıfatla vasıflanmasına sebep olacağını hatırlatır. Bu tuzağa kapılanların sonunun şeytan gibi lanete uğramak olacağını söyler. Mal yılanı, makam ejderhaya benzer. Bunların zararından emin olmak lazımdır. Bunun çaresi, bunların gözünü kör edip senin kurtulmana sebep olacak zümrüt misali bir yol göstericiye, mürşid-i kâmile uymaktır.⁴⁷⁹

“Mal yılanı benzeri mevki ise ejderhadır. Allah erlerinin gölgesi, bu ikisine de zümrüttür”⁴⁸⁰

Hz. Mevlânâ, makam hırsının, kazı temsil eden hırsın elli katı daha fazlası olduğunu söyler. Birçok sıfatın sebebi olan şehvetin yılan, bunun ise ejderha olduğunu belirtir. Makam ve mevki hırsının yirmi tane kötü sıfat, arzu ve isteği bir araya topladığı gerçeğine dikkat çekerek makam hırsının hafif bir şey olmadığını ortaya koyar.⁴⁸¹

“Kazın hırsı birdir. Bunun hırsıysa tam elli kat fazladır. Şehvet hırsı yilandır, mevki hırsı ejderha.

⁴⁷⁶ Konuk, VI, 15.

⁴⁷⁷ *Mesnevî*, III, 2435.

⁴⁷⁸ Konuk, IX, 146,147; *Mesnevî*, V, 395-402.

⁴⁷⁹ Konuk, IX, 618,619; *Mesnevî*, V, 1947-1950.

⁴⁸⁰ *Mesnevî*, V, 1951.

⁴⁸¹ Konuk, IX, 185.

Kaz hırsı, boğaz ve cima şehvetinden meydana gelir. Fakat baş olma hırsında bu şehvetlerin tam yirmi tanesi toplanmıştır.”⁴⁸²

Bir sofraya onlarca insan sığabilecekken makam sahibi bir başkasını istemez. Bunun için babasını bile yok etmekten geri kalmayacak kadar canavarlaşabilir. Makam ve mevki sahibi kendisine olan bu ilgi ve alaka dolayısı ile emrinde binlerce insanın olması ve her emrinin yerine getirilmesi ile kendisinde ilahlık görme yanlışlığına düşer. Kendisinde ululuk görmek de şeytanın sıfatıdır. Şeytanın sıfatıyla sıfatlanmaksızın laneti getirir.⁴⁸³

O zaman tek makam, mevki, mal, mülk ve büyüklük sahibinin Allah (cc) olduğu gerçeğini görüp ona göre hareket etmek gerekir. Bütün bunların bir imtihan olduğunu bilip bütün bu nimetler içinde Hakk’a ulaşmayı gaye edinmek lazımdır.

“Ululuk, ululuk ıssı Allah’ın elbisesidir. Kim onu giymeye kalkışırsa vebâle girer.

Taç onundur, kemer bizim. Vay haddini aşana!

Bu tavusluk kanadı, sana bir sınamadır. Buna kapıldın mı Allah’a ortak olmaya, onun gibi noksan sıfatlardan arı olduğunu dâvaya kalkışırsın.”⁴⁸⁴

2.3.11. Tûl-i Ömür

Hz. Mevlânâ, İbrahim (as)’ın kestiği dört kuştan biri olan karganın tûl-i emeli, uzun yaşama sevdasını temsil ettiğini belirtir.⁴⁸⁵

“Kuzgunun dileği, ebedî olmak, yahut uzun bir ömre kavuşmaktır, bunu umar durur.”⁴⁸⁶

Karga misali uzun ömür yaşama hevesine kapılmış olan kişi, her vakit bunun için çalışıp gayret gösterir. Ölümü unutmuş, ölümden sonrası için hazırlık yapmayı bırakmıştır. Uzun yaşamak sevdasında olmak ise şeytanın işidir. Bunu ilk isteyen odur. Bu isteğiyle ilk lanete uğrayanda odur. Hz. Mevlânâ, uzun ömür isteyen adeta Cenâb-ı Hakk’a ben fenâ yaratılışı bir kulunum, ben güzellikleri bilmem ve göremem, ben karga misali pislik yemeyi severim. Bunun için bana uzun ömür ver ki bende çokça pislik yiyeyim demek olduğunu söyler. Ancak, Allah’ın olmadığı, Allah’la olunmayan

⁴⁸² *Mesnevî*, V, 517-518.

⁴⁸³ *Mesnevî*, V, 519-528.

⁴⁸⁴ *Mesnevî*, V, 533-535.

⁴⁸⁵ Konuk, IX, 32.

⁴⁸⁶ *Mesnevî*, V, 45.

bir âb-ı hayat ise ateş içinde olmak gibidir. Tövbeye varıp İbrâhim (as) misali kargayı, bu isteği ve arzuyu kesmek lazımdır.⁴⁸⁷

“Bana fazla ömür ver ki pislik yiyeyim, dâima bana bunu ver ki benim yaratılışım kötüdür demektir.”⁴⁸⁸

Hakk’la olunca ömür de, ölüm de... ikisi de hoştur. Fakat Allah’sız âbıhayat bile ateştir.”⁴⁸⁹

2.3.12. Yemek

Tilkinin eşiği kandırıp aslana götürmesinde, eşek en sonunda boğazına düşkünlüğünün kurbanı olmuştur. Onun yemeğe, ota karşı olan hırsı, sabrına üstün gelmiş ve kendi sonunu hazırlamıştır. Nice kuşlar, boğazını doyurmadaki açgözlülüğünden dolayı tuzağı görememişler de sonlarını hazırlamışlardır. Nice akıllı kişiler, güzel lezzetleri elde etmek ve onlardan tatmak uğruna kendilerini perişan hale düşürmüşlerdir. Boğazlarını, boğazları yüzünden kaybedip yok olup gitmişlerdir.⁴⁹⁰

Yemeğe ve içmeğe olan arzu, nefsin en kötü sıfatlarından ve birçok sıfatın da sebebi olan şehvetin alevlenmesine sebep olur. Onun için yemek ve içmeyi azaltmalı, en leziz lezzetler bile önünde olsa kararınca yenmelidir.⁴⁹¹

“Şehvet yemeden olur, az ye. Yahut da bir kadın nikâhla da kötülükten kaç.

Yedin içtin mi şehvet, seni harama çeker. Ele gireni elbet harç etmek gerekir.”⁴⁹²

A haris adam doycak kadar ye, hatta yemeğin helva ve palûza bile olsa.”⁴⁹³

Gıda tedariki gibi meşguliyetlerle karnı aç olanlarda nefsin gurur ve benlik gibi birçok sıfatı bulunmadığından tevazu sahibi olurlar. Yine boş mide de nefsin ve şeytanın aldatıcı lezzetleri barınamaz.⁴⁹⁴

“Boş karın, şeytanın zindanıdır. Çünkü ekmek derdi, onun hilesine, düzenine mânidir

Dolu karın, bil ki şeytanın pazarıdır. Şeytan tacirleri orada gürültü eder dururlar.”⁴⁹⁵

⁴⁸⁷ Konuk, IX, 266-268; *Mesnevî*, V, 767-779.

⁴⁸⁸ *Mesnevî*, V, 778.

⁴⁸⁹ *Mesnevî*, V, 771.

⁴⁹⁰ Tâhiru’l-Mevlevî, X, 440; Konuk, V, 450; X, 232; *Mesnevî*, III, 1693-1696; V, 2818.

⁴⁹¹ Konuk, IX, 455.

⁴⁹² *Mesnevî*, V, 1373-1374.

⁴⁹³ *Mesnevî*, V, 1399.

⁴⁹⁴ Konuk, XIII, 271.

⁴⁹⁵ *Mesnevî*, VI, 4727-4728.

İnsanın, yediği ve içtiğine çok dikkat etmesi gerekir. Çünkü yedikten sonra haset, kibir, ucb gibi sıfatlar sende ortaya çıkar. Cehalet ve Hakk'tan gaflet meydana gelir. Bütün bunlar yediğin ve içtiğin şeylerin haram olmasındandır. Bir kişi, evliyâullahın meclisinde bulunup onun sohbetinden etkilenmez, kendisinde aşk, rikkat, gözyaşı meydana gelmezse yediği haramdır.⁴⁹⁶

“İlim ve hikmet helâl lokmadan doğar; aşk ve rikkat helâl lokmadan meydana gelir.

Bir lokmadan hasede uğrar, tuzağa düşersen; bir lokmadan bilgisizlik ve gaflet meydana gelirse, sen o lokmayı haram bil!

Hiç buğday ektinde arpa verdiğini gördün mü? Hiç attan eşek sıpası doğduğunu gördün mü?

Lokma tohumdur, mahsulü fikirlerdir; lokma denizdir, incileri fikirlerdir.

Hizmete meyletmek ve o cihana girmek azmi, ağza alınan lokmanın helâl olmasından doğar.”⁴⁹⁷

Kişinin gönül gözünün körelip hakikatleri görememesine yediği ve içtiği dikkat etmemesi sebep olur. İnsan bu yemek illetine müptela olursa doymak bilmez. Karnı doysa gözü açtır. Ağız misali olan nefsin, yedikleriyle kuvvetlenir. Âlemler sana açılması için yediğine dikkat etmen şarttır.⁴⁹⁸

Hz. Mevlânâ, yemeğe düşkünlüğün neleri getireceğini bildirdikten ve boğazdan geçenerlere dikkat etmemiz gerektiğini belirttikten sonra bu hastalıktan kurtulup, açıklıkla nefsini terbiye etmenin lüzumunu ve ruhun gıdası olan ilim ve hikmeti elde etmenin gerekliliğini bildirir. Bunu başardığında ise artık gıdan nur olur. Meleklerle arkadaşlık etmeye Hakk ve hakikati müşahedeye başlarsın.⁴⁹⁹

“Kendine gel, açlık, ilâçların padişahıdır. Açlığı canla başla kabul et, onu böyle hor görme.”⁵⁰⁰

Açlığı, onunla güçlü kuvvetli aslan kesilsinler diye ancak Allah haslarına vermişlerdir.⁵⁰¹

Bu karın dağarcığından ekmeği boşaltırsan ululuk incileriyle doldurursun.”⁵⁰²

⁴⁹⁶ Konuk, I, 495.

⁴⁹⁷ *Mesnevî*, I, 1644-1648.

⁴⁹⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, VI, 9; Konuk, III, 20; *Mesnevî*, II, 11-12.

⁴⁹⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, XIII, 934; XIV, 86; III, 831; Konuk, I, 494; VIII, 545; IX, 110, 111; X, 237; *Mesnevî*, V, 293-298; IV, 3608-3610, 3623; I, 1640-1642.

⁵⁰⁰ *Mesnevî*, V, 2832.

⁵⁰¹ *Mesnevî*, V, 2838.

⁵⁰² *Mesnevî*, I, 1639.

2.3.13. Gazap

Gazap ve hiddet insanı doğruyu görmekten uzaklaştırır. Gareze bakılınca bütün hünerler gizlenir. Dünyanın fâniliğini ve âhiretin bâkiliğini görüp idrak edemezsin. Aşırı sevgi ve nefret yüzünden bu perdeler hakikatin görülmesine mâni olur.⁵⁰³

“Hiddet ve şehvet insanı şaşu yapar; doğruluktan ayırır.

Garez gelince hüner örtülür. Gönülden, göze yüzlerce perde iner.”⁵⁰⁴

Kızmak ve hiddet çirkin sıfatlar ise bu sıfatlar kendisinde bulunan kişide aynı şekil de hakir ve çirkindir. Bu sıfat kendisi ile vasıflananı cehenneme götürür. Çünkü o cehennem ateşinin tohumudur. Onun için bir an önce söndürülmesi gerekir. Bu ateşi iman nuru ile söndürebilirsen cehennem ateşin söneceğinden sana zarar veremez.⁵⁰⁵

“Kızgınlığın, cehennem ateşinin tohumudur. Kendine gel de şu cehennemi söndür, çünkü o bir tuzaktır

Bu ateşi ancak nur söndürebilir. Cehennem mümine “Nurun ateşimizi söndürdü” der... Allah’a şükürler olsun!”⁵⁰⁶

2.3.14. Fakirlik

İnsanlar, fakirlik korkusu ile yapılması zor olan şeylere meylederler. Süleyman (as)’a gelerek kendisini Hindistan’a göndermesini isteyen adamın, ölümden kaçtığı gibi fakirlikten kaçarlardı. İnsanların bu fakirlik korkusu, adamın ölümden korkmasının misalidir. Bu korku, onların Hindistan misali ulaşıp gidilmesi zor işlere ve kazançlara hırsla sarılmalarına sebep olur.⁵⁰⁷

“Fakirlikten korkmak, tıpkı o adamın ölümden korkmasına benzer. Hırsı, çalışmayı da sen Hindistan farzet!”⁵⁰⁸

Nefis ve şeytanın insanı yoksullukla korkutacağını Cenâb-ı Hakk, bize Kur’ân-ı Kerîm de bildiriyor.⁵⁰⁹ Hal böyle iken nefsin bu vesvesine kanan kişi ne aldığına ve topladığına bakmadan acele ile deponu doldurmaya çalışır. Bunun neticesi pisliklere ve yasaklara bulaşır. Helal ve haram gözetmez hale gelir. Hak oldan şaşıp perişan bir hale düşer.⁵¹⁰

⁵⁰³ Tâhiru’l-Mevlevî, I, 242; Konuk, V, 34; *Mesnevî*, III, 66.

⁵⁰⁴ *Mesnevî*, I, 333-334.

⁵⁰⁵ *Mesnevî*, II, 1465-1468.

⁵⁰⁶ *Mesnevî*, III, 3480-3481.

⁵⁰⁷ Konuk, I, 316.

⁵⁰⁸ *Mesnevî*, I, 962.

⁵⁰⁹ el-Bakara 2/268.

⁵¹⁰ Konuk, IX, 37; *Mesnevî*, V, 60-63; II, 3087.

Aslında fakirlik, Allah'ın bir lütfudur. Çünkü insan, fakirliği yüzünden birçok günahı işleyemez. Hâli vakti yerinde olmadığından, yerine göre mecburen de olsa takvaya yanaşır. Dünya lezzetlerine haris olan, bu yüzden bu lezzetleri elde edemediği için gamlanan kişiyi nefsin elinden kurtaracak şey fakirliktir. Zengin ise, zenginliği yüzünden kendisinde güç ve kudret bulup sabrı terk ederek birçok yasağı işleyecektir.⁵¹¹

“Eli bir şeye erişmeyen, Allah'tan korktu, çekindi, kendisini ibadete verdi... yoksulluk, işte bu yüzden dâima övünülecek bir şeydir!

Zengin zenginliği yüzünden Allah kapısından reddedildi. Çünkü kudreti var; sabrı terk etti, dilediğini yapıverdi!..

Âcizlik, yoksulluk, insana hırslarla, gamlarla dolu olan nefis belâsından aman verir.”⁵¹²

2.3.15. Dünya

Nefis ile Şeytan, vesveseleriyle senin dünyaya büyük bir sevgi ve hırsla sarılmanı sağlarlar. Bunu yapmakla da âhireti, cehennemini ve azabın şiddetini unutturup ehemmiyetsiz gösterirler.⁵¹³

“Dünya sevgisi, dünya geçimine savaşıma yüzünden sana o ebedî azabı ehemmiyetsiz gösterir.”⁵¹⁴

Hız. Mevlânâ, dünyanın gerçekliğini yaptığı teşbihlerle açıklamaya çalışır. Dünya nimetlerinin aslında bir sınamadan ibaret olduğunu, bütün bu nimetlerin serap misali olup uzaktan insana su göründüğünü söyler. Dünya ve onun nimetlerinin kendisini boyalarla güzelleştirip cilvelenen bir kocakarıdan ibaret olduğunu hatırlatır. Ona kanıp uzattığı zehirli şerbeti içenlerin kaybedenler olacağı ikazını yapar.⁵¹⁵

Nefsin elinden kurtulamamış kişi, daha oyun ve oyuncak peşinde koşan çocuk gibidir. Onların velisi nefis-i emmâreleridir. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerîm de dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu bize bildirir.⁵¹⁶ O zaman dünyanın oyun, eğlence ve lezzetlerinden kurtulamamış kişi daha çocuktur ve akıl baliğ olamamıştır. Akıl baliğ olmak nefisten ve gafletten kurtulup Hak'ta fâni olmaktır.⁵¹⁷

⁵¹¹ Konuk, VI, 234.

⁵¹² *Mesnevî*, III, 3281-3283.

⁵¹³ Konuk, VI, 439.

⁵¹⁴ *Mesnevî*, III, 4068.

⁵¹⁵ Konuk, XI, 115; *Mesnevî*, VI, 316-319.

⁵¹⁶ el-Hadîd, 57/20; el-En'âm, 6/32.

⁵¹⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, V, 1584; Konuk, II, 417; *Mesnevî*, I, 3430-3431.

Dünya sevgisi ve ona olan hırs, insanı kör eder. Asıl dünyayı ve oradaki güzellikleri düşünemez hale getirir. Bu gerçeği sana söyleyerek gönül gözünün açılıp hakikati görmeni isteyenlerin sözlerini yalanlar ve onlara düşmanlık beslersin. Hz. Mevlânâ, bize bu hakikati ana karnındaki çocuk gerçeği ile açıklar. Ana karnındaki çocuğa sen ne kadar dışarıdaki dünyayı onun nimetlerini oradaki haz ve lezzetleri anlatsan o kendi içinde bulunduğu haline bakıp bu söylenenleri inkâr eder.⁵¹⁸

“İşte cihanda ki halkta buna benzer. Abdâl, onlara öbür âlemden bahsetti mi,

“Bu dünya kapkaranlık, dardaracık bir kuyudur... bu kuyunun dışında renksiz, kokusuz bir âlem var” dedi mi.

Bu söz onların hiç birinin kulağına girmez. Çünkü bu dünya tamahı, kuvvetli ve büyük yeredir.”⁵¹⁹

Peygamberlerin insanlara olan nasihat ve tavsiyelerinden biri de şu olmuştur:

“Bu aşağılık dünyaya heves etmeye, bu aşağılık dünyaya âşık, karılar gibi nefse zebun olmaya.”⁵²⁰

Dünyaya ve onun nimetlerine gönül verip sıkı sıkıya bağlanmamak gerekir. Kişinin Allah’ın kendisine mahza vermiş olduğu malı ve mülkü, Allah’ın bir emri olarak ihtiyaç sahiplerine vermekten de geri durmaması lazımdır. Bu niyetle verilirse Cenâb-ı Hakk daha ziyadesini verir.

“Peygamber dedi ki: “Öğüt vermek üzere iki melek hoş bir sûrette nida ederler:

Ey Allah, muhtaçlara ihtiyaçları olan şeyi verenleri doyur, verdikleri her dirheme karşılık yüz bin ihsan et!

Yarabbi, malını esirgeyenlere de ziyan içinde ziyandan başka bir şey verme!”⁵²¹

2.3.16. Dil - Söz

Dil ve ondan çıkan sözü Hz. Mevlânâ, çakmak ve ondan çıkan ateşe benzetiyor. Söylenen sözün nereye gideceği ve nasıl yankılanacağını iyice düşünmeden gereksiz yere söz söylememeyi tembihliyor. Çünkü söylenen sözün karşı tarafta nasıl anlaşılacağını bilemeyiz. Bu sözden etkilenmeye müsait insanlar olabilir. Farkında olmayarak istemeden, bir kıvılcımın pamuğu tutuşturması gibi ortalığı ateşe verirsin. Ağızdan çıkan söz, yaydan çıkan ok gibidir. Ok, geri dönmediği gibi sözünde dönmesi

⁵¹⁸ Konuk, V, 33,34; *Mesnevî*, III, 53-69.

⁵¹⁹ *Mesnevî*, III, 63-65.

⁵²⁰ *Mesnevî*, II, 3061.

⁵²¹ *Mesnevî*, I, 2223-2225.

mümkün değildir. Etrafı yakıp dökmek, zor duruma düşmemek ve düşürmemek için söylenecek lafı iyice tartıp öyle söylemek lazımdır.⁵²²

“Bir söz, bir âlemi yıkar, ölmüş tilkileri aslan eder.”⁵²³

Tabî ki dilin afeti ile beraber güzellikleri de çoktur. Çünkü her türlü iyilik, güzellik, ibadet, taat ve zikir onunladır. Cenâb-ı Hakk’ın hazineleri onunla elde edilir. Dil senindir, onu iyiye kullanırsan iyiliklere, kötüye kullanırsan kötülöklere ulaşırsın, onunla yok olur, onunla yokluğa erersin.⁵²⁴

“Ey dil, sen hem ateşsin, her harman! Ne vakte kadar harmanı ateşe vereceksin?

Can, sen ne dersen onu yakmakla beraber gizlice yine senin elinden feryad etmektedir.

Ey dil, sen hem bitmez tükenmez bir hazinesin; hem dermanı olmayan bir dertsin!

Hem kuşlara çalınan ıslık, yapılan hilesin; hem yalnızlık ve ayrılık zamanının enisisin!”⁵²⁵

2.3.17. Hilekâr

Nefis kişiye namaz ve oruçla bile hileler düzer. Hileleri ile kişiyi ve aklını bertaraf eder. Hakk’a karşı vermiş olduğu sözlerini unutturur. Sana vaatler verir. Ancak senin ondan kurtulup Allah’a dönmek için verdiğin vaatleri bozdurur. Ömrün ne kadar uzun olursa olsun o her gününe ayrı bir hile düzer, her gününe ayrı bir bahane bulur. Seni Hak’tan gaflete düşürüp uzaklaştırır. İslâm’ın emir ve nehiyelerini işlemen gerektiğini söyler. Fakat bu işlemiş olduğun her amelin altına yüzlerce vesvese sokar. Riya yapmaya yönlendirir. Kişiyi kibirlendirip gururlandırır. Benlik hislerini ateşler, halk tarafından medh edilmeni sağlar. Nice kötü sıfatlarla amelinini süsler.⁵²⁶

“Aşağılık nefis eğer senden yüce bir kazanç dilese bile bu dilekte hile ve düzen vardır.”⁵²⁷

Nefsin sağ elinde Kur’an ve tesbih vardır ama yeminde de hançer ve kılıç gizlidir.

Onun mushafına, onun riyasına kanma... kendini onunla sırdaş, haldaş yapma!

Seni abdest al diye havuzun kenarına getirirde havuza, suyun ta dibine atıverir!”⁵²⁸

⁵²² Tâhiru’l-Mevlevî, III, 838; Konuk, I, 482; *Mesnevî*, I, 1593-1595, 1658-1660.

⁵²³ *Mesnevî*, I, 1597.

⁵²⁴ Konuk, I, 511.

⁵²⁵ *Mesnevî*, I, 1700-1703.

⁵²⁶ Konuk, IV, 129,131, 214; VI, 48; *Mesnevî*, II, 2274-2281.

⁵²⁷ *Mesnevî*, II, 2603.

⁵²⁸ *Mesnevî*, III, 2554-2556.

Nefis, sihriyle gözünü ve gönlünü bağlar. Kendisinin sayısız kötü sıfatlarıyla çirkinini güzel, güzeli çirkin gösterir. Hakikatleri başka şekillere sokarak sana sunar.⁵²⁹

“Bir an gelir, insanı eşek gösterir... bir an gelir eşeği şaşılacak bir adam şekline bürür!

İşte senin içinde böyle bir sihirbaz gizlidir. Vesveselerle daimî bir sihir kudreti vardır!⁵³⁰

Bir eşeği bile Mısır Yusuf'u gibi güzel gösterdikten sonra o çıfıt, bir Yusuf'u nasıl gösterir?

Pisliği afsunu ile sana bal göstermede, iş inada bindi mi balı nasıl gösterir? Bir düşün artık.”⁵³¹

Nefis ve şeytan seni yine yüzlerce hile ile kandırır. Kendini bütün hastalıkları tedavi eden hekim zannettirir. Senin akıl ve idrakini bağlar. Haz ve lezzetleri ile sana nal vurur. Böylece kulağından tutup istediği tarafa çeker. Yüzlerce afsun okuyarak seni işlerinde tereddütlerle meşgul eder. O ejderha bile olsa adamı sepete koyar. En akıllı ve zeki kişiyi bile yanıltır.⁵³²

“Onun nalı, seni iki iş arasında tereddüde düşürmektir. Bunu mu yapayım dersin, onu mu? Aklını başına alda kendine gel.”⁵³³

Şeytan'ın hileyle, zeyreklikle yüzlerce afsunu vardır. Ejderha bile olsa adamı sepete kor.

İnsan akarsu olsa bağlar, zamanın en akıllı, en bilgin adamı olsa onu yanıltır, güler.”⁵³⁴

Nefis, o kadar büyük bir düşmandır ki insanı mânen öldürünceye kadar uğraşır. O hiç kimsenin gözünün yaşına, makam ve mevkisine bakmaz. Kişiyi mahvetmek için her türlü oyunu oynar. O, bu büyük hilekârlığını, sahâbeyi kirâmı aldatmakta kullanmaktan bile geri kalmamıştır. Sahâbeyi kandırmak için ona âhiret azabının çok şiddetli olduğunu söyler. Hârut ve Mârut adlı iki meleğin bile azabı bu dünyada istediklerini fısıldar. Kendisinin de âhirette rahat etmesi için bu dünyada günahlarının azabını çekmesinin doğru olacağını söyler. Sahâbi hastalık gelince ibadet, amel ve evrâddan geri kalır.⁵³⁵

⁵²⁹ Konuk, VI, 439,440; IX, 455; *Mesnevî*, III, 4068-4072.

⁵³⁰ *Mesnevî*, III, 4073-4074.

⁵³¹ *Mesnevî*, V, 1371-1372.

⁵³² Konuk, IX, 63-66; *Mesnevî*, V, 152-161.

⁵³³ *Mesnevî*, V, 162.

⁵³⁴ *Mesnevî*, V, 165-166.

⁵³⁵ Konuk, IV, 173-181; *Mesnevî*, II, 2477-2481.

“Bizi bu murdar nefisten kurtar. Çünkü bıçağı kemiğimize kadar dayandı.”⁵³⁶

Peygamber, o hastayı dolaştı, o ağlayıp inleyen zavallının halini hatırlı sordu.
Sonra dedi ki:

“Acaba sen bir çeşit duamı ettin, bilmeyerek zehirli bir aş mı yedin?”

Hele bir hatırla bakayım, nefsin, hilesinden coşunca ne çeşit duada bulundun?”⁵³⁷

Hız. Mevlânâ, nefsin hilekârlığını, onun bizim iyiliğimizi hiçbir zaman düşünmeyeceğini hatırlatır. Düşünüyor gibi görünse bile muhakkak onun altında bir hilesinin bulunduğunu söyler. Bunu Ayyâzî hazretlerini savaşa gitmesi için ikna etmeye çalışması ile anlatır.⁵³⁸

“Sabah çağıydı, can kulağıyla duydum, nefsim, içimden seslendi.

Kalk, savaş zamanı geldi, yürü. Kendini savaşa at.

Dedim ki: Ey vefasız, habis nefis, savaşa meyiletme nerde, sen nerdesin?

Ey nefis, doğru söyle, bu hilebazlık nedir? Yoksa şehvete düşkün nefis, ibadete yanaşmaz bile.”⁵³⁹

Nefsin hileleriyle insana neler yapabileceğini anlatmaya çalışan Hız. Mevlânâ, bize bu büyük hilekârın elinden neler çektiğini de söyler. İşin zorluğunu ve ihmale gelmeyeceği ikazını yapar.⁵⁴⁰

“Ben, nefsimin hilesinden neler gördüm neler... sihriyle akıl ve temyizi bile giderir!”⁵⁴¹

2.4. Nefisten Kurtuluş

Cenâb-ı Hakk, kendi düşmanı ve bizim de düşmanımız olanları dost edinmememiz gerektiğini emir buyurur.⁵⁴² Nefis de bizim en büyük ve tehlikeli düşmanımızdır. Onu dost edinmekten uzak durmalıyız. O, ne kadar kontrol altına alınıp eğitilse de yine düşmandır. Onu, gaflete düşüp de ihmal etmemek lazımdır. Çünkü ardında bu kadar büyük bir düşman varken kişinin gözüne nasıl uyku girer? Uyumamayı başaran nefisini aşılamış ve onu yenmeyi başarmıştır. Bu düşmandan emin olarak huzur içinde

⁵³⁶ *Mesnevî*, II, 2445.

⁵³⁷ *Mesnevî*, II, 2456-2458.

⁵³⁸ Konuk, X, 500,501.

⁵³⁹ *Mesnevî*, V, 3788-3791.

⁵⁴⁰ *Tâhiru'l-Mevlevî*, VII, 710.

⁵⁴¹ *Mesnevî*, II, 2278.

⁵⁴² el-Mümtehine 60/1

uyumak için Tûbâ ağacının misali olan mürşid-i kâmile iltica edilmelidir. Bundan sonra onun gölgesinde rahat ve emin olarak uyunabilir.⁵⁴³

“Ey yoksul, bunun için diyorum işte. Köpeğin boynundan tasmayı çözme

Bu köpek, terbiye edilse bile yine köpektir. “Ne mutlu nefisini aşağılayana” hükmüne uy, o, kötü damarlıdır.⁵⁴⁴

Ne mutlu kişiye ki nefisini aşağılatmıştır. Vay o kişiye ki nefsinin tekmesi altında kalmıştır!”⁵⁴⁵

Nefisle olan mücadelede iyi sonuç elde etmek için öncelikle kişinin kendi haline bir bakıp durumunu görmesi gerekir. Kendisinde güçlü ve hükümrân olan kim ve bunu nasıl anlamak lazımdır? Bunun neticesi, kendisinde asıl hükmetmesi gereken kim? Yeşil ottan murat olan ruha mı, yoksa kemikten murat olan nefse, onun lezzet ve şehvetlerine mi meylin var? Şerrin kaynağı nefse mi, hayrın kaynağı ruha mı gönlün var?⁵⁴⁶

Kurt, ceylândan bir yavru doğursa onun kurt, yahut ceylân oluşunda şüphe edilir

Önüne otlâ kemik koy. Bakalım hangisine tezce adım atacak, hangisine meyledecek?

Eğer kemiğe gelirse köpektir, ota meylederse şüphe yok, ceylân cinsindedir

Sen otlâ kemiği göster, nefis ve can gıdasını arz et

Nefis gıdasını isterse aşağılıktır, ruh gıdasını isterse serverdir

Tene hizmet ederse eşektir. Can denizine dalarsa inci bulur.⁵⁴⁷

Hız. Mevlânâ nefisten kurtuluşu kolay görüp hafife almanın ancak bir cahillikten kaynaklına bileceğini bildirir. Nefsin bizi her an kandırması esastır ve ondan kurtulmak lazımdır. Ardından onu teslim almak şarttır. Hız. Mevlânâ ondan kurtuluşun bir yolunun da, Hız. Mûsâ'nın Rabbine ve Hız. Mûsâ'ya kaçmakla mümkün olacağını açıklar. Firavun gibi olma, onun gibi nefse uyarsan boğulanlardan ve zarara uğrayanlardan olursun diyerek ikaz eder. Yine nefis Ebû Cehil'inden kurtulmak ve şerrinden uzak olmak için Hız. Ahmed'e yapışmak lazımdır. Nefisten kurtuluş bu iki Peygamberin veziri olan mürşid-i kâmilin himmetine iltica edip eteğine yapışmakla mümkün olacaktır.⁵⁴⁸

⁵⁴³ Tâhiru'l-Mevlevî, XIII, 866; Konuk, VIII, 128, 467; XIII, 308; *Mesnevî*, IV, 2237, 3345.

⁵⁴⁴ *Mesnevî*, VI, 4858-4859.

⁵⁴⁵ *Mesnevî*, III, 3794.

⁵⁴⁶ Konuk, IV, 238.

⁵⁴⁷ *Mesnevî*, II, 2676-2682.

⁵⁴⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, II, 465; Konuk, I, 274; *Mesnevî*, I, 778.

“Nefsin her anda bir hilesi var, her hilesinde yüzlerce Firavun, Firavun’a uyanlarla boğulmuş

Mûsâ’nın Allah’ına ve Mûsâ’ya kaç; Firavunluk ederek iman suyunu dökme!

Ahad ve Ahmed’e yapış, ey kardeş, ten Ebuceh’il’inden kurtul!”⁵⁴⁹

Nefsin üzerinde ki tesirine son verebilmek için enâniyet ve benlikten kurtulmak lazımdır. Bunun neticesi ilâhi mazhariyetlere nail olmaktır. Zâhid Muhammed Serrezî Cenâb-ı Hak’tan cemâlini göstermesini ister. Göstermediği takdirde kendisini dağdan atarak öldürecektir. Ama hâtiften ses gelir, atlasa dahi ölmeyeceği, defalarca atlar ve ölmez. Kendisine halkın içine gitmesi emredilir.⁵⁵⁰

“Dedi ki: Ey kıldan kıla bütün gizliliklerimi bilen Allah, şehirde ne yapayım? Söyle.

Allah dedi ki: Nefsini alçaltmak için Abbas-ı Debs gibi rüsvay ol, dilen.

Bir müddet zenginlerden para topla, yoksullara dağıt.”⁵⁵¹

Nefisten kurtuluş için nefsin peşine düşüp yeni hevâ ve hevesler edinmekten uzak durarak imanı tazelemek lazımdır. Çünkü bu onun ateşini söndürür. İman nurunu canlandırır. Bunun neticesi ilâhi nimetlere mazhar olmaya başlanır.⁵⁵²

“Ey gizlice heva ve hevesini tazeleyen kimse! İmanını tazele, ama yalnız dille olmasın.

Heva ve heves tazelenip durdukça iman taze değildir. Çünkü heva, iman kapısının kilididir.”⁵⁵³

Şüphe yok ki heva ve hevesi terk etmek acıdır ama Allah’tan uzak olma acılığından elbette daha iyidir.”⁵⁵⁴

Nefis ve iman nurundan hangisi kuvvetli ise diğeri zayıftır. Güçlü, zayıf olanı hapsedip icraatına izin vermeyecektir. Onun karşısında iraden güçlü olmalıdır. Çünkü yol uzun, meşakkatli ve zor geçitlerle doludur. Vesveseleri ile Hak’tan uzaklaştıran bu nefse dur denmelidir. Riyâzet ve mücâhededen yılmayarak göz, gönül, kalp ve kulak bu düşmana karşı sabırla muhafaza edilmelidir. Onunla başa çıkmak o kadar kolay değildir. Bunu kolaylaştıracak olan birisi bulunmalıdır. Bu işte başarı için kendiyle müşâverede

⁵⁴⁹ *Mesnevî*, I, 780-782.

⁵⁵⁰ Konuk, X, 188.

⁵⁵¹ *Mesnevî*, V, 2679-2681.

⁵⁵² Konuk, I, 345; XI, 571; XII, 491, 493; *Mesnevî*, I, 2957; II, 1274; VI, 3493-3503.

⁵⁵³ *Mesnevî*, I, 1078-1079.

⁵⁵⁴ *Mesnevî*, VI, 1768.

bulunacağı bir mürşid-i kâmilî dost edinmek şarttır. Böylece aradan bütün perdelerin kalkmasıyla Hakk'a vasıl olunur.⁵⁵⁵

“İçimden bu sesleri menet de sırlar keşfedilsin.

Allah'ı an da gulyabanilerin seslerini mahvet. Nergis gibi olan gözünü bu gergese karşı kapa.⁵⁵⁶

Onunla başa çıkamaz, onun inadına karşı koyamazsın. Yürü, bir dost kazan, onunla uzlaş!⁵⁵⁷

Aklı bir dostun aklına dost et de “Onların işi danışmaktadır” âyetini oku ona göre iş yap!⁵⁵⁸

Bu kadarcık bir tepeden korkup ölüye döndün, önünde aşılacak dağ gibi beller var, nasıl gideceksin?”⁵⁵⁹

Nefisten kurtulmak için bir mürşid-i kâmilî gidip onun riyâzet ve mücâhede reçetesini uygulamak şarttır. İlaçları ne kadar acı olursa olsun içmeye devam etmek gerekir. Yoksa vücuduna aslan resmi yaptırmaya giden Kavzinli gibi bir küçük iğne acısından dolayı hayıflanırsan ortaya kuyruğu, kulağı ve karnı olmayan bir aslan çıkar. Mürşidin verdiği uygulamalara sabredilirse nefis emmârelikten kurtulur.⁵⁶⁰

“Kardeş, iğne yarasına sabret ki gâvur nefsin iğnesinden kurtulasın.”⁵⁶¹

Hız. Mevlânâ, nefis eşeğini sıkı bağlamak hususunda da uyarır. Çünkü onun şeriat yularını bırakırsan o hemen yeşillığe, hevâ ve hevâse koşar. Yeşillikte onu bekleyen düşmanlar ise onu yok ederler. Bu Mecnun'un devesiyle yaptığı yolculukta olduğu gibidir. O ne zaman gaflete düşse deve günlerce aldıkları yoldan geri döndüğünden bir türlü Leylâ'ya/sevgiliye ulaşamaz. O da çareyi kendini deveden atıp yuvarlanarak hedefe varmakta bulur. Bu nefsi de doğru yola çevirmek ve onun arzularının aksini yapmak gereklidir. Ona, sabır ve şükür yükünü yüklemek gerekir. Onu, yolu bilenlerin ve yolun tehlikesinden haberdar olanların yanına götürmek lazımdır.⁵⁶²

“Eşeğin başını çek, onu yola sok, doğru yolu bilen ve görenlerin yoluna sür.

Onu boş bırakma, yularını tut; çünkü o, yeşillığe gitmeyi sever.

⁵⁵⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, II, 600; XIV, 49; Konuk, III, 216; IV, 130; IX, 67; X, 125, 492.

⁵⁵⁶ *Mesnevî*, II, 753-754.

⁵⁵⁷ *Mesnevî*, II, 2276.

⁵⁵⁸ *Mesnevî*, V, 167.

⁵⁵⁹ *Mesnevî*, V, 3758.

⁵⁶⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, V, 1406; Konuk, II, 307.

⁵⁶¹ *Mesnevî*, I, 3001.

⁵⁶² Tâhiru'l-Mevlevî, V, 1386; Konuk, II, 295; III, 210; *Mesnevî*, II, 729-730.

Gaflet edip de bir an boş bıraktın mı çayırlara doğru fersahlarca yol alır.

Eşek yol düşmanıdır, yeşillik görünce sarhoş olur. Onun yüzünden nice ona kul olanlar telef olup gitmişlerdir.

Eğer yol bilmezsen eşeğin dileğine aykırı hareket et; doğru yol, o aykırı yoldur.⁵⁶³

Nefisten kurtulmak ve onun sıfatlarından temizlenmek için bu işte mâhir olan, seni temizlemenin yollarını ve çarelerini bilen birinin yanına gidilmelidir. Kirli varlığını ölü misali bütün benliğine ona teslim etmek lazımdır.⁵⁶⁴

“Elbiseyi yıkamak istiyorsan bez yıkayanların mahallesinden yüz çevirme!”⁵⁶⁵

Nefsin elinden kurtulmanın bütün yollarını bilip tatbik edenler bunu bir mürşid-i kâminden öğrenmişlerdir. Nefsin elinde yalnız ve çaresiz kaldığında hemen bir Allah dostu bulunmalı ve onun öğrettikleri uygulanmalıdır. Böylece nefisten emin olunarak Allah’ın sevdikleri arasına girilebilir.⁵⁶⁶

“Yalnızlıktan ümitsizliğe düşünce güneş gibi bir sevgilinin gölgesi altına gir.

Yürü, tez bir Allah dostu ara. Böyle yaptın mı, Allah, senin dostun olur.

Halvette oturup gözünü yumanda bunu yine dosttan öğrenmiştir.

Ağyardan halvet etmek gerek, yardan değil. Kürk, kışın işe yarar, baharın değil.”⁵⁶⁷

Nefisten kurtuluş için ona olan aşk bitmelidir. Bu aşkın intihara götürdüğü görülmelidir. Nefsin isteklerinden bir an önce alakayı kesilerek, onun beslendiği gıdalar ona verilmemelidir. Nefsin bu arzularını yerine getirirsen nefsin köpek gibi beslenip kuvvetlenir. Ruhânî şeyleri avlamaktan imtina eder. Nefsin ve nefsanî kişilerin sevgisi kişi de canlanmaya başladığı an onlardan uzaklaşmalıdır. Çünkü bu sevgi kökleşirse imanının kökünü söker.⁵⁶⁸

“Sende kötü dostun sevgisi peydahlandı mı kendine gel.. ondan kaç, onunla az konuş, görüş!

Onu kökünden sök, çıkar... çünkü biter, boy verirse seni de kökünden söker, mahveder, mescidini de!”⁵⁶⁹

⁵⁶³ *Mesnevî*, I, 2951-2955.

⁵⁶⁴ *Tâhiru'l-Mevlevî*, V, 1781; *Konuk*, II, 533.

⁵⁶⁵ *Mesnevî*, I, 3880.

⁵⁶⁶ *Tâhiru'l-Mevlevî*, VI, 13; *Konuk*, III, 24.

⁵⁶⁷ *Mesnevî*, II, 22-25.

⁵⁶⁸ *Tâhiru'l-Mevlevî*, VI, 166; *Konuk*, III, 147; *Mesnevî*, II, 474-476.

⁵⁶⁹ *Mesnevî*, IV, 1384-1385.

Kişi çaba ve gayretleri sonunda nefisten kurtulmayı başarıp tertemiz hale gelirse o zaman cehennem ateşi söner. Onun yerinde güzellikler ortaya çıkar.

“Melekler derler ki: “Hani geçerken filân yerde gördüğünüz o yemyeşil bahçe vardı ya Cehennem, o şiddetli azap yurdu, işte orasıydı. Fakat size bağık, bahçelik, yeşillik bir yer oldu.⁵⁷⁰

Çalışıp, çabalayıp tertemiz bir hale getirdiniz; Allah için ateşi söndürdünüz.⁵⁷¹

Nefis, sofistâiler gibi daima şüphe içindedir. O, mânevî hakikatlere yabancısıdır. Duysa da görse de inanmayarak inkâr eder. Onu yola getirmek zordur. Çünkü o aklî ve mantikî şeylerle yola gelmez. O, ancak dayakla, mücâhede ve riyâzet sopasıyla yola gelir. Ona baş eğdirmek, onu yola getirmek ve ondan kurtulmak için dayağı eksik etmemek lazımdır.⁵⁷²

“Nefis Sofestai olmuştur, vur nefsin kafasına! Çünkü hakikati kötekle anlar, delil getirmekle değil.

Mucize görür, aydınlanır. Sonradan der ki: O bir hayaldi.⁵⁷³

Nefisten kurtuluş için o hırsızı yakalamak, yakalayınca çaldıklarını söyletmek gerekir. Aynı hataya bir daha düşmemek için ondan, bütün hile ve tuzaklarını öğrenmek şarttır. Bütün bunlardan sonra, onu kesinlikle bırakmayıp riyâzet ve mücâhede ipi ile sıkıca bağlamak gerekir.⁵⁷⁴

“Ama sesini duydun mu onu sınıksı tut, koy verme de çaldığı şeyleri söylet

Hırsızı yakalayıp, sıkıştırmak, çaldığını çırttığını söyletmek cihadi ekberdir.”⁵⁷⁵

Nefis, hiçbir zaman kötülükten geri durmaz. Onu uslu bir vaziyette bulursan bil ki bu bir hiledir. Ondan vefakârlık beklemek hatanın en büyüğüdür. Ondan emin olmanın en güvenli yolu ona her vakitte mücâhede, riyâzet, zikir, ibadet ve taat ile eziyet vermektir. Bu ejderha nefsi kötü fiil ve sıfatları işlemekten uzak tutmak ve onu dünya lezzetlerinden ayırmakla elini kolunu bağlamışsındır. Bu işte muvaffakiyet o ejderha nefsi öldürecek bir ejderhaya sahip, Mûsâ (as) meşrepli bir mürşid-i kâmile beraber olmaktır.⁵⁷⁶

⁵⁷⁰ *Mesnevî*, II, 2557-2558.

⁵⁷¹ *Mesnevî*, II, 2560.

⁵⁷² Konuk, II, 379; IV, 443; *Mesnevî*, I, 3280-3283; V, 569-572.

⁵⁷³ *Mesnevî*, II, 3500-3501.

⁵⁷⁴ Konuk, IV, 158.

⁵⁷⁵ *Mesnevî*, II, 2378-2379.

⁵⁷⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, IX, 269; Konuk, V, 282-284; *Mesnevî*, III, 1057-1059.

“Ercesine onu savaşa çek, babayığitçe onunla vuruş... Allah, sana vuslatıyla karşılık versin!”⁵⁷⁷

Sen ona zahmet, eziyet vermeden uslu, rahat ve vefakâr bir halde tutmayı mı umuyorsun?

Bu, her aşağılık kişiye nasip mi olur? Ejderhayı öldürmeye bir Mûsâ gerek.⁵⁷⁸

Nefsin bütün oyunlarını bertaraf edebilmek ve elinde oyuncak olmamak için onun karşısında Hz. Ali gibi sağlam durabilmek lazımdır. Nefsin vesveseleri ancak örümcek ağı gibidir. Bu ağada sinek gibi zayıf ve güçsüz varlıklar takılır. O, ancak sinek avlayabilir, kuş avlayamaz. Mürşid-i kâmiller ise sineklerle ilgilenmezler. Onlar keklik misali kişileri avlayan doğandırlar.⁵⁷⁹

“O melunun sesinin heybeti bu olursa gayrı Allah’ın sesindeki heybet ne olur?

Doğandan aslı, nesli belli olan keklik korkar. Sineğe o korkudan pay yoktur.

Çünkü doğan, sinek avlamaz ki... sinekleri ancak örümcekler avlar.

Şeytan örümcek, senin gibi sineğe galiptir. Keklikle, karakuşla işi yok!

Şeytanların bağırıları, kötü kişilere çobanlık eder. Padişahın sesiyse velîlerin bekçisidir.”⁵⁸⁰

2.4.1. Nefisten Kurtuluştaki Akıl

Akıl, ruhun sıfatıdır ve melek tabiatlıdır. Melek ile akıl bir ve aynı yaratılıştandır, ancak bu âlemde iki suret halinde var olmuşlardır. Aynı şekilde bu ikisi, Hakk’ı bulmada da bir ve birbirlerine yardımcıdırlar. Çünkü bunlar, Hakk’ın emrine uymuşlar, Hz. Âdem’in ilahi nurunu görüp, secde edip tâbi olmuşlardır. Ona yardımcı oldukları gibi onun evlatlarına da yardımcıdırlar.⁵⁸¹

“Melekle akılda birdir, hikmeti var da onun için iki suret oldu.”⁵⁸²

Melekle aklın... o ikisinin gözleri Âdem’i görüp nurlandı. Şeytan’la nefsin... bu ikisinin gözleri, Âdem’i ancak toprak olarak gördü.⁵⁸³

Akıl, imana mensup olduğundan kişiyi kötülüklerden korumada bir bekçi gibidir. Nefis de tabiatı icabı insana düşmandır ve intikam almak ister. Ancak akıl buna mücade

⁵⁷⁷ *Mesnevî*, III, 1061.

⁵⁷⁸ *Mesnevî*, III, 1064-1065.

⁵⁷⁹ Konuk, II, 507; VI, 515; *Mesnevî*, I, 3788-3797.

⁵⁸⁰ *Mesnevî*, III, 4339-4343.

⁵⁸¹ Tâhiru’l-Mevlevî, XI, 832,1055; Konuk, VI, 211, 435; VIII, 265; *Mesnevî*, III, 3193-3196; IV, 2703.

⁵⁸² *Mesnevî*, III, 4054.

⁵⁸³ *Mesnevî*, III, 3199.

etmez, onu engeller. Akıl, kalp şehrinin bekçisi olduğundan hırsızlara karşı bir kedi gibi daima uyanıktır. Kalbe gelen nefsin kötü fikir ve havâtırlarını sokmaz. Fare olan nefis, deliğinden dışarı çıkamaz. Çıkarsa derhal saldırıya uğrar. Bir kalbe de fare girmiş ise orayı harap eder. Orada fareyi yok edecek akıl kedisinin kendisi değil, ancak sureti, akl-ı maaş var demektir. İnsanda ki akl-ı maadı temsil eden kedi, aslanları deviren aslandır.⁵⁸⁴

İmana mensup akıl adil bir şahneye benzer... gönül şehrinin bekçisidir, hâkimidir

Nerede fare çıkar, bir şeye el uzatırsa ya orada kedi yoktur, yahut varsa bile sureti vardır!

Kedi nedir? Aslanları yıkan aslan... tende ki imana mensup akıl!"⁵⁸⁵

Nefis Hâmân'dır, akıl ise Mûsâ (as)'dır. Senin hangisine meylin var ise, sen ondansındır. Şayet ikisine de meylin var ise o zaman ikisi de sende galip olabilmek için savaş halindedirler. Çaba ve gayret ile aklın nefis üzerine galip gelmesini sağlamak şattır. Çünkü bu galibiyet hakikatler, mânâlar ve suretler üzerine de galip gelmek demektir.⁵⁸⁶

"Haman'a meylin varsa Haman'dansın... Mûsâ'ya meylin varsa Sübhan'dan!

İkisine de mailsen, iki cinsten de katığın var... nefisle akıl, ikisi de sende karışık!

İkisi de savaşta, kendine gel, kendine! Çalış da mânalar, suretlere üstün olsun!"⁵⁸⁷

Nefis ile aklın savaşı Mecnun ile devesinin savaşına benzer. "Mecnun sevdalısı Leylâ'ya kavuşmak için ileriye, deve ise yavrusuna kavuşmak için geriye gitmek ister. Mecnun aşkıdan dolayı kendinden geçince, deve yularının bir an gevşemesini fırsat bilip hemen geri döner. Mecnun kendine gelip baktığında gitmiş olduğu mesafeden metrelerce geriye gitmiştir. Her iki tarafında aşkı farklıdır. Bunun böyle gitmeyeceğine karar veren Mecnun, deveden ayrılmaya karar verir ve kendini devenin sırtından aşağı atar. Ayağı kırılır ama o aşığına gitmekten geri durmaz. Menzile yuvarlana yuvarlana gitmeye devam eder."⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, XIII, 521; Konuk, VIII, 38, 39; *Mesnevî*, IV, 1984-1990.

⁵⁸⁵ *Mesnevî*, IV, 1986-1989.

⁵⁸⁶ Konuk, VIII, 269,270.

⁵⁸⁷ *Mesnevî*, IV, 2717-2719.

⁵⁸⁸ Konuk, VII, 448; *Mesnevî*, IV, 1533-1556.

Akıl da ayrılığa düşmüştür ve yücelere ulaşmak arzusu içindedir. Nefis ise ot ve diken aşkı ile dünya lezzetlerine meyletmiştir. Bu lezzetleri elde etmek için de var kuvveti ile çalışmaktadır. Akıl ile nefsin hedef ve istekleri farklı olduğundan bu ikisinin vuslata erişmesi de mümkün olamamıştır. İki adımlık mesafe bu şekil hile ve aldatmalarla yıllarca kat edilemez hale gelmiştir. Vuslata ermek için bu nefis devesinden kurtulmak onunla alakayı kesmek gerekir. Hiçbir şekilde seyrü sülûkten ve Hakk'a vasıl olmaktan geri kalınmamalıdır. Bunu elde etmek için ise her şart ve zorlukta bir çare bulup yolculuğa devam edilmelidir. Çünkü yolculuğun sonunda yokluğa erip gerçek aşka/aşk-ı ilâhiye vuslat vardır.⁵⁸⁹

Allah aşkı, hiç Leylâ'nın aşkından değersiz olur mu? Ona top olmak elbette daha doğru, daha yerinde!

Top olda doğruluk yanına yat, aşk çevgâniyle yuvarlanarak git!

Çünkü bu yolculuk, binekten indikten sonra Allah çekişiyle olur... halbuki önceki gidişimiz, deveyle idi!

Bu çeşit gidiş, gidişlerden apayrıdır... bu gidiş cinlerin gidişiyle de olmaz, insanların çalışmasıyla da!

Bu çekilip gitme, alelade çekilip gitme değildir... bunu, Ahmed'in lûtfu meydana getirdi vesselâm!"⁵⁹⁰

Nefis Nemrud'tur ve ulûhiyet davasındadır. Onun varacağı yer ateştir. Ruhun sıfatı olan akılsa Hz. İbrahim gibidir. Allah'ın emir ve nehiyelerini yerine getirdiğinden ateş ona ziyan veremez. O, bütün merhaleleri aşarak kaybolmadan hedefe varır.⁵⁹¹

Nefis Nemrut'tur, akılla canda Halil. Ruh, işin tam içindedir. Kılavuza ihtiyaç yok... kılavuza muhtaç olan nefistir."⁵⁹²

Hz. Mevlânâ, fakir Arap ile karısı arasında geçen hadiseyi anlatırken, hadisenin dış yüzünün bir hikâyeden ibaret olduğunu ancak iç yüzünde ise bunun bir hikâye olmadığını söyler. Burada kadın nefsi, erkek ise akıllı temsil eder. Nefis ile ruhun bir sıfatı olan akıl arasında dâimi bir mücadele vardır. Akıl, senin Hakk'a giden yolunu aydınlatan ışıktır. Kendisi gibi senin de iyiliklerle beraber olmanı ister. Nefis ise Hakk'ı ve hakikati inkâr edendir. Kendisi gibi senin de kötülüklerle beraber olmanı ister.⁵⁹³

⁵⁸⁹ Tâhir-ul-Mevlevî, XII, 403, 407.

⁵⁹⁰ *Mesnevî*, IV, 1557-1561.

⁵⁹¹ Konuk, IV, 396.

⁵⁹² *Mesnevî*, II, 3311.

⁵⁹³ Tâhiru'l-Mevlevî, VI, 1246; Konuk, II, 202; *Mesnevî*, I, 2903.

“Bu kadınla erkek, nefisinle akıldır. İyi kişiye de mutlaka lazımdır, kötü kişiye de.

Bu ikisi, toprak yurttan esir ve mahpuslardır. Gece gündüz savaşta macera içinde.⁵⁹⁴

Akıl ayıplarla dolu nefisten feryat eder. Akılla nefsin bir kişide bulunması mümkün değildir. Çünkü nefis bütün güzellikleri yok eden bir ayıptır. Yine bu beraberlik aklın zarar görmesine sebep olur. Hz. Mevlânâ, bunun misalini bize kurbağa ile farenin arkadaşlığı ile anlatır. “Bir kurbağa ile fare dost olur, bir araya gelip sohbet ederler. Fare bir gün kurbağaya kendisi ile daha fazla zaman geçirmek istediğini ancak geldiğinde suyun içinde olduğu için sesini duyuramadığını söyler. Bunun için birbirlerinin ayağına ip bağlamayı ve o ipi çekerek geldiğini haber vermeyi kararlaştırırlar. Bu sırada bir karga gelip fareyi kapar. Ayağı bağlı olan kurbağada gökyüzünde feryatlarla süzülür.” Akılla nefsin arkadaşlığının sonuca da böyledir. Nefis ile beraber olan nefsânî haz ve lezzetlere yönelince, nefsânî kişilerce avlanır. Akıl ayıplarla dolu nefisten feryat eder.⁵⁹⁵

“Feryat adamın kendi cinsinden olmayan dostundan, feryat. Ey “ulu”lar, sizinle düşüp kalkacak iyi bir dost arayın, diyordu.

Akılda ayıplarla dopdolu bulunan nefisten feryat eder.”⁵⁹⁶

Akıl, hususiyetlerini kaybettiği zaman nefse mağlup olmuş demektir. Hakk’ı, hakikati ve işin sonu görmekten uzaktır. Cüz’i akıl derecesindedir. Akl-ı kül sahipleri ise Allah’ın has kullarıdır. O’ndan başkasına meyletmezler. Bu akıl onları Hakk’ın bağına, bahçesine, Kaf Dağı’na ve gönül Mescid-i Aksa’sına götürür. Yine bu akıl, sahibini kötülüklerden meneder. Kendisinde bulunan sıfat ve hususiyetleri iyiye kullanmasını sağlar. Aklı dışı, nefsi ise erkek gibi her türlü fenalığı yapmaya hazır olan nefesine mağlup olmuştur. Ama o kimse ki akli erkek, nefsi dışı ve âciz durumdadır. Bunun da akli, nefsinin alt etmiş, onu yenmiştir.⁵⁹⁷

“Aklın hassası, işin sonunu görmektir. Âkıbeti görmeyen akıl, nefistir

Nefse mağlup olan akıl, nefis haline gelmiştir.”⁵⁹⁸

Nefsin gazap, şehvet, kibir, haset, kin gibi kötülük şarapları vardır. Bunlarla sarhoş olan kişiler doğru yoldan çıkarak kâtil olur veya intihar ederler. Kişi, bu sıfatlar yüzünden aklını kullanamaz. Çünkü bu sıfatlar aklını köreltmıştır. Nefsin kendisi aşağılık

⁵⁹⁴ *Mesnevî*, I, 2618-2619.

⁵⁹⁵ Konuk, XII, 329.

⁵⁹⁶ *Mesnevî*, VI, 2950-2651.

⁵⁹⁷ Konuk, VII, 378; IX, 233; X, 123; *Mesnevî*, V, 2461-2464; IV, 1312-1313.

⁵⁹⁸ *Mesnevî*, II, 1548-1549.

olduğundan kendine tabi olanları da aşağılara götürür. Ruhun sıfatı olan aklın ise saâdete meyli vardır. Onunda rıza ve iffet gibi şarapları vardır. Kişi bunlarla rahat içinde hedefe varır.⁵⁹⁹

“Nefsin, kötülük şarapları var ki o kötü kişiyi bunlarla yoldan çıkarır!

Aklın, kutluluk şarapları var ki insan onların neşesiyle zevalsiz bir konak bulur.⁶⁰⁰

Dünyada nefsi ve onun isteklerini geride bırakıp aklı öne geçirmek lazımdır. Böyle yapılmaz ise akılla nefis aynı olur. Aklının zayıflığından nefsin gittikçe kuvvetlenerek önüne geçilemez bir ejderhaya döner. Ama aklın kuvvetli ise o zamanda nefsin zayıflar ve fenalık yapamaz. Mutmainne hale gelerek akla ve ruha tâbi olur.⁶⁰¹

Nefsin bey, aklın ise esir durumda olduğu kişiye itimat edilmez. Hatta yanında Kur’ân-ı Kerîm olsa da yeminlerle el bassa dahi ona güvenilmez. Çünkü bu nefis kendisinde hükümran olduğu müddetçe yeminini de bozacaktır. Bu nefis, yeminlerle dizginlenemeyecek kadar büyük bir düşmandır. O yeminler karşısında daha da hırslanır. Yeminlerini bozdukça hiçe sayar. Nefis o kadar kurnaz, hilekârdır ki sihriyle aklı bertaraf eder. Kişiyi doğruyu yanlıştan ayırt edemez hale getirir. Akıl, nefis üzerine galip gelip bedene hâkim olduğu zaman ise ilâhi rızıklar elde edilmeye başlanır. Ama nefis hâkim ise o zaman da akıl aciz hale düşer. Hak ve hakikati bilip anlayan ve arayıp bulabilen akıl, nefsin esiri olmakla, garip hale düşerek nefsin korkunç yüzüyle karşı karşıya kalmıştır.⁶⁰²

“Akıl, nuranî ve iyi bir hak ve hakikat arayıcısıyken neden zulmanî nefis ona galip oluyor.

Neden mi? Nefis, kendi evinde, kendi yurdunda... akılsa garip! Köpek bile kendi kapısında korkunç bir aslan kesilir!..”⁶⁰³

Akıl, aslında âhireti düşünür. Ona hazırlık yapmakla meşguldür. Ancak nefsin hevâ ve hevesine esir olunca Hakk’ın emirlerinden, zikirten ve niyazdan uzaklaşır. Dünyaya dalarak içinde bulunduğu anı değerlendirip düşünmeye başlar.⁶⁰⁴

“Heva ve hevesini kendine vezir yapma da pak canın namazdan, niyazdan kalmasın

⁵⁹⁹ Konuk, VIII, 261; IX, 28

⁶⁰⁰ *Mesnevî*, IV, 2688-2689.

⁶⁰¹ Konuk, IV, 26; *Mesnevî*, II, 1856-1860.

⁶⁰² Konuk, IV, 95; VI, 48; *Mesnevî*, II, 2134-2138.

⁶⁰³ *Mesnevî*, III, 2557-2558.

⁶⁰⁴ Konuk, VII, 363.

Çünkü bu heva ve heves, hırslarla doludur ve içinde bulunduğu hali görür... aklın düşüncesiye din gününün düşüncesidir.”⁶⁰⁵

“Sana kötülükten bir şey isabet ederse nefsendendir.”⁶⁰⁶ buyruğu gereği, gerçeği tam görüp bilemeyen, töhmet altında tutulması gereken nefistir. Akıl ise şerefli, töhmet altında değildir. Latif nur olan akıl ise muhakemesi ile hissin yanlış ve eksikliklerini ortaya çıkarır.⁶⁰⁷

“Töhmetli nefistir; yüce akıl değil. Töhmetli duygudur; lâtif nur değil.”⁶⁰⁸

Akıl, başka bir akıl ile birleşir veya bir akıl sahibiyle bir araya gelirse orada bir kuvvet ortaya çıkar. Bu birliktelikten sevgi ve muhabbet hâsıl olduğundan kötülükler ortaya çıkamaz. Hakk’a giden yol nurlanarak ortaya çıkar. Aynı şekilde nefis başka bir nefis veya nefsânî biriyle dost olursa orada zulümât ortaya çıkar. Dostluklar yerini düşmanlığa bırakır. Hakk’a giden yollar kaybolur. Akıl geri planda kaldığından hususiyetlerini kaybeder.⁶⁰⁹

“Akıl başka bir akılla birleşti mi nur artar, yol meydana çıkar.

Fakat nefis bir başka nefisle sevinir, gülerse karanlık çoğalır, yol gizlenir.”⁶¹⁰

Tavşan ve aslan hikâyesinde tavşanın, güçlü gördükleri aslanın yanına gitmemesi karşısında korkan hayvanlar tavşanı hemen gitmesi için zorlarlar. İşte kişide nefis hâkim olunca onun emri altına giren hisler ve düşünceler onu çok kuvvetli gördüklerinden ona bir itirazın veya muhalefetin büyük bir hâdise meydana çıkarmasından korkarlar. Bunun için akıllı, nefse uymaya teşvik ederler. Ama akl-ı maad, nefsin bütün bedende hâkim olmasını ve dilediği gibi tasarrufta bulunmasını hoş görmüyor. Bu nefis aslanını aklını kullanarak kuyunun dibine atıyor. Çünkü orada onu dizginleyecek, onun güç ve kuvvetini yok edecek olan kâmil akıl sahibi birisi vardır.⁶¹¹

Akıl baba, nefis ise anadır. Sen onu kendine merhametli, müşfik ve senin üzerine titriyor gibi görürsün ama işin sonunda acı ve sıkıntı vardır. Ondak kaçarak babaya sığınmak lazımdır. Onun görünüşü sert ve merhameti az gibi görünebilir. Onun bu

⁶⁰⁵ Mesnevî, , IV, 1259-1260.

⁶⁰⁶ en-Nisâ 4/79.

⁶⁰⁷ Konuk, IV, 443.

⁶⁰⁸ Mesnevî, II,3499.

⁶⁰⁹ Konuk, III, 26; VI, 82; Mesnevî, III, 2689-2690; II, 2277.

⁶¹⁰ Mesnevî, II, 26-28.

⁶¹¹ Tâhiru'l-Mevlevî, I-II, 563, 564.

görünüşünün altında ki gerçeği görünce ananın helvasını terk ettiğinden dolayı hayıflanmazsın.⁶¹²

“Kendine gel, bu anadan, onun merhametinden kaç. Babanın sillesi, onun helvasından yeğdir

Ana nefistir... Baba da cömert akıl. Akla uyan önce daralır ama sonunda yüzlerce genişliğe uğrar.”⁶¹³

2.4.2. Nefisten Kurtuluşta Mürid

Hız. Mevlânâ, seyrü sülûkun Hakk’a giden yolculuğa çıkmanın kolay olmadığını, her yolcunun farklı kâbiliyet ve istidâta sahip olduğundan yolcuğun zorluğunu görünce aynı tepkiyi veremeyeceğini hatta bazılarının bu yolculuktan vazgeçebileceklerini belirtir. İşte yolculuğa çıkacak bu sâlikleri hazır hale getirmek, onlara ürkütmeden yüklerini vurmak, her birine kâbiliyet ve istidâdına göre muamalede bulunmak gerekir ki bu da zor bir iştir. Bu işi başarabilmek için hakiki bir mürşid-i kâmil olmak lazımdır. Bu müridlere yolculuğun lüzumunu anlatarak onları bu zorlu yolculuğa ikna etmek ve yolculuğa çıkmayıp kendilerini yeterli görenlerin akıbetinin ne olacağını göstermek gerekir. Bunu yaparken onlardan gelecek olan her türlü ezâyaya da sabretmek lazımdır.⁶¹⁴

Hız. Mevlânâ, sâlik için bir mürşid-i kâmile uymanın zarurieti üzerinde durur. Müridin kendisinde bulunana hiçbir zaman güvenmemesi gerektiğini söyler. Kılavuzsuz yola çıkan aslanın bile Hakk’a giden yolculukta hedefe ulaşamayıp perişan olacağına dikkat çeker. Yine bu yolculukta mürşidine sadakatin tam olması gerektiğini söyler. Ondan gelecek her türlü lütfu ve kahrı bir bilip teslim olmanın neticesinde hakikatlere vâkıf olunabileceğini hatırlatır. Mürid için, mürşide teslim olmanın kazancını mürşidi gemiye teşbih ederek gözler önüne serer. Hiçbir gayret göstermeyip bir kenarda uyuyor olsan dahi bindiğin gemi hareket ettiğinden seni hakikatler limanına götürerek sevgiliye kavuşturacaktır.⁶¹⁵

“Şeyh beraber olunca kötülüklerden uzaksın... gece gündüz gitmektesin; gemidesin

Canlar bağışlayan cana sığınmışsın... gemiye girmiş, uyuyorsun; öyle olduğu halde yol almaktasın!

Zamanın peygamberinden ayrılma... kendi hünerine, kendi dileğine pek güvenme!

⁶¹² Konuk, XI, 472-474.

⁶¹³ *Mesnevî*, VI, 1436-1437.

⁶¹⁴ *Tâhiru'l-Mevlevî*, XIII, 525; Konuk, VIII, 44-54; *Mesnevî*, IV, 2002-2015.

⁶¹⁵ Konuk, VII, 170-172; *Mesnevî*, IV, 540-550.

Aslan bile olsan değimli ki kılavuzsuz yol almaktasın; kendini görüyorsun, sapıksın, hor hâkirsin”⁶¹⁶

Sâlik, mürşidinin emrine girerek ona teslim olmalıdır. Benlikten ve itirazdan uzak durmalıdır. Bütün varlık ve hünerlerini terk edip, onun dedikleriyle hareket etmeli ve bildiklerini unutmalıdır. Çünkü senin bildiklerin onun karşısında yok hükmünde olup bir değer ifade etmez. Nefse kanıp kendinde bir varlık görürsen bu takdirde bütün istidat ve kabiliyetini kaybedersin.⁶¹⁷

Zamanın kutbunun sözüne karşı nakli ilim, bil ki su varken teyemmüm etmeye benzer!

Kendini aptal yerine koy, ona uy da yürü... ancak bu aptallıkla kurtulabilirsin!⁶¹⁸

Hakk yolunda yolculuğa başlayan müridin ağzında âyet, hadis ve Allah dostlarının sözleri bulunmaya başladığından ağzına misk kokusu bulaşmıştır. Ama hâlâ nefsinin esiri olduğundan hakikatte bu koku gübre kokusu gibidir. Ağzında hakiki miskin kokabilmesi için bu nefisten kurtulmak lazımdır. Bunun için de bir mürşid-i kâmil bulup onun bahçesinde bulunan ilim, irfan, hakikat ve marifet çimenleri, çiçekleri ve gülleriyle sabırla senelerce gıdalanmak lazımdır. Bunun neticesinde nur olup misk kokmaya başlanır.⁶¹⁹

Sâlik, sülûk esnasında kalbine gelen feyiz ve vâridattan dolayı kendisinde bir varlık görüp üstadından uzaklaşmayı düşünmemelidir. Çünkü bu düşünce kalbinde, şeyhine karşı gelme, onu küçük görüp kendisinin de onun gibi olduğu hissini doğurur. Kendisinde bir varlık görüp insan-ı kâmil olduğunu zanneder. Artık bir başkasına mecbur olmadığını, birine bağlanıp da nefsini terbiye etmeye ihtiyacının bulunmadığını, bundan sonra kendisinin dergâh açıp insanları irşat etmesi gerektiğine karar verir. Nefsindeki bu benlik ve gurur kendisinde daha birçok sıfatın zuhur etmesine sebep olur. Çünkü o tam anlamıyla nefsinin sıfatlarını yok edememişti ve onlarda ilk fırsatta tekrar gün yüzüne çıkacaklardır.⁶²⁰

⁶¹⁶ *Mesnevî*, IV, 540-543.

⁶¹⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, XII, 365, 369; Konuk, VII, 408, 412; VIII, 469, 470; *Mesnevî*, IV, 3348-3350, 1424-1432.

⁶¹⁸ *Mesnevî*, IV, 1418-1419.

⁶¹⁹ Konuk, X, 125-127; *Mesnevî*, V, 2470-2479.

⁶²⁰ Konuk, XIII, 281-283; *Mesnevî*, VI, 4763-4771.

Sâlik, şimşek misali gelip geçici lezzetlere aldanmamalıdır. Çünkü bu ışıkla hiçbir şey yapılamayacağı gibi nefsin sıfatlarının çukuruna düşmene de sebep olur. Bu lezzetlerin peşine de takılmamalıdır. Yoksa gerçek lezzetleri kaçıır, gerçek mürşidi fark edemez ve ondan yüz çevirirsin. Sâlik kendi ilmine güvenmemeli, ilmiyle gururlanıp yeterli görmemelidir. Kendini mürşide teslim etmekten çekinmemelidir. Çünkü selamete limana varabilmek için kendini şeyhin gemisine bağlamak ya da gemiye binmek şarttır. Lezzetleri terk etmekten korkmayarak şeyhinin çağrılarını kulak vermek gerekir.⁶²¹

Henüz kemâle erememiş olan mürid, kendisinin kemâle erip Hakk yolunda epeyi bir mesafe aldığını söyleyip mânâ âlemine yalnız başına gitmeye kalkışmamalıdır. Çünkü yola çıkar çıkmaz yırtıcı hayvanlar misali olan nefis ve şeytan onu parçalayıp yok eder. Nefsin sıfatlarından kurtulup kanat misali olan ruhu kuvvetlenmemiş iken Hakk yolunda kendi görüşü ile gitmeye kalkışan perişan olur. Kişi seyrü sülûkte mutlaka bir mürşid-i kâmile muhtaçtır.⁶²²

“Henüz kanadı çıkmayan kuş uçmaya kalkışırsa her yırtıcı kedinin lokması olur.

Ama kanatlanınca o kendisinden teklifsizce, iyi ve kötü ıslık olmaksızın uçar.⁶²³

Her şeyden haberdar olan bir şeyhin tedbirine uymadıkça kalp gözün açık olmadığı hâlde nasıl yol alabilirsin?

Vay o kuşa ki kanadı bitmeden yücelere uçmaya kalkışır da tehlikeye düşer!

İnsana kol, kanat akıldır. Adamın akli olmazsa kendisine başka bir akli kılavuz etmesi gerektir

Ya üstün ol, ya üstünlüğü ara. Ya görüş sahibi ol, yahut bir görüş sahibi ara...

Akıl anahtarı olmaksızın bu kapıyı açmaya kalkışmak beyhudedir, doğru değildir, açılmaz.”⁶²⁴

2.4.3. Nefisten Kurtuluşa Yol Göstericiler

2.4.3.1. Mürşid-i Kâmil

Hız. Mevlânâ, mürşid-i kâmilin kişiliği ve sıfatlarını bir başlık altında bizlere bildirir. İlk önce pîri seçip onu Hakk’a götüren yol olarak kabul etmek gerekir. Yine insanın bazen en iyi bildiği yolda bile bir kılavuza ihtiyaç duyabileceğini, durum böyle olunca tehlikeli, tuzak ve felaketlerle dolu yola yalnız çıkmamamızı tembihler. Böyle bir

⁶²¹ Konuk, XIII, 68-75; *Mesnevî*, VI, 4095-4121.

⁶²² Konuk, I, 229; XIII, 63

⁶²³ *Mesnevî*, I, 583-584.

⁶²⁴ *Mesnevî*, VI, 4073-4077.

yolculukta nelerle karşılaşacağımızı bilmiyorsak mutlaka yolu bilen bir mürşid bulunmalıdır. Çünkü o seni yay gibi dosdoğru hedefe gönderir. Mürşid-i kâmilin asıl özelliğinin dış görünüşü, saçının ve sakalının ağarması değil, Hakk’a olan nailiyetidir. Onun velâyeti ezeli ve Hakk’a olan yakınlığı benzersizdir. Hz. Mevlânâ onu eşsiz bir inciye eşdeğer tutar.⁶²⁵

Babam, doğruluk yolunda ki bu amel, bu kazanç, nasıl olur da üstatsız elde edilebilir?

Âlemde en aşağılık sanat bile hiç üstatsız elde edilebilir mi?⁶²⁶

Kılavuzsuz yola gidene iki günlük yol, yüz yıllık yol olur.⁶²⁷

Hz. Mevlânâ, bizlere gerçek mürşid-i kâmil ile sahte mürşidi ve aralarındaki farkı şöyle açıklar:

“Kötü nedir? Aşağılık ve muhtaç bakır, şeyh kimdir? Ucu, sonu olmayan kimya!

Bakır, kimya yüzünden altın olmak kabiliyetinde değilse kimya, bakır yüzünden bakırlaşmaz ya!

Kötü nedir? İşi ateş gibi serkeş kişi, şeyh kimdir? Ezel denizinin ta kendisi

Ateşi dâima su ile korkuturlar. Fakat suyu hiç ateşle korkutabilirler mi?⁶²⁸

Sense iki üç adım ötesini görmezsin. Taneyi görürsün de tuzağı görmezsin.

Konak, iniş ve yürüyüş yerlerinde hiç körle gözlü bir olur mu?⁶²⁹

Hz. Mevlânâ, *Mesnevî*'nin ilk hikâyesi olan “Padişah ve Cârîye” nin sonlarında nefsi temizlemek hususunda hakiki mürşid-i kâmilin buyruğuna uymanın gerekliliğini belirtir. Mürşid-i kâmilin nefsin her türlü sıfatlarından uzak olduğunu ve yaptıklarının Hızır (as)’da olduğu gibi zâhiren kötü görünse bile aslında Allah’ın ilhamıyla olduğunu belirtir. Ve onun bu yaptıkları karşısında lisanen ve kalben ileri geri konuşmamak gerektiği ikazını yapar. Bu ikazı aslında Peygamber Efendimiz, Hz. Ali’ye yaptığı nasihatinde de dile getiriyor.⁶³⁰

“Ey münafıklık nedir, bilmeyen! Hızır’ın yaptığı işlere sabret ki Hızır “Haydi git, ayrılık geldi” demesin.

⁶²⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, V, 1380; Konuk, II, 293; III, 214; V, 474; IX, 355; XIII, 77, 81; IX, 154; *Mesnevî*, I, 2938-2945; II, 745-747; VI, 4121-4143.

⁶²⁶ *Mesnevî*, V, 1053-1043.

⁶²⁷ *Mesnevî*, III, 588.

⁶²⁸ *Mesnevî*, II, 3343-3346.

⁶²⁹ *Mesnevî*, III, 1754-1755.

⁶³⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, I, 183; V, 1393; Konuk, I, 158; II, 301; *Mesnevî*, I, 225-236.

Gemiye kırarsa ses çıkarma; çocuğu öldürürse saçını başını yolma.

Mademki Hak, onun eline “kendi elimdir” dedi; “Yedullahi fevka eydfhim” hükmünü verdi;

Şu hâlde Allah eli, onu öldürse de yine diriltir. Hattâ diriltmek nedir ki? Ona ebedî hayat verir.⁶³¹

Mürşid-i kâmiller, nefsin zehrine karşı birer panzehirdirler. Onlar nefsin bütün sihirlerini etkisiz kılma kuvvetine sahip kişilerdir.⁶³²

“Fakat bu sihirlerin hüküm sürdüğü âlemde öyle sihirbazlar da vardır ki sihirlerin hükmünü gideriverirler.⁶³³

Tiryak, sana “ Gel, beni kendine siper et... ben, sana zehirden daha yakınım.

Onun sözü sihirdir, seni yıkar harap eder... benim sözümde sihir ama onun sihrini defeder” der!”⁶³⁴

Hz. Mevlânâ'nın anlatmış olduğu deve ile katırın arkadaşlığında deve, basiret ve ahlak sahibi rûhâni kişidir. Yoluna hiç sürçmeden devam eder ve kendisinin vasıflarını şöyle belirtir:⁶³⁵

Benim başım yüce, iki gözüm yüceleri görüyor... yüce görüş sahibini zarardan korur.

Ben dağın başındayken dağın eteğini görürüm... her çukuru, her düzü kat, kat görürüm.

Yirmi yıl sonra neler olacak o iyi huylu bütün bunları bilir.

Hattâ o takva sahibi yalnız kendi halini görmez... batıdakilerin halini de görür, doğudakilerin halini de!⁶³⁶

Sonra bir de benim gözüm pek aydındır... bir de şu var: Yaratılışım tertemizdir benim.⁶³⁷

Hz. Mevlânâ, bu hikâyenin devamında, bir mürşid-i kâmile tâbi olmanın lüzumunu ve bir mürşidin insana neler kazandıracığını da şöyle açıklar:

“Bir müddet ağladı, devenin ayağına kapandı; dedi ki: Ey kulların Allah'ınca seçilmiş er,

Lütfetsen de beni kulluğa kabul etsen ne ziyana girersin?

Deve, mademki huzurunda ikrar ettin dedi... yürü, zamanenin âfetlerinden kurtuldun.

⁶³¹ *Mesnevî*, I, 2970-2973.

⁶³² Tâhiru'l-Mevlevî, XI, 1060; Konuk, VI, 442.

⁶³³ *Mesnevî*, III, 4075.

⁶³⁴ *Mesnevî*, III, 4077-4078.

⁶³⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, X, 454; XIII, 876; Konuk, V, 462; VIII, 479; *Mesnevî*, III, 1750-1753.

⁶³⁶ *Mesnevî*, IV, 3392-3395.

⁶³⁷ *Mesnevî*, IV, 3404.

İnsafa geldin, belâdan halâs oldun; düşmandın, muhabbet ehline katıldın!⁶³⁸

Yürü, kendinden de kurtuldun, kötü huydan da, cehennem alevinden de halâs oldun, yırtıcı hayvanların dişlerinden de!

Yürü, şimdilik devleti elde ettin, kendini ebedî bir kutluluğa attın.

“Kullarım arasına katıl” devletine eriştin, “Cennetime gir” kumaşını dokudun!

Kulları arasına girmeye yol buldun, gizli bir yoldan ebedî cennete sokuldun.

“Bize doğru yolu göster” dedin; doğru yol da elini tuttu seni ta cennete kadar götürdü

Ey aziz kişi, ateştin, nur oldun... koruktun yaş ve kuru üzüm oldun

Allah doğrusunu daha bilir ya, yıldızdın güneş kesildin... neşelen artık!”⁶³⁹

Bir adam İsâ (as) ile yolculuğu sırasında gördükleri kemikleri, ondan diriltmesini veya bu sanatı kendisine öğretmesini ister. Bunun sonucu dirilen aslan tarafından parçalanarak öldürülür. Kişinin âb-ı hayatı elde etmesine, ebedi saâdeti kazanmasına, madden ve mânen diri kalmasına vesile olacak zamanının peygamberi olan böyle bir kişiden saçma sapan isteklerde bulunmaktan uzak durması gerekir. Ondan, kendini nefsin elinden kurtarıp tekrar diriltmesini istemelidir. Yine ondan istifade etmenin yolları aranmalıdır.⁶⁴⁰

“Bu hasta, nasıl oluyor da kendi derdiyle uğraşmıyor? Bu murdar herif neye kendi canının derdine düşmüyor?

Kendi ölüsünü bıraktı da yabancı ölüyü diriltmeye kalkıştı!”⁶⁴¹

Mürşid-i kâmiller kişinin hastalığını hiçbir alet olmadan bilir ve görürler. Çünkü onlar, Allah’ın nuruna mazhar olmuşlardır. Allah’ın ilhamına nâil olduklarından gönül gözleri daima açıktır. Onlar seni görmeden, senin adını duymakla bile her haline vâkıf olup sende ki hastalıkları bilirler. Onlar, senin doğmadan önceki ahvâline dahi vâkıf olabilenlerdir.⁶⁴²

“O doktorlar, hastanın sidiğine bakar, hastalığını öyle anlar... bizim delilimizse ulu Allah’ın vahyidir, hastalığı vahiyle anlarız.”⁶⁴³

Fakat kâmil, Allah doktorları, uzaktan adını duydular mı varlığının ta derinlerine kadar girerler!

Hattâ sen doğmadan yıllarca evvelki hallerini bile görürler!”⁶⁴⁴

⁶³⁸ *Mesnevî*, IV, 3408-3411.

⁶³⁹ *Mesnevî*, IV, 3416-3421.

⁶⁴⁰ Tâhiru’l-Mevlevî, VI, 164; Konuk, III, 63, 146; *Mesnevî*, II, 470-473.

⁶⁴¹ *Mesnevî*, II, 150-151.

⁶⁴² Konuk, VI, 85, 86; VII, 529-531; *Mesnevî*, IV, 1794-1899; III, 2701-2704.

⁶⁴³ *Mesnevî*, III, 2707.

Can rızkı mürşid-i kâmilin himmeti olmadıkça, çalışma ve gayretle elde edilemez. Nefis, kişinin bir mürşid-i kâmile bağlandığını görürse, kendisine zarar veremez. Kişi de onun üzerine galip gelir. Şeyhin yüzü, ejderha nefsin gözüne karşı bir koruyucu ve onun sıfatlarını yok edici bir hassasiyettir. Nefsin şerrinden emin olmak için onu şeyh tarafına götürmek gerekir. Çünkü o mürşid-i kâmil, nefsin bütün zulmâniyetinden kurtulmuş, ruhâniyete tebdil etmiştir. Rabbin gönül makamına ulaşmışlardır. Sen ancak mürşid-i kâmilin, senin nefis ormanına girip orada aslan gibi, köpek misali nefsi ve onun kötü sıfatlarını avladığı zaman kendi halinin kötülüğünü ve mürşidinin kadir ve rütbesini anlarsın.⁶⁴⁵

Mürşid-i kâmil o kişidir ki onlar istediğini istediği yerde görürler ve duyarlar. Her şeyin aslına vakıftırlar. Onlar âlem yokken var olanlardır. Onlar ekmeden meyve devşirenlerdir. Onlar seni nefsin elinden kurtarabilecek basiret sahibi kişilerdir. Onların duası reddedilmez. Onların yediği zehir olsa bal kesilir. O zaman böyle bir kişinin etrafında pervane olmak şarttır.⁶⁴⁶

Senin aynada açıkça gördüğünü pîr, hem de daha önce, bir kerpiç parçasında görür.

Pîr olanlar o kişilerdir ki bu alem yokken onların canları, kerem denizinde vardı.⁶⁴⁷

Çünkü şeyhin o duası, her duaya benzemez. Şeyh, Allah da yok olmuştur, onun sözü Hak sözüdür.⁶⁴⁸

Akıl her şeyi görüp gözetmede, gaybî idrak etmede yeterli değildir. O zaman akılı tam birisini bulmak gerekir. Böylece senin aklın da küllü idrak etmeye başlar. Artık nefsin ve onun sıfatları üzerine zincir vurmaya kolay hale gelir. Çünkü akıl tam olmazsa nefsin heva ve hevesi karşısında kopuverir. Mürşid-i kâmillerin sözleri yumuşak, sert, soğuk veya sıcak ne şekilde olursa olsun onlardan kendini mahrum etmemeli ve onlara karşı siper edinilmemelidir. Onların sözleriyle nice hakikatler ortaya çıkar. Can bahçeleri dirilir ve gönül denizi cevherlerle dolar. Onunla olduğun, onun gemisinde bulunduğun müddetçe hiçbir şey yapmayıp uyusan bile yol olarak Hakk'a vuslata nail olursun. O kişiyi ayıplı bir deri parçasından, en nâdide ayağa giyilecek ayakkabıya çevirir.⁶⁴⁹

⁶⁴⁴ *Mesnevî*, IV, 1800-1801.

⁶⁴⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, X, 664; Konuk, VI, 45-50; *Mesnevî*, III, 2544-2562; IV, 2357-2359.

⁶⁴⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 628, 629; Konuk, III, 68, 60; X, 83; *Mesnevî*, II, 3430, 1986-1990.

⁶⁴⁷ *Mesnevî*, II, 167-168.

⁶⁴⁸ *Mesnevî*, V, 2243.

⁶⁴⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, IV, 1013; Konuk, II, 54; IV, 159; VII, 170; XIII, 309; *Mesnevî*, VI, 4861-4862; IV, 541.

“Senin cüz’i aklın, onun külli aklı yüzünden külli olur. Çünkü Akl-ı kül, nefse zincir gibidir.”⁶⁵⁰

Velîlerin sözlerinden, yumuşak olsun, sert olsun vücudunu örtme çünkü o sözler, dininin zâhirîdir.

Sıcak da söylese, soğuk da söylese hoş gör ki sıcaktan, soğuktan (hayatın hâdiselerinden) ve cehennem azabından kurtulasın.”⁶⁵¹

Fakir Arabın, yanında koskoca Dicle bulunan padişaha küp içinde yağmur suyu sunmasında olduğu gibi. Kişi kendi halini ve haddimizi bilmelidir. Küçük bir testi olduğunu görmeli bu haliyle Dicle gibi olan müşid-i kâmile vararak onun yanında gururlanmaya kalkışmamalıdır. O fakir Arap, bu testi götürürken Dicle’den haberi yoktu. Olsaydı onu götürmez paramparça eder ve hiçliğini anlardı. Bunu geri dönerken, padişahın yanında Dicle varken onu kabul etmesiyle anlamış ve ona olan hayranlığı daha da artmıştır. Burada müşid-i kâmilin kişiyi bütün eksiklikleriyle huzura kabul ettiği ve bir anlamda ona bir şans verdiğini görürüz. Bu onun marifet ve ilâhi hikmetleri göstermesidir. Bunun karşılığında biz testimizi kırarsak kazanmış oluruz. Kırmaz hâlâ mağrur olmaya devam edersek nefsin sıfatlarıyla beraberiz demektir.⁶⁵²

“Bizim gibi Dicle’den haberi olsaydı o testi alıp konaktan konağa kona göçe götürmezdi.

Hattâ Dicle’yi bilseydi o testi kırar, bu işten tamamı ile vazgeçerdi.”⁶⁵³

Bedevi, gemiye binip Dicle’yi görünce utancından iki büklüm olmaya, yere kapanmaya başladı.

“Bu ihsan sahibi cömert padişahın lûtfune şaştım. Daha ziyade şaşılacak şeyde şu ki, o suyu aldı.

O cömertlik denizi öyle hor ve kalp armağanı nasıl oldu da kabul etti?” diyordu.”⁶⁵⁴

Bir müşid-i kâmilin gerekliliği ve özelliklerini Peygamber Efendimiz, Hz. Ali’ye tavsiyesinde dile getirir. Ona, aslanlığına güvenmemesini ve ne kadar güçlü kuvvetli olsa dahi sırât-ı müstakim üzere olup nefsin ve şeytanın hiçbir suretle aldatamayacağı bir müşid-i kâmilin gölgesine girmesini tavsiye eder.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ *Mesnevî*, I, 2053.

⁶⁵¹ *Mesnevî*, I, 2055-2059.

⁶⁵² Konuk, II, 267

⁶⁵³ *Mesnevî*, I, 2851-4852.

⁶⁵⁴ *Mesnevî*, I, 2857-2859.

⁶⁵⁵ Konuk, II, 298-300.

Peygamber Efendimiz, o mürşid-i kâmilî anlatırken onun mânevî derecesinin büyüklüğünü, bulunduğu makam ve mevkisinin mertebesini Kaf Dağı ve Simurg kuşuna teşbih ediyor. Onu, kıyamete kadar anlatıp övse sözünün tükenmeyeceğini bildirir. Yapılan ibadetlerin makbul olması ve nefisle savaşta başarının, böylelikle diğer sâlikleri de geçebilmenin şartının bir mürşid-i kâmile sarılmaktan geçtiği ortaya konuyor. Böyle bir mürşid-i kâmilin gölgesine girince orada göreceğin muameleler hakkında ileri geri konuşup muhalefet etmemek gerekir. Bunlara tahammül edilemez ve her şeye itiraz edilirse kişinin kalbi nuru ilâhî ile canlanmaz. Hz. Mevlânâ'nın, bir mürşid-i kâmile bağlanmanın gerekliliği ve bu mürşid-i kâmilin özelliklerini, Peygamber Efendimizin ağzından Hz. Ali gibi bir sahâbeye anlatmasını yeni bir başlık içinde ele alarak nakletmesi, meselenin ne kadar önemli olduğunun ortaya konması açısından dikkate şâyandır.⁶⁵⁶

Mürşid-i kâmilin yanına mânen ne kadar kötü vaziyette gidilirse gidilsin ona teslim olunduktan sonra en güzel suretlere bürünülür. Âdi bir taş yerine kıymetli bir cevher olmak isteniyorsa gönül ehlinin diyarına gidilmelidir. Karanlığı aydınlatan güneşlerin meclisine, mânevî gıdaları ikram edenlerin sofrasına oturulmalıdır. Bu mecliste hakikatlere vakıf olunup Hakk'a ulaşılır. Kişi kendisini satın almak isteyen mürşide her şeyiyle kendini satmalıdır.⁶⁵⁷

“Katı taş ve mermer bile olsan, gönül sahibine erişersen cevher olursun.

Temizlerin muhabbetini ta... canının içine dik. Gönlü hoş olanların muhabbetinden başka muhabbete gönül verme.⁶⁵⁸

Nefsine bu kadar uyma; seni satın alanlardan gafil olma.”⁶⁵⁹

Mürşid-i kâmil aslan, kurt ve tilkinin ava çıkma hadisesinde olduğu gibi sâliklerinin her türlü ahvalini bildiği gibi içinden geçirdiklerine de vâkıftır. Böyle olunca mürid sırları bilen huzurunda kalbine ve düşüncelerine sahip olmak zorundadır. Bu hikâyede mürşid-i kâmile teslim olmanın kişiye neler kazandırdığını gördüğümüz gibi mürşidinde yokluğa eremeyip benlik ve enâniyeti üzerinden atamayan sâliklerin sonunun helak

⁶⁵⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, V, 1389-1398; Konuk, II, 302-304; *Mesnevî*, I, 2959-2980.

⁶⁵⁷ Konuk, I, 259; XIII, 211.

⁶⁵⁸ *Mesnevî*, I, 722-723.

⁶⁵⁹ *Mesnevî*, VI, 4552.

olduğuna da şahit oluruz. Ama mürşidine tam teslim olup onun huzurunda hiçliğini ortaya koyarsan bütün nimetler sana açılır.⁶⁶⁰

“Sırların aslanı ve beyi olan, kalpten geçenleri bilir.

Kendine gel, ey düşüncelere dalmayı huy edinen gönül! Onun huzurunda kötü düşüncelerden sakın!⁶⁶¹

Mürşid-i kâmil dikenı aşılıyıp gül yapabilen ve ateşini söndürüp nura çevirendir. Nefis ise ateşini söndürmesin diye mürşid-i kâminden kaçır. O nur senin ateşini söndürmek için sana geldikçe nefsin bundan hoşlanmaz. Nefsin ateşini söndürmek istiyorsak o nura yapışmak şarttır. O vakit ateş bahçesi gül bahçesine döner de orada güzellikler ortaya çıkmaya başlar.⁶⁶²

“Ya baltayı al, ercesine vur, Ali gibi bu Hayber kapısını kopar.

Yahut bu dikenı gül fidanına ulaştır, sevgilinin nurunu nâra kavuştur.⁶⁶³

O Söndükten sonra ne dikersen biter... Lâleler, ak güller, marsamalar çıkar.”⁶⁶⁴

Mürşid-i kâmil senin elinden tutup terbiye ederek sağ salim menzile ulaştırarak tek kişidir. Ondan başkasının sözüne itibar edilmemelidir. O, kişiyi kısa zaman da birçok mertebelere ulaştırır. O, diken misali nefsinin sıfatlarını yakarak kişiyi kurtaracak olandır.⁶⁶⁵

“Kulağını tika da o ihsan ve lûtf sahibi velinin afsunundan başka bir afsun okuma.

Onun afsunu helvadan da tatlıdır. Hattâ o öyle bir erdir ki ayağının bastığı toprak, yüzlerce helvaya değer.⁶⁶⁶

Heva ve hevesi terk etme ateşini vur şu dikene... iyi işli dosta uzat elini, sarıl ona!”⁶⁶⁷

Nefsin hilesinden emin olup tuzağına düşmemek için mürşid-i kâmil ile beraber olmak ve ondan ayrılmamak lazımdır. Çünkü yalnız başına iken nefsin seni helak etmesi kolaydır.⁶⁶⁸

“Allah ile oturup kalkmak isteyen kişi veliler huzurunda otursun.

⁶⁶⁰ Konuk, II, 310, 334; IV, 368; *Mesnevî*, I, 3046-3051, 3110-3113; II, 3216-3220.

⁶⁶¹ *Mesnevî*, I, 3028.

⁶⁶² Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 409; Konuk, III, 351-354; *Mesnevî*, II, 1244-1260.

⁶⁶³ *Mesnevî*, II, 1244-1245.

⁶⁶⁴ *Mesnevî*, II, 1260.

⁶⁶⁵ Konuk, IV, 194, 195; V, 114; X, 142; *Mesnevî*, II, 2530-2533.

⁶⁶⁶ *Mesnevî*, V, 2519-2520.

⁶⁶⁷ *Mesnevî*, III, 376.

⁶⁶⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 678.

Velîlerin huzurundan kesilirsen helâk oldun gitti. Çünkü sen küllü olmayan bir cüzüsün.

Şeytan, birisini kerem sahiplerinden ayırırsa onu kimsiz, kimsesiz bir hale kor, o halde de bulunca başını yer, mahvedip gider.

Topluluktan bir an bile ayrılmak bil ki Şeytan'ın hilesinden ibarettir.”⁶⁶⁹

2.4.3.2. Yalancı Mürşid

Hz. Mevlânâ, müridlere seyrü sülûkta mürşidini iyi seçmesi ve yalancı çiçeği hakikisinden ayırt edip dikkatli olması uyarısında bulunur. Kendisinde nurdan zerre bulunmayanın, nefis karşısında mağlup durumda olanın nasıl bir başkasına nur verip onu nefsin esaretinden kurtaracağını sorar. Böyle şeyhi gözündeki hastalığın iyileşmesi için zararlı ilaç sürene benzetir.⁶⁷⁰

“Halbuki sen, öyle birisinin müridisin ki hasisliği yüzünden kendisi galip değil, seni nasıl galip edecek?

Sana nur vermesi şöyle dursun... bilâkis kapkara bir hâle koyar.

Kendisinin nuru yok, onunla görüşüp konuşanlar nerden nurlanacak?

Bu çeşit şeyh, gözü akan ve görmeyen kişiye benzer. Gözüne ilaç çeker ama zararlı ilaçtan başka bir şey çekemez ki.”⁶⁷¹

Bu yalancı şeyhlerin görünüşüne ve sözlerine bakıp da aldanmamak gerekir. Çünkü bunların içinde bir nebze Allah (cc) korkusu yoktur. Onun yanına şeytandan başka kimse uğramaz. Onda o kadar gurur ve kendini üstün görme vardır ki konuşurken kendisini peygamberlerle yarışırır, kendini daima Hakk'la beraber görür. Kendinden önce gelmiş Allah (cc) dostlarının sözleri ağızından düşürmez. Bununla beraber onları beğenmez de eksiklerini bulmaya çalışır. Kendisinin onlardan üstün olduğunu söyler.⁶⁷²

Kendisine Cenâb-ı Hakk hiçbir ihsan ve ikramda bulunmadığı halde o bütün ikramlara nâil olmuş Hakk'ın velîsi ve halifesi olarak müridleri çağırır. Onlara ihsan ve ikramda bulunacağını söyler. Onlarda etrafına toplanıp haydi şu ihsan başlasın görelim dedikleri zaman, yarın yarın diye geçiştirir. Ancak bu yarınların sonu gelmez.⁶⁷³

“Gökyüzünün ekmeğinden, sofrasından nasipsizdir. Hak, önüne bir kemik bile atmamıştır.

⁶⁶⁹ *Mesnevî*, II, 2163-2166.

⁶⁷⁰ *Tâhiru'l-Mevlevî*, IV, 1104; *Konuk*, II, 107, 108.

⁶⁷¹ *Mesnevî*, I, 2265-2268.

⁶⁷² *Konuk*, II, 109; *Mesnevî*, I, 2271-2275.

⁶⁷³ *Konuk*, II, 110.

O ise “Sofrayı yaydım, Hakk’ın vekiliyim, halife oğluyum” diye bağırıp durmaktadır.

“Ey aşağılık saf kişiler, gelin... gelin de ihsan keremimin sofrasından, kimse mâni olmaksızın yiyin” demektir.

Onlar da onun başına toplanırlar. Nimet ve ihsan istedikçe yalancı şeyh “Yarın” der. Fakat bir türlü o yarın gelip çatmaz”⁶⁷⁴

Bu yalancı müşid, sâlike her şeyi elde ettirmeyi ve her nimete erdirmeyi vaat eder. Kendisinin doğru yola ulaştırabilen tek kılavuz olduğunu söyler. Ancak onun verdiği ya da vermeyi vaat ettiği her şey kişiyi oltasına düşürmek için bir tuzaktır. Bu tuzağa düşmemek için onun çağrılarına kulak vermeyip davetine gitmemek için bahaneler bularak ondan uzak durmak lazımdır.⁶⁷⁵

“Fakat ne kılavuzdur o, ne de yol bilir. Yusuf, o kurt huylunun yanına az var!

İhtiyat ona derler ki seni bu dünyanın yağlı, ballı şeyleri, bu âlemin tuzakları, hileleri aldatmasın.⁶⁷⁶

Hız. Mevlânâ burada bir şeye dikkat çeker. Bu yalancı müşidlerin bir gün yalanları mutlaka ortaya çıkacaktır. Onların aslında hiçbir şey olmadıkları anlaşılacaktır. Ancak bu hakikatin ortaya çıkmasının ona tâbi olan müride hiçbir faydası olmayacaktır. Çünkü ömrü tükenmiş ve ölümü yaklaşmıştır.⁶⁷⁷

“Âdemoğlunun, az çok sırrı meydana çıkabilmek için uzun zamanlar lâzımdır.

Tek duvarının altında define mi var, yoksa yılan, karınca, ejderha yuvası mı?

O yalancı şeyhin hiçbir şey olmadığı meydana çıkıncaya kadar tâlibin de ömrü tükenmiş olur; artık anlamının ne faydası var?”⁶⁷⁸

Kendisini nefsin elinden kurtaramamış kişi, yine nefsin tesiriyle halinin hakikatini görmez de müşidlik davasına kalkar. Hâlbuki daha doğruyla yanlışı, sahteyle gerçeği, başkalarının olanla kendisinin olanı, terakki eden ile edemeyeni fark edemez. Görünüşüne aldananları, zekâsı, lisanı ve söylediği yaldızlı sözlerle kandırıp kendisine bağlamayı başarmıştır. Zaten onun derdi birilerini terakki ettirmek de değildir. O

⁶⁷⁴ *Mesnevî*, I, 2276-2279.

⁶⁷⁵ Konuk, V, 75, 76; *Mesnevî*, III, 220-226.

⁶⁷⁶ *Mesnevî*, III, 218-219.

⁶⁷⁷ Konuk, II, 111.

⁶⁷⁸ *Mesnevî*, I, 2280-2282.

etrafındaki insanları çoğaltarak, onlardan faydalanmak ve nefsini tatmin etmekle meşguldür. Sâlik bütün bu gerçeği görüp böyle birisinden bir an önce uzaklaşmalıdır.⁶⁷⁹

Kendine gel, ondan ceylân, aslandan nasıl kaçarsa öyle kaç! Ey bilgili yiğit, sakın onun yanına koşma!”⁶⁸⁰

Kendisinde nefsin varlığından kıl kadar bile bir şey bulunan kişinin, hakiki mürid olması mümkün değildir. Şeyh olabilmek için insanın saçı ve sakalının ağarmış olması kâfi değildir.⁶⁸¹

Yalancı mürid, acı su misalidir. Sâlik istifade etmek için onun yanına varırsa bu takdirde hakiki müridi bulamamış ve tatlı suya ulaşamamıştır. O yalancı mürid, işin zâhirinde olduğundan Hakk yolundaki tehlikelere vâkıf olamaz. Kendisi nefsin ve şeytanın tuzaklarından kurtulamayacağı gibi kendisine tâbi olanları da kurtaramaz.⁶⁸²

“Acı suyun etrafında dönüp dolaşan kuş, tatlı suyu görememiştir.

Onun imanı da taklitten ibarettir. Canı, iman yüzünü görmemiştir.

Mukallide yoldan da büyük bir tehlike vardır, yol kesen taşlanmış Şeytan’dan da.”⁶⁸³

Nefisle yapılan savaşta yalancı mürid, kadın misalidir. Kadınlar, düşmanla savaşta kılıç tutup düşmana hücum edemezler, ellerinde kılıç vardır ama titrerler, feryat edip dururlar. Yalancı müridte, kadın meşrepli olduğundan nefisle savaşta galip gelemez. Lisânen hücum eder, vaaz ve nasihatleriyle feryadı figan eder. Gözyaşı dökerken görenler onu hakiki mürid sanırlar. Onun ağzına misk misali olan âyet, hadis ve evliya kelamı bulaşmıştır. Ancak o nefsinin sıfatlarına tam vâkıf olmadığından ondan misk değil, gübre kokusu zâhir olacaktır.⁶⁸⁴

“Bütün kadınlar, savaşta saf yarmazlar, feryat ve figan ederler.

Onu saf içinde aslan gibi görürsün, eline kılıcını almıştır ama eli titrer durur.”⁶⁸⁵

Görünüşte dişinin saldırması da kuvvetlidir ama onun ziyamı, o eşek gibi, eşekliğindedir.⁶⁸⁶

⁶⁷⁹ Konuk, VI, 50-52; *Mesnevî*, III, 2564-2568.

⁶⁸⁰ *Mesnevî*, III, 2569.

⁶⁸¹ Konuk, V, 473-475; *Mesnevî*, III, 1789-1798.

⁶⁸² Konuk, X, 120.

⁶⁸³ *Mesnevî*, V, 2448-2450.

⁶⁸⁴ Konuk, X, 123-125.

⁶⁸⁵ *Mesnevî*, V, 2459-2460.

⁶⁸⁶ *Mesnevî*, V, 2465.

Mukallit, söz arasında yüzlerce delil getirir. Fakat onları kıyas bakımından söyler, açık bir tarzda değil.

Misklere bulanmıştır ama misk değildir. Kendisinde misk kokusu vardır ama pis bir şeydir ancak.”⁶⁸⁷

Hz. Mevlânâ'nın anlattığı, yılan tutucu adam hikâyesin de yılan tutucu ile kast edilen yalancı şeyh olabilir ki yılan da onun nefsidir. Bu şeyh daha kendi nefsini ıslah edememiş ve onu mutmainne makamına çıkaramamıştır. Halkın içine girince etrafına toplanan kişilerin hürmeti, elde edeceği şan, şeref, mal ve mevki gibi hasletlerle nefsi azgınlaşmıştır. Azgınlaşan bu nefis ejderhası daha sonra halkı da öldürmüştür. Hakiki müşid nefesine hâkim olduğundan onun ejderha nefsi, halkı helak yerine ıslah eder.⁶⁸⁸

Yine Hz. Mevlânâ, anlatmış olduğu katır-deve hikâyesinde katırdan maksadın yalancı şeyh olduğudur. Onun, Hakk yolunda ki güç geçitlerde devamlı ayakları sürçer. Onun, gönül gözü kapalıdır. Hakikatleri göremediği gibi tehlikeleri de göremez.⁶⁸⁹

2.4.4. Nefsin Hilafında Bulunmak

Nefis büyük bir sihirbaz ve hilekârdır. Kurnazlığı ile kişinin işlediği kötü fiilleri güzel gösterir. Nefsin her işinin altında binlerce kötülük gizlidir. Planladığı daha büyük bir menfaati elde etmek için namaz kıldırır, oruç tutturur. Onun her zaman bir ikinci planı vardır. O, daima kişiyi felakete sürükler. O, iyi olan şeyleri bu kötüdür diyerek yapmamanı telkin eder. Bundan dolayı kurtuluşa erebilmek için her zaman nefsin dediklerinin zıddını yapmak lazımdır.⁶⁹⁰

“Nefsinin “Bu kötü” dediğine kulak asma. Çünkü onun işi hep zıddınadır.

Onun dediğinin zıddını yap. Âlemde peygamberin de vasiyetleri böyledir.”⁶⁹¹

Aşağılık nefis eğer senden yüce bir kazanç dilese bile bu dilekte hile ve düzen vardır.”⁶⁹²

“Nefsin sağ elinde tespih ve Kur'an vardır ama yeninde de hançer ve kılıç gizlidir.

Onun mushafına, onun riyasına kanma... kendini onunla sırdaş, haldaş yapma!

Seni abdest al diye havuzun kenarına getirir de havuza, suyun ta dibine atıverir!”⁶⁹³

⁶⁸⁷ *Mesnevî*, V, 2470-2471.

⁶⁸⁸ Konuk, V, 284

⁶⁸⁹ Konuk, V, 464; VIII. 480.

⁶⁹⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 726; Konuk, IV, 127,129; VI, 439; *Mesnevî*, II, 2273-2275, 2329, 3085; III, 4067.

⁶⁹¹ *Mesnevî*, II, 2266-2267.

⁶⁹² *Mesnevî*, II, 2603.

Nefis, sana görünüşte ana gibi müşfik davranır. Sen zannedersin ki benim iyiliğimi istiyor. Bilmezsin ki bu sevginin altında nefret gizlidir. Bu sevginin sonu dert ve sıkıntıdır. Bu sıkıntılara düşmemek ve genişliğe erelmek için ana misali nefisten kaçmak lazımdır.⁶⁹⁴

Sana nefis içinden seslenerek istediğini yapmanı, ruh ve akıl sağlığın için en iyi olanın bu olduğunu söyler. Kendisini en maharetli doktor olarak takdim eder. Kişi ona kanıp istediklerini yaptı mı ona güler, onunla alay eder. Çünkü o, Âdem (as) ile Havva validemizi de bu ilaçtır, yiyin bununla sıhhat bulur ve ebediliğe erersiniz diye kandırmıştı.⁶⁹⁵

“Bu sana dertten, gamdan kurtulmak için bir ilaçtır” der. Âdem’e de buğday için böyle demişti ya!”⁶⁹⁶

Nefis ve şeytan, doğanın kazı sudan çıkarıp yok etmek istediği gibi seni Hakk yolundan çıkarmak isterler. Kişiyi sahte ve geçici lezzetlerle kandırmaya çalışırlar. Gerçek lezzetlere ulaşabilmek için onlara kanmayıp onlardan uzak durmak gerekir.⁶⁹⁷

Nefis, sende bulunan mal, mülk, zekâ, güzellik ve hüner gibi sıfatlarını sana karşı kullanmak ister. Bu sıfatlar ise kılıç misalidir. Kişinin ölümüne sebep olur. Bunun için nefsin bu sıfatları kullanmasına fırsat vermemek lazımdır.⁶⁹⁸

“Kuvvetim, kudretim yok, iyiliğe meyledemiyorum. Bunu gördüm, düşmanımı da gördüm, derhal silahımı kırdım.

Bu suretle de onun bana üstün olmamasına, hançerimin kendime vebâl olmamasına gayret etmiş oldum.”⁶⁹⁹

Nefsin, insanları yaptığı amelin güzelliğiyle aldatmasının en güzel örneklerinden biri de sahâbeyi kiramın hastalığı hadisesidir.⁷⁰⁰Yine Hz. Muaviye’yi namaza kaldırmak için çaba sarf etmesi de güzel bir örnektir. Hz. Muaviye, bunu niçin yaptığını sorduğunda namazı eda edip hayır işlemesini istediğinden dolayı olduğunu söyler. Hz. Muaviye, şeytanın kötülüğü ve onun hiçbir hayra vesile olamayacağından deliller ortaya atar.

⁶⁹³ *Mesnevî*, III, 2554-2556.

⁶⁹⁴ Konuk, XI, 474.

⁶⁹⁵ Konuk, IX, 64, XI, 445; *Mesnevî*, VI, 1342.

⁶⁹⁶ *Mesnevî*, V, 157.

⁶⁹⁷ Konuk, V, 129; *Mesnevî*, III, 435-437.

⁶⁹⁸ Konuk, IX, 236.

⁶⁹⁹ *Mesnevî*, V, 666-667.

⁷⁰⁰ *Mesnevî*, II, 2475-2478.

Şeytanda kendisini savunur. Ve nihayetinde şeytan gerçek maksadının ne olduğunu söyler:⁷⁰¹

“Bunun üzerine Azazil dedi ki: “Ey emîr, artık hilemi açığa vurayım.

Eğer namazın fevt olsaydı gönlüne dert düşecek, ah ve figana başlayacaktın.

O teessüf, o figan, o niyaz, yüzlerce zikirten, namazdan üstün olacaktır.

Böyle bir ah, hicapları yakmasın diye korktum da seni, onun için uyandırdım.

İstedim ki öyle bir ah etmeyesin, bu suretle de o yola sahip olmayasın.

Ben hasetçiyim, işte böyle bir hasette bulumdum. Düşmanım; işim, gücüm, hile ve kinden ibarettir”⁷⁰²

Hz. Mevlânâ'nın anlatmış olduğu Ayyâzî hikâyesinde de bir kez daha görürüz ki nefis, kişinin en faziletli ibadet olan cihada gidip şehit olmanı ister. Ama bu iyiliğinin altında nefsin elde etmek istediği birçok menfaat gizlenmiştir.

“Ey nefis, doğru söyle, bu hilebazlık, nedir? Yoksa şehvete düşkün nefis, ibadete yanaşmaz bile.

Doğru söylemezsen üstüne saldırır, seni riyazatla adamakıllı sıkır, sıkıştırırım.

O anda nefsim, içimden seslendi, dilsiz, ağızsız, fasih bir surette söz söylemekteydi:

Beni her gün burada öldürüp duruyorsun. Canıma, kâfirlere yapılan eziyetleri yapıyorsun

Kimsenin hâlimden haberi yok.. Sen, beni uykusuz, yemeksiz öldürüp durmadasın

Bari savaşta bir yarayla şu bedenden kurtulurum da halk da erliğimi, fedakârlığımı görür.”⁷⁰³

“Bir sūfî yolculuğu sırasında tekkeye uğrar. Zikir ve sohbetten sonra eşeğine de bakılmasını tembih eder. Sūfî her talimat verdiğinde hizmetçi “Lâ havle...” der ve biz bunları her zaman yapıyoruz, bizim işimizi bize öğretme gibi serzenişlerde bulunur. Yat vakti hizmetçi eşeği unuttur, eşekte sabaha kadar aç, susuz kalır. Hizmetçi sabahleyin eşeği hatırlayınca hemen ahıra gider. Eşeğin semerini filan düzeltir, ancak eşek yolda sendelemeye başlar...”

“Gece sūfî, eşeği ölmüş gibi kötü rüyalar görür. Ancak hizmetçiye bir düşmanlığının filan olmadığını ve onun da kendisine böyle bir düşmanlık/yanlışlık yapmayacağını düşünerekten uyumaya devam eder...” Kişinin de nefse ve şeytana bir düşmanlığının

⁷⁰¹ Konuk, IV, 263.

⁷⁰² *Mesnevî*, II, 2780-2785.

⁷⁰³ *Mesnevî*, V, 3791-3796.

olmadığını böyle olunca da onların kendisine bir düşmanlığının olmayacağını düşünmesi en büyük hatadır. Kişi nefsin yaptığı hiçbir işe ve söylediği hiçbir sözüne itimat edip güvenmemelidir.⁷⁰⁴

“Sonra tekrar “Lûtuf ve ihsan sahibi Âdem, İblis’e bir cefada bulundu mu ki?
İnsan; yılan, akrebe ne yaptı ki onlar, dâima insanı sokmak öldürmek isterler.

Kurdun huyu yırtıcılıktır. Bu haset de nihayet yaratılıştadır demekte”⁷⁰⁵

2.4.5. Nefsi Öldürmek

Hız. Mevlânâ, bir başlık altında Hız. Peygamber Efendimizin “Küçük muhârebeden büyük muhârebeye döndük.”⁷⁰⁶ sözünü tefsir eder. İçimizdeki nefis düşmanını etkisiz hale getirip öldürmenin dışarıdaki düşmanla çarpışmaktan daha zor olduğunu, bu düşmanın kuvvet ve direncinin daha büyük olduğunu belirtir. Ve gerçek babayiğitliğin düşmanla savaşta aslancasına safları bozmak değil, nefsiyle olan savaşta onu mağlup etmek olduğunu hatırlatır. Kötülükleri işlemek ve işletmekte doymak bilmeyen nefsi öldürmek ancak Hakk’ın yardımıyla, enbiyanın yolunda yürümek ve bir mürid-i kâmile olmakla mümkün olur. Onu kurban keser gibi tekbirlerle boğazlamak lazımdır.⁷⁰⁷

“Ey padişahlar! Dışarıdaki düşmanı öldürdük; içimizde ondan beter bir hasım var.

Bunu öldürmek, aklın fikrin işi değil. İçerdeki aslan; öyle tavşan maskarası olmaz.”⁷⁰⁸

Koyun keserken “Allahu ekber-Allah uludur” dersin ya o geberesi nefsi keserken de bu söz söylenir.

Allahu ekber de de o şom nefsin başını kes... kes de can, mahvolmaktan kurtulsun.”⁷⁰⁹

Nefisle olan savaş cihâd-ı ekberdir. Bu savaşta muvaffâkiyet de herkesin harcı değildir. Nasıl ki düşmanla muharebeye kadınların tâkati, güç ve kuvvetleri yoksa nefsiyle olan bu savaşa şeklen ve sûreten erkek olup da sûreta kadın olanların tâkat getirip nefse galip gelmeleri mümkün değildir. Çünkü onlar, sûreta erkek olsalar da kalplerinin zayıflığından dolayı mânen dişidirler. Bu savaşta onlar korkularından dolayı mânevî ırz

⁷⁰⁴ Konuk, III, 91, 93; *Mesnevî*, II, 253-260.

⁷⁰⁵ *Mesnevî*, II, 229-231.

⁷⁰⁶ *Aclûmî*, a.g.e. I, 424.

⁷⁰⁷ *Tâhiru'l-Mevlevî*, X 565; III, 725; Konuk, I, 418-420; V, 567; X, 502, 503; *Mesnevî*, I, 1381-1389; V, 3799-3803.

⁷⁰⁸ *Mesnevî*, I, 1373-1374.

⁷⁰⁹ *Mesnevî*, III, 2143-2144.

ve nâmuslarını nefis düşmanına teslim mecbur kalmışlardır. Ancak bu nefisle savaşta öyle kadınlar vardır ki sûreta dişidirler ama kendilerinde sûreta erkeklik gizlidir.⁷¹⁰

“Kadınlara savaş yazılmamıştır. Nefisle savaşmaksa onların işi olamaz. Çünkü bu, büyük savaştır.”⁷¹¹

Hz. Mevlânâ, bir başlık altında Peygamber Efendimizin “Ölümden önce ölü.”⁷¹² hadisini tefsir eder. Nefsi öldürmek, ruhun kuvveti vücudunda zâhir oluncaya kadar nefsin kuvvet ve sıfatlarını riyâzet ve mücâhede ile kırmaktır. Bu nefsin öldürülmesi ise vaciptir. Çünkü böyle olmazdı, rahmetine sınır çizilemeyen Cenâb-ı Hakk “Nefislerinizi öldürün.”⁷¹³ demezdi. Yine ümmetine karşı merhameti bu kadar çok olan bir peygamber “Ölmeden önce ölü.” der mi idi?⁷¹⁴

Nefisle mücadele de, Allah’a olan aşk o dereceye varmalıdır ki Hak’ta fâni olunmalıdır. Böylece aradaki sen-ben ikiliği ortadan kalkar ve “ene’l-abd” den “ene’l-Hakk” a varılır. Bu da akılla idrak edilemez. İşte bunu idrak için de ölmek gereklidir.⁷¹⁵

Mevtû/irâdî ölüm ile öldüğü vakit mânevî ganimetler meydana gelmeye başlar. Aradaki bütün perdeler kalktığından Hakk müşahede edilmeye başlanır.⁷¹⁶

“Ölmeden önce ölü” sırrı budur işte. Çünkü ölümden sonra ganimetler elde edilir.

Ey hilebaz, Allah’a karşı ölümden başka hiçbir hüner para etmez, bir inayete uğramak yüzlerce çalışıp çabalamadan yeğdir.”⁷¹⁷

Hz. Mevlânâ, bizlere ölmeden önce ölmenin kişiyi nasıl azaptan ve düşmanın eline geçmekten kurtarıp emniyete erdireceğini üç balık hikâyesi ile anlatır. Bir gölde bulunan bu üç balığı görenler avlamak için ağ almaya giderler. Bunu fark eden balıklardan biri hemen yola koyulur. Düşmanın kötülüğünü öncen fark edip denize/rahmete ulaşarak kurtulur. Adamların gelmesi ile akli başına gelen bir diğeri, arkadaşının peşinden gitmediği için hayıflanır ama iş işten geçmiştir. Hemen bir çare

⁷¹⁰ Konuk, XI, 608.

⁷¹¹ *Mesnevî*, VI, 1883.

⁷¹² *Aclûnî*, a.g.e. II, 291.

⁷¹³ el-Bakara 2/53-54

⁷¹⁴ Konuk, XII, 245, XI, 263; *Mesnevî*, VI, 754-755.

⁷¹⁵ Konuk, XII, 244, 245; *Mesnevî*, VI, 2680-2685.

⁷¹⁶ Konuk, XII, 606; XI, 254.

⁷¹⁷ *Mesnevî*, VI, 3837-3838.

düşünmesi lazımdır. Ve ölü numarası yaparak kurtuluşunun mümkün olacağını düşünür. Ölü numarası yapar ve nihayetinde o da kurtulur.⁷¹⁸

“Kendimi ölüye benzetip suya bırakayım... ölümden önce ölmek, azaptan kurtuluştur

Ey yiğit ölümden önce ölüm emniyettir... bize Mustafa böyle buyurdu.

Dedi ki: Size ölüm, sınamalarla gelmeden hepiniz ölüň.”⁷¹⁹

Nefsi, ona muhalefet ile öldürmek lazımdır. Çünkü nefis, efendisi olan ruh-i insâniyi öldürmüştür. Bu başarılınca ruh dirilir, akıl âcizlikten kurtularak nefsin efendisi olur.⁷²⁰

Nefsi öldürmek, kişinin iradî ölüm ile ölmesi dört şekildedir. Beyaz ölüm: Nefsi aç ve susuz bırakmaktır. Beyazlığı, açlığın bâtını nurlandırması ve kalbin yüzeyini beyazlatmasıdır. Mürid, karnını tamamen doldurmaz ve açlığa devam ederse bu ölüm ile ölmeye başlamıştır. Allah’ın dostları arasına girmiştir. Siyah ölüm: Halkın ezâ ve cefâsına sabretmektir. Bunun siyahlığı, zulmetin rengi olduğundandır. Gam nefsin zulmeti ve karanlığıdır. Mürid bütün fiillerin Hak’ta, fâni olduğunu görmüştür. böylece hem kendi hem de kendisine zulmedenlerin nefisleri Hak’ta fâni olmuştur. Kızıl ölüm: Nefsin arzularına muhalefet ederek onun sıfatlarını yok etmektir. Bunun kızılılığı da kan rengine teşbihindedir ki nefsin arzularına muhalefet eden kimse kendisini kesmiş gibidir. Nefis kötü sıfatlardan kurtulunca Hakk’ın sıfatları ile muttasıf olurda nurlara gark olur. Bu ölüm diğer ölümleri içinde barındıran “Mevt-i câmi” olarak da kabul edilir. Ve “Ölmeden önce ölüňüz” hadisi ile bu ölümün kast edildiğı belirtilmiştir. Yeşil ölüm: Yamalı elbise giymektir. Yeşilliğı, sûfnin hayatının, kanaat ile yeşillenmesi ve yüzünün Hakk’ın cemâli ile parlayıp tazelenerek ebedî güzelliğe ulaşmasındandır.⁷²¹

İşlediğı kötü fiilden dolayı annesini öldüren kişiye niçin annesiyle bu fiili işleyenleri değilde annesini öldürdüğü sorulur. Adam, kötülüğün asıl kaynağının annesi olduğunu söyler. Kaynağı ortadan kaldırmak ise meselenin çözümü için şarttır. Bunun gibi nefsin işlettiğı fiillerden dolayı meydana gelen düşmanlıklardan emin olmak için de bütün şerrin başı olan bu nefsi öldürmek lazımdır.

“Her an onun için bir azize kastedip duruyorsun; kendine gel, onu öldür!

⁷¹⁸ Konuk, VIII, 136.

⁷¹⁹ *Mesnevî*, IV, 2271-2273.

⁷²⁰ Konuk, VI, 32-34; *Mesnevî*, III, 2504-2512.

⁷²¹ Kuşeyrî, s. 131; Konuk, V. 113; Ramazan Muslu, “Türk Tasavvuf Kültüründe Sûflerin Ölüme Bakışı ve Cenaze Merasimleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl. 13, sayı. 38, (kış 2009).

Onun yüzünden bu güzel dünya sana dar geliyor. Onun yüzünden Allah ile de savaşıyorsun, halkla da.

Nefisini öldürürsen özür serdetmeden kurtulursun, ülkede hiçbir düşmanın olmaz.”⁷²²

Nefis nankör bir varlıktır. Hiçbir şeyden memnun olmayıp her nimette bir eksiklik bulur. Kişi onun dediklerini ne kadar yaparsa yapsın bir gün bile memnuniyetini göstermez. Onun tek lâıyığı öldürülmektir.⁷²³

“Nefis, bu çeşit mahlûklardandır da onun için gebertilmeye lâıyıktır... onun için ulu Allah “Öldürün nefislerinizi” demiştir.”⁷²⁴

Nefis, ahdinde durmaz; o yüzden gebertilecek bir şeydir ya. Kendisi de alçaktır, kıblegâhı da alçaktır.⁷²⁵

Nefisten kurtuluş için, nefis öküzünün mürşid-i kâmilin mücâhede ve riyâzet bıçağı ile öldürülmesi gerekir. Öküz kesmek; nefsi her türlü kötülük ve çirkinliklerden temizlemekle onu eğitmektir. Bu da tasavvufun temel esaslarından biridir. Mûsâ (as) zamanında öldürülen adama, kesilen öküzün bir parçası ile vurulunca adam dirilir.⁷²⁶ Bunun gibi öldürülen bu öküzün parçası ile ölmüş olan kalp üzerine vurulursa kalp ve ruh dirilir.⁷²⁷

Kuyruğun açacağı yara yüzünden can kurtulsun diye öküz kesmek, yol şartlarındandır Sen de tez öküz nefsi tepele de gizli ruh dirilsin, akıllansın.”⁷²⁸

Nefsi öldürmek, onun isteklerinden geri durmak ve dediklerini yapmamaktır. Onu öldürebilmenin bir çaresi de onu etkisiz hâle getirmeyi iyi bilen bir mürşid-i kâmilin eteğine tutunmaktır.⁷²⁹

“Baş kesmek nedir? Dünyada nefsi öldürmek, nefsin dileklerini terk etmek.”⁷³⁰

Nefsi, pîrin gölgesinden başka hiçbir şey öldürmez. O nefis öldürenin eteğine sımsıkı sarıl!

⁷²² *Mesnevî*, II, 783-785.

⁷²³ Konuk, V, 113.

⁷²⁴ *Mesnevî*, III, 374.

⁷²⁵ *Mesnevî*, IV, 1654.

⁷²⁶ el-Bakara 2/62.

⁷²⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, VII, 467; Konuk, III, 406,407; Ahmet Ögke, “Mevlânâ'nın Mesnevî, 'sinde “Öküz” Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2008, Yıl 9, Sayı 22, Temmuz-Aralık 2008, s. 14.

⁷²⁸ *Mesnevî*, II, 1445-1446.

⁷²⁹ Konuk, II, 297; IV, 193.

⁷³⁰ *Mesnevî*, II, 2525.

Eteğini sıkıca tuttun mu, bu, Allah'ın tevfidir. Sende beliren her kuvvet, onun seni çekişinden, dileyişinden meydana gelir.⁷³¹

Cihanda bu heva ve hevesi, yoldaşların gölgesini kırıp öldürdüğü gibi hiçbir şey kıramaz, yok edemez."⁷³²

2.4.6. Ağlamak

Nefsin elinden kurtulmak böylece Hakk'ın rızasına ve yardımına ulaşabilmek için ağlamak, O'nun aşkıyla kavrulup, gözyaşı dökmek önemlidir. Çünkü bu ağlamanın neticesi gülmektir. Bu ağlamadan dökülen yaşlar, suyun bostanı yeşertip filizlendirmesi gibi gönülde yeşillikler bitirecektir. Ölmüş ve kurumuş olan kalbin tekrar canlanmasıyla güzel sıfatlar filiz vermeye başlayacaktır.⁷³³

“Onun için ağlayan göz ne mübarektir. Onun aşkıyla yanıp kavrulmuş yürek ne mukaddestir.

Her ağlamanın sonu gülmektir. Sonunu gören adam, mübarek bir kuldür.

Akar su nerdeyse orası yeşerir; nerede gözyaşı dökülürse oraya rahmet nazil olur.

İnleyen dolap gibi gözü yaşlı ol ki can meydanında yeşillikler bitsin.

Ağlamak istersen gözyaşı dökenlere acı... merhamete nail olmak istersen zayıflara merhamet et."⁷³⁴

Hiz. Mevlânâ, ölüm veya hastalık gibi durumlarda kişinin ağladığı gibi mânen ölmüş kalbini ve gönlünü görüp kendi hâlinin perişanlığı karşısında da ağlaması gerektiğini belirtir. Çünkü ağlayabildiğin zaman kuru dalın yağmurla yeşermesi gibi ruhun ve mânevî hâlin yeşermeye başlayacaktır.⁷³⁵

“Ey başkalarına ağlayan göz, gel, bir müddetçik otur da kendine ağla!

Dal, ağlayan buluttan yeşerir, tazeleşir. Çünkü mum, ağlamakla daha aydın bir hale gelir."⁷³⁶

Hiz. Mevlânâ, ağlamanın bitmeyen bir sermaye olduğunu ve rahmetin gelmesinin sebebi olduğunu söyler. Nasıl ki anne veya dadı, çocuk her ağladığında onunla ilgilenmeye, onun için en güzel nimet olan sütü ona vermeye koşuyorsa, sen ağladıkça Hiz. Allah'ın rahmeti ve merhameti de coşacaktır. Kişi bir türlü ağlayamıyor ve kalbinde bir rikkat

⁷³¹ *Mesnevî*, II, 2528-2529.

⁷³² *Mesnevî*, I, 2958.

⁷³³ Tâhiru'l-Mevlevî, II, 480; Konuk, I, 282.

⁷³⁴ *Mesnevî*, I, 818-822.

⁷³⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, VI, 168.

⁷³⁶ *Mesnevî*, II, 479-480.

hâsıl olmuyorsa özellikle yediğine ve içtiğine dikkat edip nefsin sıfatlarından kurtulmanın çarelerini aramalıdır.⁷³⁷

Bu nefsin elinden kurtulmak için ağlayıp sızlanmak şarttır. Allah'a yönelip ağlayamayan, nefis ve ona uymuş kişidir. Çünkü Hz. Mevlânâ, nefsin nasıl bir varlık olduğunu anlatırken onun hiçbir zaman Mevlâ'ya yönelmediğini ve ağlayıp sızlanmadığını belirtir.

“Bu zâlim, bir gün bile Allah'a yüz tutup ağlamadı, inlemedi. Ağzından bir kerecik olsun aşkla, dertle “Yarabbi” sözü çıkmadı.”⁷³⁸

Hz. Mevlânâ, ilâhi rahmete, merhamete ve lütuflara nâil olup murada erebilmek için ağlamanın ne kadar gerekli olduğunu vurgulamak için Şeyh Ahmed-i Hıdraveyh'in kıssasını nakleder.

“Şeyh, yıllarca zenginlerden borç alarak onu yoksullara verir. Hastalanıp ölüm vakti yaklaşınca alacaklılar başına toplanır. Şeyh, onlara verecek hiç parasının olmadığını söyler. Bu sırada dışarıda helva satan bir çocuğun sesi duyulur. Şeyh, adam göndererek yarım dinara helvanın tamamını aldırır ve orada bulunanlara ikram eder. Helva bitip çocuk parasını isteyince şeyh ona da kendisine verecek hiç parasının olmadığını söyleyince çocuk da feryâd-ı figânla saatlerce ağlar. Bu durum karşısında orada bulunan alacaklılar şeyhe kızarak, ileri-geri konuşmaya başlarlar. Ancak aralarında bu küçük meblağı toplayıp çocuğu vermeyi akıl edemezler. Epeyi bir vakit sonra hizmetçi elinde bir tepsi ile gelir. Şeyhe zengin biri, bir armağan göndermiştir. Tabak açıldığında bir tarafında alacaklıların alacağı miktar diğer köşesinde ise çocuğun alacağı yarım dinar sarılı vaziyette bulunmaktadır.”⁷³⁹

“Şeyh “Bütün o sözleri size helâl ettim.

Bunun sırrı şuydu, ben Allah'tan bunu diledim, Allah da bana doğru yolu gösterdi.

O dinar gerçi az bir paraydı. Fakat gelmesi çocuğun ağlamasına bağlıydı.

Helva satan çocuk ağlamasaydı, rahmet denizi coşmazdı” dedi.

Kardeş, çocuk senin cisim çocuğundur. İyice bil ki muradına erişmen de ağlamasına bağlı.

O libası elde etmek istersen cesedinde ki göz çocuğunu ağlat!”⁷⁴⁰

⁷³⁷ Konuk, I, 495; IV, 50; *Mesnevî*, II, 1951-1954; V, 134-139.

⁷³⁸ *Mesnevî*, III, 2468.

⁷³⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, VI, 154; Konuk, III, 139.

⁷⁴⁰ *Mesnevî*, II, 439-444.

Âdem (as), işlemiş olduğu küçücük bir cürümden dolayı yıllarca gözyaşı döktü. Sonunda rahmete nâil oldu. Âdem (as)'ın yeryüzüne gönderilme hikmetlerinden birisi de rahmete ulaşmak, Hakk'ın rızasına kavuşmak ve çıkarılmış olduğun cennete tekrar girebilmek için ağlamanın ne kadar lüzumlu bir şey olduğunu göstermek için olsa gerektir. Âdemoğlu da kurtuluş için Âdem (as) gibi yapmalıdır. Şeytanın yaptığı gibi yaparsa o vakit lânete uğrayanlardan olur.⁷⁴¹

Melek, Şeytandan kaçır gibi ondan kaçmaya başladı. Bir lokma ekmek için ne kadar gözyaşı döktü.”⁷⁴²

İnsanın, ağlayıp inlemesine sebep olacak ağrı, sızı, gam ve keder gibi şeylerin birer fırsat olduğunu bilmesi lazımdır. Çünkü bu sıkıntılar, onun Cenâb-ı Hakk'ı hatırlaması ve zikretmesine sebep olacaktır. Bunlara sabır da nefsin tesirini kırıp ruhunun kemâle ermesini sağlayacaktır.⁷⁴³

Nefsin elinden kurtulmak için ağlayıp feryat edilmelidir. Bu feryadı duyan bir mürşid-i kâmil imdada yetişerek kişiyi kurtarır.⁷⁴⁴

Ayıdan daha aşağı mısın ki derdinden ağlayıp inlemiyorsun? Ayı feryat ettiği için dertten kurtuldu.”⁷⁴⁵

Ayının feryadı bile acındıracak bir ses olur da senin feryadın olmazsa bu çok kötü bir şeydir!”⁷⁴⁶

2.4.7. Dua

Nefisten kurtuluş için duayı her dâim dilden düşürmemekte şarttır. Nefsin şerrinden Allah'a sığınıp ona galip gelmedeki acziyet ortaya konularak her zaman iltica edilmelidir.⁷⁴⁷

“Ey düşünlerin ellerini tutan, elimizi tut. Bizi al... perdeyi kaldır, perdemizi yırtma

Bizi bu murdar nefisten kurtar. Çünkü bıçağı kemiğimize kadar dayandı.

Ey tacı, tahtı olmayan padişah, bizim gibi biçarelerden bu kuvvetli bağı kim çözebilir?

Ey muhabbet ihsan eden muhabbetli Allah, böyle sağlam bir kilidi, senin fazlından başka kim açabilir?”⁷⁴⁸

⁷⁴¹ Tâhiru'l-Mevlevî, III, 829; Konuk, I, 493; *Mesnevî*, I, 1632-1638.

⁷⁴² *Mesnevî*, II, 16.

⁷⁴³ Konuk, IV, 126; *Mesnevî*, II, 2261-2265.

⁷⁴⁴ Konuk, IV, 54, 65.

⁷⁴⁵ *Mesnevî*, II, 1991.

⁷⁴⁶ *Mesnevî*, II, 2007.

⁷⁴⁷ Konuk, IV, 172, 173.

Ey Allah, bizim taş yüreğimizi mum gibi yumuşat; kerem et de feryadımıza acı!⁷⁴⁹

Hz. Mevlânâ nefsin bir gün olsun Allah'a dua ve iltica da bulunmadığını belirtir. Ve onun:

“Allah’ım, düşmanımı hoşnut et. Ben bir ziyankârlıkta bulundum ama sen onu kâra tebdil eyle.

Yanlışlıkla bir adam öldürdüysem diyetini vermek, akrabama düşer. Elest gününden beri benim canıma yakın olan sensin” demedi.”⁷⁵⁰

Şeklinde dua etmesi gerektiği halde etmediğini söyler. Bunu söylemekle ikazda bulunur. Her ne hâle düştük, nefsin elinden her ne hata ve günah işledikse nefis gibi yapmayıp Hakk’ın kapısında gözyaşlarıyla dua etmek gereklidir.

Hz. Mevlânâ, mürşid-i kâmilin derecesini ve nefisten kurtuluşa gerekliliğini vurgularken, onun duasının da ret olunmayacağını söyler. Böylece onun duasını almanın lüzumuna işaret eder.⁷⁵¹

“Çünkü şeyhin o duası, her duaya benzemez. Şeyh, Allah’da yok olmuştur, onun sözü Hakk sözüdür.”⁷⁵²

Kişi günahlarla dolu olan ömrünün sonuna yaklaştığını görse bile hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemelidir. Çünkü kişiyi ümitsizliğe düşürmek de nefsin bir hilesidir. Hemen Hakk’ın huzuruna varılıp ona dua etmelidir.⁷⁵³

“Kötü ve rüsva, şeytan, ömrünü zâyî ettikten sonra “Euzü” çekmek, “Fâtiha” okumak beyhudedir.

Beyhudedir ama yinede gaflete düşmek, feryat etmekten daha kötüdür ya.

Sende beyhude olsa, tatsız tuzsuz bulunsa bile yine feryat et, sızlan; ey yüce ve üstün Allah, de... Lûtfet bu hor kişilere bir bak.

Feryada erişme zamanı da kaadirsın, o zaman geçince de. Allahım senden bir şey eksilmez ki!

Sen “Kaybettiğiniz şeylere hayıflanmayın” diyen padişahsın. Dilediğin şey nasıl olmaz?”⁷⁵⁴

⁷⁴⁸ *Mesnevî*, II, 2444-2447.

⁷⁴⁹ *Mesnevî*, II, 1992.

⁷⁵⁰ *Mesnevî*, III, 2469-2470.

⁷⁵¹ Konuk, X, 67.

⁷⁵² *Mesnevî*, V, 2243.

⁷⁵³ Konuk, XI, 192.

⁷⁵⁴ *Mesnevî*, VI, 552-556.

2.4.8. Yok Olmak

Yokluğun şartı, varlığında nefsin sıfatlarından bir tek kılın bile kalmamasıdır. Yokluğa erip hakikate ulaşmak için, Mecnun'un Leylâ'ya ulaşabilmek için devesinden kendisini atıp yuvarlanarak vuslata ermesi gibi kişinin bütün varlığıyla nefsinden kendini aşağı atıp ondan kurtulması lazımdır. Çünkü asıl sevgili olan Hakk'a vuslat, yoklukla mümkündür. Her ne zaman varlığını yakıp nefsini öldürerek yokluk makamına çıkarsan o vakit güneş gibi ışık saçmaya ve şüelenmeye başlarsın. O zaman güneş, bulut, fıkıh, sarf ve nahiv sana tâbi olur. Yokluğa ulaşamadıysan bildiklerinin faydası olmaz. Yokluğa erdiysen bilmediklerin öğretilir. Bilmekte gaye ise işin hakikatına vakıf olup fenâya erebilmektir.⁷⁵⁵

“Yok olmadıkça hiç kimseye ululuk tapısına varmaya yol yoktur.”⁷⁵⁶

Varlığında insanlık sıfatlarından bir tek kıl bile kalsa arşa mensup olamaz, âlem halkından birisidir o!⁷⁵⁷

Varlıkların kurtulmuş olanlara felek de secde eder, güneş de, ay da.

Vücudunda nefsi ölü olan kişinin fermanına güneşte tâbidir, bulut da.

Gönlü ışık yakmayı, şüelenmeyi öğrenmiş olan kişiyi güneş bile yakamaz.⁷⁵⁸

Gündüz gibi şüelenip parlamayı diliyorsan geceye benzeyen varlığını yak!”⁷⁵⁹

Nefsin üzerinde ki hâkimiyetine son verip onu sen kontrol etmeye başlarsan onun zararından emin olursun. Böyle olunca da artık senden kötü sıfatlar ortaya çıkmaz. Doğruluk ve güzellikler zuhur eder. Kalp ve gönül gözün açılır yokluğa ulaşırsın. Artık her şeyin hakikatine vâkıf olursun, sanatı da sanatkârı da bir arada görürsün.⁷⁶⁰

“Madem ki iş yurdu; iş sahibinin mekânıdır, dışarıda kalan gafildir.

O halde iş yurduna, yani yokluğa gel ki sanatı da sanatkârı da bir arada göresin.”⁷⁶¹

Hız. Mevlana anlattığı bir âşık ile maşukunun hikâyesinde yokluğun gerekli olduğunu bizlere hatırlatır. Âşık, sevgilisinin gönlünü kazana bilmek için sayısız şeyler yapar. Bir gün bunları sevgilisine hatırlatarak kendisinden memnun olup olmadığını sorar.

⁷⁵⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, V, 1340, 1406; Konuk, II, 266, 309; XI, 94; *Mesnevî*, I, 2847.

⁷⁵⁶ *Mesnevî*, VI, 232.

⁷⁵⁷ *Mesnevî*, III, 1798.

⁷⁵⁸ *Mesnevî*, I, 3002-3004.

⁷⁵⁹ *Mesnevî*, I, 3009.

⁷⁶⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, VI, 256; Konuk, III, 219; *Mesnevî*, II, 755-759.

⁷⁶¹ *Mesnevî*, II, 761-762.

Sevgilinin verdiği cevap ise bütün bunların hiçbir şey ifade etmediği gerçek memnuniyeti için ölmeyi göze alıp canını vermesi şeklinde olur. Cenâb-ı Hakk'ın bütün emir ve nehiyelerini yerine getirip mücâhede ve riyâzetlerle dolu bir hayat da sürsen O'nun kulundan isteği, öldürmekle benliğini yok etmesi olacaktır.⁷⁶²

“Aşkın ve sevginin aslı olan şey var ki onu yapmadın. Bu yaptıklarının hepsi feridir
Âşık şöyle dedi, o asıl nedir? Sevgili dedi ki: ömek ve yok olmaktır.

Hepsini yaptın fakat ölmedin hâlâ dirisin. Canınla oynayan âşıksan hemen öl.”⁷⁶³

Bir mürşid-i kâminden alınacak feyiz ile yokluğa erişilebilir. Yokluğa erdiğinde nefsin ateşini sönmekle kalmaz, nefsin seni götüreceği cehennem ateşi de sönmüş olur. Yokluğa erdiğinde nefis gönül bahçende olan güzelliklere zarar veremez. Bundan sonra o bahçeye ne ekersen en güzel şekliyle biter.

“O cızladıkça sen ona “Öl, bit” de ki, bu nefis cehennemden sönsün.

Sönsün ki senin gül bahçeni yakmasın; senin adâlet ve ihsanını söndürmesin

O söndükten sonra ne dikersen biter... Lâleler, ak güller, marsamalar çıkar.”⁷⁶⁴

Nefsinle olan savaşta onun süflî âlem ve sıfatlarını ayaklar altına almak gerekir. Aynı şekil de kulağında ki nefsin vesvese pamuğunu çıkarmak ve gözünde ki nefsin kıllarını atmak şarttır. Hedef ise nefisten kaynaklanan her türlü hastalığı giderip onu mücâhede ve riyâzet ile onu yok ederek yokluğa erebilmektir. Bunu başaranın ruhu âlemlere yücelir. Hakk'ı, Hakk'ın zikrini, O'nu zikredenlerin zikrini ve kâinatın cûş-u hûşunu duyar. Hakk'ın tecelliyâtına vâkıf olarak görmediklerini görüp tatmadıklarını tadar.⁷⁶⁵

“Kimin kalbinde kapı açılırsa gönül göğünde yüzlerce güneş görür.”⁷⁶⁶

Yürü, heva ve hevesi bırak da bir koku al, güzelim amber kokusunu duy.”⁷⁶⁷

Kişinin nefsin sıfatlarından ve bu sıfatlar ile kendisini aldatmasından emin olması için yok olması lazımdır.⁷⁶⁸

“Hiç olda onun dışından kurtul. O katı yürekliden merhameti az um!

Hiç oldun mu o katı yürekliden korkma. Her sabah mutlak yokluktan ders al.”⁷⁶⁹

⁷⁶² Konuk, IX, 416-419.

⁷⁶³ *Mesnevi*, V, 1253-1255.

⁷⁶⁴ *Mesnevî*, II, 1258-1260.

⁷⁶⁵ Konuk, I, 426; IV, 47; IX, 307; *Mesnevî*, II, 1942-1946.

⁷⁶⁶ *Mesnevî*, I, 1399.

⁷⁶⁷ *Mesnevî*, V, 905.

⁷⁶⁸ Konuk, IX, 189, 190.

2.5. Nefisten Kurtuluşa Dair “İhtiyar Çalgıcı” Hikâyesi

Çalışmamızın başında yer verdiğimiz “Padişah ve Cârîye” hikâyesi gibi Hz. Mevlânâ'nın güzel bir hikâyesi ile de sonlandırmak istedik. Hz. Mevlânâ bu hikâyesinde de birçok hakikatlere değinir.

Hz. Mevlânâ bu hikâyesinde Hz. Ömer zamanında yaşamış olan bir çalgıcıdan bahseder. “Bu çalgıcı gerek sesi gerekse çalgısı ile canlı ve cansız bütün varlıkları mest etmektedir. Bu mahareti ile sayısız nimetlere kavuşur. İhtiyarladığında sesi gider, çalgısını çalamaz ve para kazanamaz hale düşer. Artık para bulabileceği hiçbir kapısı kalmamıştır. Hiç kimse dönüp yüzüne bakmaz. Bu durum karşısında, çeşitli vesilelerle kendisine sayısız rızıklar veren yaratamı hatırlar. O'na çalmaya ve bu çalmanın neticesinde O'ndan ücret almaya karar verir. Bir mezarlığa gider. Orada çaldıkça içten içe ağlar ve nihayetinde uyur.”⁷⁷⁰

“Bülbül, onun sesinden kendini kaybeder; bir namesini dinleyenlerin şevki, yüz misli artardı.

Meclisleri, cemiyetleri, onun nağmeleri süsler; onun sesinden kıyametler kopardı.

Sesi, İsrâfil gibi mucizeler gösterir, ölülerin bedenlerine can bağışlardı.

Yahut İsrâfil'e yardım ederdi; onun nağmelerini dinleyen fil bile kanatlanırdı.⁷⁷¹

“Cenâb-ı Hakk, Hz. Ömer'e para almasını ve o adama vermesini ilham eder. Hz. Ömer, uykusundan heyecanla uyanır, parayı alarak adamı mezarlıkta aramaya başlar. Ama bütün aramalarına rağmen o çalgıcıdan başka kimseyi bulamaz. Adam, Hz. Ömer'i görünce korkar, kaçıp uzaklaşmaya yeltenir. Ama ona Allah'ın selamını ve para getirdiğini söyleyince adam kendisini yerden yere vurur. Ağlamaya, feryâd-ı figânla üstünü başını yırtmaya başlar. Bir hayli ağladıktan sonra çaldığı çengisini alıp paramparça eder. Çünkü o, Rabbi ile arasında bir perde olmuş, O'na giden yolda önüne set teşkil etmişti. Bir ömür Hak'tan uzak kalmasına sebep olmuştu. Ama bütün bunlara rağmen Cenâb-ı Hakk, onun bir gün bile rızkını kesmemiş, sağlık ve sıhhat vermişti.”⁷⁷²

Faruk, sırlara ayna olunca ihtiyar çalgıcının canı da cisminde uyandı.

Artık can gibi, ağlamadan gülmeden kurtuldu. Camı gitti, bambaşka bir canla dirildi

⁷⁶⁹ *Mesnevi*, V, 531-532.

⁷⁷⁰ *Mesnevî*, I, 2074-2088.

⁷⁷¹ *Mesnevî*, I, 1914-1917.

⁷⁷² Konuk, II, 92-95; *Mesnevî*, I, 2162-2191.

O zaman gönlüne öyle bir hayret geldi ki yerden de dışarıda kaldı, göktende (bütün âlemi unuttu).⁷⁷³

Halden de öte, kaalden de ileri şöyle bir hâle, öyle bir kaale erişti; ululuk sahibi Allah'ın cemaline dalıp kaldı.⁷⁷⁴

İhtiyar, eteğini dedikodudan silkti; ona ait bizim ağzımızdan ancak yarım bir söz kaldı.

Bu ayşü işreti düzüp koşma uğruna yüz binlerce can feda edilse değer.”⁷⁷⁵

Kişi burada olduğu gibi bir ömür nefsin arzu, istek, lezzet ve hazları peşinde gitmiş olabilir. Nefsin sıfatlarıyla vasıflanmış bir gün bile oturup kendisine sayısız nimetler veren Cenâb-ı Hakk'ı düşünmemiştir. O'na hamd, şükür, ibadet ve taat aklına gelmemiştir. Kişi bu kötü durum karşısında bütün samimiyeti ve benliğiyle Cenâb-ı Hakk'a yönelip kendini onda yok etmeye karar vermelidir. Bu şekil nefsin esaretinden kurtulmaya çalışmalıdır. İçten içe feryâd-ı figan ve gözyaşlarıyla Hakk'ın kapısına varmalıdır. Nefsin ve şeytanın bile korkacağı bir ah çekmekle Hakk ile aradaki bütün perdeler kaldırıp O'na ulaşılmalıdır. Hz. Ömer gibi bir mürşid-i kâmil bulup ona teslim olunursa Mevlâ geçmiş günahlarına bakmayarak kendisine muamelede bulunacaktır.

⁷⁷³ *Mesnevî*, I, 2208-2210.

⁷⁷⁴ *Mesnevî*, I, 2212.

⁷⁷⁵ *Mesnevî*, I, 2217-2218.

SONUÇ

Tasavvufun gayesi bir mürşid-i kâmilin yol göstermesi ile nefsi tezkiye ve ruhu tasfiye edip kemâlâta ulaştırmaktır. Kişinin bu kemâlâtının nihyeti insan-ı kâmil makamına ulaşmaktır. Nesefî'nin de belirttiği gibi insan-ı kâmil şer'at, tarikat ve hakîkate kemâle ermiş kişidir. Bundan sonra ondan güzel söz, fiil, ahlak ve mârifet ortaya çıkar. Seyrû sülûk yolcuları bütün bunları elde etmek için gayret gösterirler. Nefsi tezkiye ve ruhu tasfiye ile bu güzelliklerin gerçekleşmesi için birçok ekol/mektep/tarikat oluşmuştur. Tasavvufta tarikatların ortaya çıkıp sistemleşmesi tekke ve zâviye gibi kurumların ortaya çıkması ile bu çaba bir disiplin içinde daha yoğun olarak devam etmiştir. Nefisle olan mücadele ilk müslümanlardan itibaren büyük bir titizlikle devam etmiştir. Bu mücadelede iki şey dikkat çekmektedir: Nefis ve onu terbiye edecek olan bir mürşid-i kâmil.

Hz. Mevlânâ'ya göre insanın aslî unsurlarından biri olan ve onun olumsuz tarafını teşkil eden nefis hiçbir zaman hafife alınmaması gereken çok kurnaz, hilekâr ve hiç acıması olmayan bir düşmandır. Onun hile, tuzak ve kurnazlığını sınırlamak mümkün değildir. O çok müthiş ve dehşet verici bir varlıktır. Bu varlık insandaki bütün fiil, duygu ve düşünceleri kötüye yönlendirme telaşında ve peşindedir. Hz. Mevlânâ da nefsin daha iyi anlaşılabilmesi için onu birçok varlığa benzeterek tanıtmaya çalışmıştır. Bu sebeple nefsi metaforik anlatımlarla izah etmiştir. Bu anlatımın temelini teşkil eden benzetmeleri ilk sûfilerin nefsi tarifinde de görmekteyiz. Onlar nefislerinin köpek, sıçan ve diğer değişik şekilde kendi vücutlarına girip çıktığından bahsetmişlerdir. Bu şekilde insanın sahip olduğu duygu, düşünce, istek ve arzular çeşitli varlıklar vasıtası ile ortaya konularak ifade edilmeye çalışılmıştır. Yine Hz. Mevlânâ'ya göre insan her zaman düşmanına karşı tedbirli olmalıdır. Bu tedbir düşmanın elinde bulunan silahlara ve onun gücüne göre çeşitlilik gösterir. En büyük tedbir ise bu düşmanı çok iyi tanıyarak onun bütün plan ve saldırılarını etkisiz hale getirebilmektir. Nefsin düşmanlığı ve bu düşmanlığın hafife alınmaması aşikârdır. O zaman bu nefsi ve onun bütün saldırı yöntemlerini bilmek şarttır. Nefsin her biri diğerinden daha kötü ve tehlikeli birçok sıfatı vardır. Aslında her sıfat bir birinin içindedir. Her sıfat bir diğer sıfatı doğurur. Her sıfat bir diğer sıfatı tamamlar. Nefsin insanda bulunan şehvet, kibir, hırs, tamah, haset, dünya sevgisi ve zulüm gibi sıfatları ile diğer heva ve heveslere kapılmak kişiyi

olumsuz duygu ve düşüncelere sahip kılar. Kişinin bunları fiiliyata geçirmesi ise tekâmül etmesinin önünde ayrı ayrı birer engeldir. Bütün bu kötü sıfatlara mükâbil ibadet, tövbe, sabır, salih amel, çile, tevazu, helal kazanç, bu kazançta cömertlik, bütün bu nimetlere şükür, Allah'tan korku ve ümit içinde olmak insanı olgunluğa ulaştıracak âmiller olacaktır. Bu tekâmülü elde edip bütün süflî fiil ve düşüncelerden kurtulmada en önemli hususların başında da bir mürşid-i kâmile tabi olmak gelir.

Dini anlatım ve tebliğde peygamberlerden sonra velâyet makamındaki bu mürşid-i kâmiller gelir. Bunlar Hakk'a giden yolda insanları sağ salim nefsin ve şeytanın elinden kurtararak sülûklarını tamamlatırlar. Onlar yol göstererek yolun tehlikelerinden haber verip bu tehlikelerden emin kılmak içindirler. Mürşid-i kâmiller tedaviye muhtaç olup hasta olduğunun farkında olmayanları iyileştiren ilâhi hekimlerdir. Ve bu seyrü sülûkta muhakkak bir mürşid-i kâmilin eteğine tutunmak gerekir. Kişinin istidâtı ne kadar çok olursa olsun böyle yapmadığı müddetçe tam bir tekâmülü elde etmesi mümkün değildir. Çünkü tasavvufta kişinin bir mürşidsiz sülûkunu tamamlaması mümkün görülmemiştir. Eğitilmemiş hayvan nasıl vahşi ve yabâni ise insanın nefsi de aynı şekildedir. Ondan eğitildiği zaman, eğitilebildiği kadar istifade edilir. Onun zararının en asgariye indirilmesi ve kötü yanlarının iyiliklere yönlendirilmesi gerekir. Tekâmülü kadar kendisine ve etrafına faydası olur. Tarla işlenmeyince ürün vermez. İşlenmediği zaman orada zararlı dikenler biter. İnsanda işlenmesi ve her türlü bakımının en güzel şekilde yapılması gereken varlıktır. Bu tarlayı işleyen ne kadar maharetli ve işin inceliklerini biliyorsa verim de o kadar mükemmel olacaktır. Nefisle mücadelede mürşide teslim olmak ve onun gösterdiği şekilde hareket etmek esastır. Bu teslimiyet, bilmediği hususlarda öğrenecekleri karşısında mürşidine olan güveninin ve kendisini istenilen hedefe ulaştırmada ona olan inancının göstergesidir. Ancak burada kendini hedefe götürecek olan mürşid seçimi hususuna çok dikkat edilmelidir. Hakiki mürşid, bütün benliği ile nefsin her türlü hevâ ve hevesinden kurtulup ilâhi aklın emrine girmiş kişidir. Böyle olursa ancak kendisine tâbi olanları da nefsin elinden kurtarabilir. Mürşid-i kâmil bu sülûk yolculuğunda saliklerden gelecek her türlü ezaya sabreder. Onları hedefe ulaştırıncaya kadar gayret gösterir. Onlardan hiçbir zaman yüz çevirmez.

Mürşid-i kâmil nefisten kurtulabilmenin ilk şartıdır. Kişinin bu nefsi çok iyi tanıyan ve kendisini kurtarmak hususunda maharetli olan bir mürşid-i kâmil bulup ona her şeyi ile

teslim olması gerekir. Yine bu nefisten kurtuluş için her zaman gayret içinde olunmalıdır. Sürekli bir riyâzet ve mücâhede ortamında bulunmak gerekir. Aslında nefisten kurtulmak mümkün değildir. Nefisten kurtulmakta onu öldürmek, ruhun kuvveti vücudunda zâhir oluncaya kadar nefsin kuvvet ve sıfatlarını riyâzet ve mücâhede ile kırmaktır. Nefisten kurtuluş için onu öldürmek şarttır. Onun mürşid-i kâmilin mücâhede ve riyâzet bıçağı ile öldürülmesi gerekir. Bu öldürmek nefsi her türlü kötülük ve çirkinliklerden temizlemekle onu eğitmektir. Bu da tasavvufun temel esaslarından biridir. Aynı şey nefsin sıfatları içinde geçerlidir. Şehvet ve hırs gibi bu sıfatların da kişiden ayrılması mümkün değildir. Bunların terbiye edilip güzel işlere yönlendirilmesi gerekir. Yine bu nefisten kurtuluş için ağlayıp inlemek ve Hakk'a duadan geri kalmamak da şarttır. Kişi hakiki mâşuk olan Allah'a ulaşmak için gayret göstermelidir. O zaman mâşukunun kendisinde görmek istediği sıfatlarla vasıflanmaya çalışmalı ve onu memnun etmek için elinden geleni yapmalıdır. Kişi bunları yapabildiğinde Hakk'a ve hakikate nail olmaya başlar.

Hz. Mevlânâ nefis konusunu başlangıçta bir mürid ve devamında onu her haliyle keşfedip müşahede eden bir mürşid olarak bütün ayrıntıları ile ele almıştır. Hz. Mevlânâ her konuyu ele alırken ortaya koymuş olduğu uslubu *Mesnevî*'de nefsi anlatırken de ortaya koymuştur. İnsanların nefsi daha iyi anlayıp kavramalarını sağlamak amacıyla sembolizmi kullanmıştır. Kendine mahsus bir anlatım biçimi ile vermiş olduğu örneklerle nefsi açıklamıştır. *Mesnevî*'de nefsin tarifinden şekline, kötülüğünden düşmanlığının ciddiyetine, hilekârlığından insanları aldatmadaki maharetine, sıfatlarından bu sıfatların kötülüğüne, onu terbiye etmenin güçlüğünden terbiye etme yöntemlerine, terbiyede kimlere güvenip kimlerden uzak durmak gerektiğine, terbiye edememenin fenalığından terbiye etmenin neler kazandıracığına dair her hususta malumat verilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd (1990), *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ACAR, Yunus (2010), *Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Ruh ve Nefis Kavramına Psikolojik Yaklaşım*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ACAR, Aziz (2005), *Mevlana ve Santre Düşüncesinde "Yokluk Duygusu"*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ACLÛNÎ, İsmâil b.Muhammed (H.1342), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzû'l-İlbâs*, Daru İhyai't-Turas el-Arabî, I-II, Beyrut.
- ANKARAVÎ, İsmail Rüsûhî (2008), *Mesnevî'nin Sırrı Dîbâce ve İlk 18 Beyit Şerhi*, (haz. Semih Ceylan, Mustafa Topatan), Hayy Kitap, Mart İstanbul.
- (2005), *Minhacu'l-Fukara*, (haz. Saadettin Ekici), İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ATAY, Hüseyin (1997), "Nefis", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXVII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 1-58.
- ATEŞ, Süleyman (1992), *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar, İstanbul.
- (1970), *Cüneyd-i Bağdâdî Mektupları*, Sönmez Neşriyat, İstanbul.
- AYNÎ, Mehmet Ali (2000), *Tasavvuf Tarihi*, (sadeleştiren Hüseyin Rahmi Yananlı), Kitabevi, İstanbul.
- BARDAKÇI, Mehmet Necmettin (2005), *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- BOSTANCI, Ali Haydar (1996), *Tasavvufta Etvâr-ı Seb'a ve Sofyalı Bâli Efendi'nin Etvâr-ı Seb'ası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CALVERLEY, E. E. (1964), "Nefis" *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 178-183.

- CEBECİOĞLU, Ethem (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ağustos İstanbul.
- ÇAĞRICI, Mustafa (2002), “Kin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, Ankara, s. 30-31.
- (2002), “Kibir”, *DİA*, XXV, Ankara, s. 562-563.
- (1996), “Gazap”, *DİA*, XIII, İstanbul, s. 436-437.
- (1997), “Haset”, *DİA*, XVI, İstanbul, s. 378-380.
- (1998), “Hırs”, *DİA*, XIV, İstanbul, s. 383-384.
- (1996), “Gurur”, *DİA*, XIV, İstanbul, s. 212-213.
- (2008), “Riya”, *DİA*, XXXV, İstanbul, s. 137-138.
- DEMİRCİ, Mehmet (2007), “İçe Dönük Cihad: Mücahede”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 8, Sayı 19, Temmuz- Aralık 2007, Ankara, s. 9-12.
- DOĞAN, D. Mehmet (19??), *Büyük Türkçe Sözlük*, “Nefs” maddesi, Bahar Yayınları.
- el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (1979), *Sahihu'l-Buhârî*, El-Mektabetül İslamiyye, İstanbul.
- (1987), *el-Câmiu's-Sahih, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, (terc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- el-MEKKÎ, Ebû Tâlib (1999), *Kûtü'l-Kulûb, Kalblerin Azığı*, (ter. Muharrem Tan), İz Yayıncılık, İstanbul.
- el-MUHASİBÎ, Hâris (2004), *er-Riâye, Nefs Muhasebesinin Temelleri*, (çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük), İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ERAYDIN, Selçuk (1993), “Çile”, *DİA*, VIII, İstanbul, s. 315-316.
- ERAYDIN, Selçuk, Uludağ Süleyman (1995), “Erbain”, *DİA*, XI, İstanbul, s. 270-271.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (2006), “Önsöz”, *Mesnevî*, Mevlâna, (çev. Veled İzbudak), (gözden geç. Abdülbaki Gölpınarlı), Konya Büyükşehir Belediyesi, 2. Baskı.

- GAZÂLÎ, İmâm (1987), *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, (terc. Ahmed Serdaroğlu), c. III-IV, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- HUCVİRÎ (1996), *Keşfu'l-Mahcüb, Hakikat Bilgisi*, (haz. Süleyman Uudağ), Dergah Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- İBN MÜSLİM, el-Kuşeyri en-Neysabûrî (19??), *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Mektebu't-Ticari, Beyrut.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid (1952), *Sünenü İbn Mâce*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- İBRAHİM HAKKI, Erzurumlu (1987), *Mârifetnâme*, (haz. M. Faruk Meyan), Bedir Yayınevi, İstanbul.
- KARA, Mustafa (1977), *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KELÂBÂZÎ, (1992), *Taarruf, Doğuş Devrinde Tasavvuf*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KUŞEYRÎ, Abdulkerîm (1981), *Kuşeyrî Risâlesi*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- KÜBRÂ, Necmüddin (1980), *Usûlu Aşere/Risâle ile'l-Hâim/Fevâihu'l-Cemâl, Tasavvufî Hayat*, (haz. Mustafa Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KONUK, Ahmed Avni (2004), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. I-II, (yayına haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı), Gelenek Yayınları, 2. Baskı, Kasım İstanbul.
- (2005), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. III, (yayına haz. Osman Türer, Sâfi Arpağuş, Mustafa Tahralı), Gelenek Yayınları, Mart İstanbul.
- (2005), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. IV, (yayına haz. Osman Türer, Sâfi Arpağuş, Mustafa Tahralı), Kitabevi, Temmuz İstanbul.
- (2005), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. V, (yayına haz. Mehmet Demirci, Selçuk Eraydın, Necdet Tosun, Sâfi Arpağuş, Mustafa Tahralı), Kitabevi, Ekim İstanbul.

- (2006), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. VI, (yayına haz. Mehmet Demirci, Selçuk Eraydın, Necdet Tosun, Sâfi Arpağuş, Mustafa Tahralı), Kitabevi, Nisan İstanbul.
- (2006), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. VII, (yayına haz. Selçuk Eraydın, Necdet Tosun, Mustafa Tahralı), Kitabevi, Ekim İstanbul.
- (2007), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. VIII, (yayına haz. Sâfi Arpağuş, Mustafa Tahralı), Kitabevi, Mayıs İstanbul.
- (2008), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. IX, (yayına haz. Mehmet Demirci, Süleyman Gökbulut, Mustafa Tahralı), Kitabevi, İstanbul.
- (2008), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. X, (yayına haz. Mehmet Demirci, Süleyman Gökbulut, Mustafa Tahralı), Kitabevi, 2. Baskı, Ekim İstanbul.
- (2008), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. XI, (yayına haz. Dilâver Gürer, Mustafa Tahralı), Kitabevi, Haziran İstanbul.
- (2008), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. XII, (yayına haz. Dilâver Gürer, Mustafa Tahralı), Kitabevi, Eylül İstanbul.
- (2009), *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. XIII, (yayına haz. Dilâver Gürer, Mustafa Tahralı), Kitabevi, Ocak İstanbul.
- MEVLÂNA (2006), *Mesnevî*, c. I-VI, (çev. Veled İzbudak), (gözden geç. Abdülbaki Gölpınarlı), Konya Büyükşehir Belediyesi, 2. Baskı, Temmuz Konya.
- MUSLU, Ramazan (2009), “Türk Tasavvuf Kültüründe Sûfîlerin Ölümüne Bakışı ve Cenaze Merasimleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl. 13, sayı. 38, s. 61-81.
- (2006), “Halvetiyye’de “Atvâr-ı Seb’a” Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî’nin *Atvâr-ı Seb’a* Risalesi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 8, Sayı 18, Ocak-Haziran 2007. Ankara, s. 43-63.
- NESEFÎ, Azizüddin (1990), *İnsan-ı Kâmil, Tasavvufta İnsan Meselesi*, (çev. Mehmet Kanar), Dergâh Yayınları, İstanbul.

NESTEROVA, Svitlana (2011), *Mevlânâ'nın "Mesnevî" İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

RÛMÎ, Eşrefoğlu (19??), *Müzekki'n- Nüfûs*, (çev. Yaman Arıkan), Saadet Yayınevi.

TÂHİR-UL-MEVLEVÎ (Olgun) (1971), *Şerh-i Mesnevî*, c. I, 2. Baskı, Selam Yayınları, İstanbul.

----- (1975), *Şerh-i Mesnevî*, c. II, 2. Baskı, Selam Yayınları, İstanbul.

----- (1977), *Şerh-i Mesnevî*, c. III, (terc. ve şerh, Tâhir-ul- Mevlevî), 2. Baskı, Şamil Yayınevi, İstanbul.

----- (1966), *Şerh-i Mesnevî*, c. IV-V, (terc. ve şerh, Tâhir-ul- Mevlevî), Selam Yayınları, İstanbul.

----- (1967), *Şerh-i Mesnevî*, c. VI-VII, (terc. ve şerh, Tâhir-ul- Mevlevî), Selam Yayınları, İstanbul.

----- (1968), *Şerh-i Mesnevî*, c. VIII-IX, (terc. ve şerh, Tâhir-ul- Mevlevî), Selam Yayınları, İstanbul.

----- (1969), *Şerh-i Mesnevî*, c. X, (terc. ve şerh, Tâhir-ul- Mevlevî), Selam Yayınları, İstanbul.

----- (1970), *Şerh-i Mesnevî*, c. XI, (terc. ve şerh, Tâhir-ul- Mevlevî), Selam Yayınları, İstanbul.

----- (1972), *Şerh-i Mesnevî*, c. XII, (terc. ve şerh, Tâhir-ul- Mevlevî), Selam Yayınları, İstanbul.

----- (1973), *Şerh-i Mesnevî*, c. XIII, (terc. ve şerh, Tâhir-ul- Mevlevî), Selam Yayınları, İstanbul.

----- (1975), *Şerh-i Mesnevî*, c. XIV, (terc. ve şerh, Tâhir-ul- Mevlevî), Selam Yayınları, İstanbul.

TOPRAK, Süleyman (1997), *Ölümden Sonra Hayat (Kabir Hayatı)*, Esra Yayınları, 7. Baskı Ankara.

- ÖGKE, Ahmet, (2006), “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde “Har (Eşek) Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 8, Sayı 18, Ocak-Haziran 2007, Ankara, s. 19-41.
- (2008), “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde “Öküz” Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 9, Sayı 22, Temmuz- Aralık 2008, Ankara, s. 9-22.
- ÖZKÖSE, Kadir (2007), “Mevlânâ'da Nefis Terbiyesi”, *Gönlümüzde Yankılanan ses Mevlânâ*, Diyanet Aylık Dergi eki, Sayı 204, s. 24-26.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (1995), *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut, 6. Baskı, İstanbul.
- (1995), *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut, 4. Baskı, İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih ve Deyimler Sözlüğü*, c. II, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- SÂMÎ, Şemseddin (2004), *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- SERHENDÎ, Ahmed Fârûkî (19??), İmam-ı Rabbanî, *Mektubat-ı Rabbanî*, (çev. Abdulkadir Akçiçek), Merve Yayınevi.
- SÜHREVERDÎ, Ebû Hafs Şihâbüddin (1999), *Avârifü'l- Meârif*, (*Gerçek Tasavvuf*), (terc. ve tahrir Dilâver Selvi), Semerkand Yayınları.
- TÜRER, Osman (2003), “Letâif'i Hamse”, *DİA*, XXVII, Ankara, s. 143.
- ULUDAĞ, Süleyman (1989), “Akıl”, *DİA*, II. İstanbul, s. 246-247.
- (2006), “Nefis”, *DİA*, XXXII, İstanbul, s. 526-529.
- (2006), “Mücâhede”, *DİA*, XXXI, İstanbul, s. 440-441.
- (2008), “Riyâzet”, *DİA*, XXXV. İstanbul, s. 143-144.
- (1997), “Halvet”, *DİA*, XV, İstanbul, s. 386-387.
- (2008), “Ruh”, *DİA*, XXXV, İstanbul, s. 192-193.

- (2001), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- WENSİNCK, Arent Jean (1986), *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- YAR, Erkan, (2000), *Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, (2008), "Ruh", *DİA*, XXXV, İstanbul, s. 187-192.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (1997), *Hak Dîni Kur'an Dili*, IX, Yenda, İstanbul.
- YILDIRIM, Ahmet (2000), *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Hasan Kâmil (2007), *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- (2000), *Rûhânî Hayat*, Erkam Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında İstanbul'da doğdu. İlkokulu Karabük ili Eflani ilçesindeki köyünde tamamladı. Ortaokulu, Sakarya Arifiye Ortaokulu'nda bitirdi. Arifiye Lisesi'nde başladığı lise eğitimini Mithatpaşa Lisesi'nde tamamladı. 2000 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Sakarya'nın Kocaali ilçesinde 2003 yılında başladığı imam-hatiplik görevine, hâlen Arifiye ilçesinde devam etmektedir.